

TURAN

Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

YIL: 1 SAYI: 4 SONBAHAR 2009

ISSN: 1308-8041

İMTİYAZ SAHİBİ

TURAN Stratejik Araştırmaları Merkezi Kurucusu ve Onursal Başkanı
Dr. Elnur Hasan MİKAIL

Genel Yayın Yönetmeni
Peri MİKAIL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Yusuf GEDİKLİ

Editörler
Hayri ÜSTÜN
Kader ÖZLEM
Metanet ALİYEVA

Tasarım
Ali ÇAĞLAYAN
Murat ULUTÜRK

Grafiker
Fatih BALCI

Baskı
Hakimiyet Gazetesi Matbaası
KONYA

Abonelik Bilgileri
Yıllık Abonelik ücreti: 100 TL, KKTC ve Yurtdışı için \$100 USD veya 75 EURO'dur

Banka Hesap Bilgileri

Banka Adı: Yapı Kredi Bankası

Uluslararası gönderiler için: Banka swift(BIC) kodu: YAPITRISXXX

Alıcı adı, soyadı: Elnur Hasan MİKAIL

TL Hesabı: KONYA ŞUBESİ, Şube kodu: 016, Hesap Numarası: 71016087;

IBAN Bilgileri: TR83000670100000071016087

USD Hesabı: KONYA ŞUBESİ, Şube kodu: 016, Hesap Numarası: 80684989;

IBAN Bilgileri: TR97000670100000080684989

EURO Hesabı: KONYA ŞUBESİ, Şube kodu: 016, Hesap Numarası: 80741223;

IBAN Bilgileri: TR23000670100000080741223

Posta Çeki Hesap Numarası:

Elnur Hasan MİKAIL - 5808040(TL)

Yönetim Yeri Adresi

Bosna Hersek Mahallesi, Ahmet Yesevi Sitesi 1/23,

Selçuklu 42250, KONYA/TÜRKİYE

Telefon / Belgegeçer: +90 332 241 2 857

Cep Telefonu: +90 555 556 59 37

Web adresi: <http://www.turansam.org>

E-posta: emikail@yahoo.com

MSN: emikail@turansam.org

TURAN

Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

- Ordinaryüs Prof. Dr. Bekir NEBİYEY, AZERBAYCAN
Ordinaryüs Prof. Dr. Ermentay SULTANMURAT, KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Akif MUSAYEV, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ata ATUN, KKTC
Prof. Dr. Aygün ATTAR, TÜRKİYE
Prof. Dr. Cemil HASANLI, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Cihan DURA, TÜRKİYE
Prof. Dr. Elman QULİYEY, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Hacali NECİFOĞLU, TÜRKİYE
Prof. Dr. Hacı Duran, TÜRKİYE
Prof. Dr. İsa KAYACAN, TÜRKİYE
Prof. Dr. Kadir GÖKDEMİR, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mahire QULİYEVA, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Mehmet ERDAŞ, ALMANYA
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY, TÜRKİYE
Prof. Dr. Minire GARAYEVA, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Muharrem KASIMLI, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Musa QASIMLI, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Nadir MEMMEDLİ
Prof. Dr. Şüreddin MEMMEDLİ, GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Teymur KERİMLİ, AZERBAYCAN
Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ, TÜRKİYE
Prof. Dr. Vaqif ARZUMANLI, AZERBAYCAN
Doç. Dr. Ali KAFKASYALI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Cemalettin CAMCI, TÜRKİYE
Doç. Dr. Elman ALİYEY, GÜRCİSTAN
Doç. Dr. Emin KURU, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet KARAGÖL, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa SEVER, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tudora ARNAUT, UKRAYNA
Doç. Dr. Ülker MAHMUDOVA, AZERBAYCAN
Yrd. Doç. Dr. Çağatay BENHÜR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet YÜKSEL, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Hikmet KORAŞ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamile GÜLÜM, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kemal KOÇAK, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKSOY, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Osman Gazi AKSOY, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Sait YILMAZ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Süleyman DOĞAN, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Uğur GÜVENÇ, TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yaşar TAŞKAYA, ÖZBEKİSTAN
Dr. Akif POROY, TÜRKİYE
Dr. Ali Fuat ATALAY, KKTC
Dr. Eldeniz ABBASLI, AZERBAYCAN
Dr. Elnur Hasan MIKAIL, TÜRKİYE
Dr. Elnur NESİROV, AZERBAYCAN
Dr. Meşkure YILMAZ, TÜRKİYE
Dr. Oğuz DOĞAN, TÜRKİYE
Dr. Özkan HÜSEYİN, TÜRKİYE
Dr. Şerahil LAÇIN, TÜRKİYE
Dr. Yusuf GEDİKLİ, TÜRKİYE
Dr. Zeki AYDIN, TÜRKİYE
Öğr. Gör. Berk ERYAPRAK, TÜRKİYE
Okt. Necati ÇAYIRLI, TÜRKİYE
Uzman Emete GÖZÜGÜZELLİ, KKTC
Uzman Fatih ALPARSLAN, TÜRKİYE
Uzman Yılmaz ÖZKAYA, TÜRKİYE
Uzman Zaur ALİYEY, AZERBAYCAN
Uzman Ziya HACILI, AZERBAYCAN
Celil CAVANŞİR YURDSEVEN, AZERBAYCAN
Faruk HABİBOĞLU, TÜRKİYE
Kader ÖZLEM, TÜRKİYE
Süleyman MERDANOĞLU, TÜRKİYE
Timur DAVLETOV, HAKASYA

İÇİNDEKİLER

1.	АКАДЕМИЯ ТЮРКСКОГО МИРА ДОЛЖНА БЫТЬ ОСНОВАНА В ТУРАНЕ академик Ерментай СУЛТАНМУРАТ	5
2.	TÜRKİYE'DE SICAK PARANIN EKONOMİ POLİTİĞİ Doç. Dr. Şevki ÖZBİLEN	8
3.	TÜRK HALKLARININ STRATEJİK YOLU Zinnur AHLİULLİN	16
4.	AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ Yrd. Doç. Dr. Sait YILMAZ	21
5.	AZERBAIJAN EKONOMİSİ AÇISINDAN PETROL VE EKONOMİK GELİŞME Dr. Altay İSMAYILOV Hüseyn oğlu	25
6.	GİRESUN'DA KUVA-YI MİLLİYE. HIRÇIN AKARDI HARŞIT ÇAY'I! Mustafa KÖSE	31
7.	THE FEATURES OF EFFECTIVE FORMING AND IMPLEMENTATION OF NEW ESTIMATE NORMATIVE BASIS IN BUILDING COMPLEX OF AZERBAIJAN REPUBLIC Etibar KARIMOV İldirim oğlu	35
8.	Kosova –Balkanlar'da Türk Halk İnançları Taner KOTLE	39
9.	TELEVİZİYA – TƏNQİDİ BAXIŞ PRIZMASINDA Xatirə HÜSEYNOVA	43
10.	Тикинти бизнесиндя маркетинг тядигатларынын хцсусиййятляри Рамин АБАЙЕВ Асяф оьлу	50
11.	THE CONCEPT OF MERCHANTILISM IN THE HISTORY OF FINANCIAL THOUGHTS Elnur Hasan MİKAİL	54
12.	AZYRBAIYAN MEMARLYG BY İNŞAAT UNİVERSİTESİ MƏNZİL TİKİNTİSİNDƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ Ряфаил İsa oğlu MEHRƏLİYEV	57
13.	ZİYA BORÇALI VE ONUN CÖNK-BEYAZI Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ, Doç. Dr. Gülnara GOCAYEVA MEMMEDOVA	62
14.	COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN THE TRADITIONAL METHOD AND THE METHOD SUGGESTED BY THE AUTHORS IN SURGICAL TREATMENT OF THE LEFT-SIDED OBTURATIONAL COLON OBSTRUCTION A. BALAKISHEV, Prof. B. ARCHVADZE, Prof. F. JEIRANOV	71
15.	NEFT VƏ QAZ ÇIXARMA SƏNAYESİNDƏ EKOLOJİ MENECMENTİN FORMALAŞDIRILMASI İLƏ ƏLAQƏDAR HƏYATA KEÇİRİLƏCƏK TƏDBİRLƏRİN TƏSNİFATI Kamilla HUSEYNOVA FİKRƏT qızı	75
16.	SƏNAYE İSTEHSAL BİRLİKLƏRİNDƏ NƏQLİYYAT VƏ RABİTƏ XİDMƏTLƏRİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ PRİNSİPLƏRİ Günel VAHABOVA VAQİF QIZI	79
17.	YUSUF AKÇURA VE (YENİDEN) TÜRKLEŞME Celâdet MORALİGİL	83

18.	MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ RESURSLARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ Qızbəs HƏSƏNLI	85
19.	SOSİAL-İQTİSADİ İNKİŞAFIN DÖVLƏT PROQRAMLƏŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ HƏSƏN PƏRVİZ oğlu MƏMMƏDOV	90
20.	ELMİ-PEDAQOJİ ƏDƏBİYYATDA DƏRSLİK, DƏRS VƏSAİTLƏRİ VƏ METODİK VƏSAİTLƏRİN HAZIRLANMASINA YENİ YANAŞMALAR V. QOCAYEV	94
21.	MÜASİR ŞƏRAİTDƏ İSTEHSALA İNVESTİSİYALARIN QOYULMASI VƏ ELMİ – TEXNİKİ PLANLAŞDIRILMASI ZƏRURİLİYİ Hüseyn HƏSƏNOV	98
	KITAP TANITIMLARI ve REKLAM	107

(1)

АКАДЕМИЯ ТЮРКСКОГО МИРА ДОЛЖНА БЫТЬ ОСНОВАНА В ТУРАНЕ
академик Ерментай СУЛТАНМУРАТ¹

На 9-ом Саммите Тюркских Государств, состоявшемся в конце сентября текущего года в городе Нахичевань (Азербайджан), по предложению президента Казахстана Н.Назарбаева было принято решение о создании Академии Наук тюркских стран.

Появление такой Академии станет одним из важных этапов в восстановлении утраченного единства тюркского мира в последние пятьсот лет. Она вполне может стать инструментом восстановления, обновления и обогащения, развития рассеянной тюркской культуры, ее потускневшего научного и исторического наследия и через новые научные направления, и служить как тюркской, так и мировой цивилизации.

В силу этого, к созданию основ такого важного учреждения, ставящего перед собой такие высокие цели, мы должны отнестись со всей ответственностью. Чтобы результаты деятельности Академии стали действительно научными, мы должны основательно продумать вопрос создания полноценного научного центра.

На сегодня в мире наука, особенно общественные науки, продолжают служить интересам своих кормильцев: политических систем, административных режимов и могущественных компаний. Так было и при вчерашней тоталитарной системе Советов, заразившей полмира своей идеологией, представлявшей собой смесь коммунизма и русского имперского шовинизма. И даже теперь мировой империализм, провозгласивший себя глашатаем свободного мира, уподобившись хищнику в овечьей шкуре, так же не намерен отходить от подобных принципов. В итоге всего этого общественной науке пока не удастся не только указать магистральный путь развития общества, но и довести до внимания народных масс уже имеющиеся практические достижения. В результате этого, высокие достижения технических и биологических наук, наряду с тем, что они облегчают и улучшают жизнь какой-то части мирового сообщества, в целом продолжают оставаться инструментом эксплуатации большинства людей. Эти имперские силы, все тяжести мирового экономического и социального кризиса, порожденного их же ненасытностью, перенесли на плечи всех нас.

Предложение по созданию Академии тюркского мира – это требование времени. Несомненно те, кто выступили с такой инициативой, и те кто ее поддержали, не предполагают таким путем увеличивать численность тех, кто именуют себя учеными, а на деле заняты восхвалением того, что скажут власть имущие.

Для того, чтобы Академия могла служить интересам наших народов в неких цивилизованных рамках, недопустимо влияние на неё определенных эгоистических и корыстных групп. Неуместно также передача управления ею в руки тех проходимцев, которые занимаются примитивным научным сочинительством, превращая науку в источник собственного благополучия, получения всяких званий, почестей и обогащения. Нам нужен храм науки, который будет способен, собрав по зернышку остатки былой тюркской цивилизации, включиться в её возрождение.

Наряду с этим, для плодотворной деятельности Академии определяющее значение имеет её месторасположение. Академия должна располагаться в условном географическом центре тюркского мира, где бы чувствовался дух древних тюрков, с благоприятными погодными условиями, с необходимыми коммуникациями, с минимальным влиянием политических, религиозных течений и отдельных государств, позволяющем ученым свободно мыслить и творить. Только в этом случае Академия станет не сборищем дельцов и случайных людей, а сообществом зрелых ученых и молодежи,

¹ президент Всемирной Ассамблеи Тюркских Народов, KAZAKİSTAN.

горящих желанием встать на путь науки. Только такая Академия, укомплектованная кадрами, преданными общетюркским идеалам, сможет достичь научных вершин, способных указать путь развития тюркским народам, и всему человечеству.

При выборе месторасположения будущей Академии мы не должны забывать о наличии субъективных факторов, все-еще продолжающих играть определенную роль. Например, если захотят создать Академию в одной из тюркских столиц, или в местности, находящейся на самом краю тюркского мира, то возникнут недовольства, типа «Почему там, а не у нас?», и найдутся те, кто будут безразличны к участию в её деятельности. Подобное решение не будет служить пользе дела. Мы такой опыт уже имеем. Об этом говорит деятельность ТЮРКСОЙ (Турецкая аббревиатура названия организации «Общее руководство тюркской культурой и искусством»), расположенного в далекой Анкаре. Теперь, чтобы исправить эту оплошность, необходимо открыть дополнительную штаб-квартиру этой организации в одной из Центрально-Азиатских стран. Обсуждая эту проблему, мы нашли взаимопонимание с новым руководителем ТЮРКСОЙ господином Д.Касеиновым.

На сегодня пока нет территории, которая находилась бы в общетюркской юрисдикции и Академию придется организовать в одной из тюркских стран. Таким местом, которое во многом соответствует предъявляемым требованиям и представлениям большинства, являются окрестности гор Казыгурт в Южном Казахстане, где стыкуется и Кыргызстан с Узбекистаном.

В настоящее время, вдоль современного Шёлкового Пути – автомагистрали Пекин-Алматы-Бишкек-Ташкент-Ашхабад-Стамбул, между казахским городом Шымкент и узбекским Ташкент – на перевале Казыгурт в стадии завершения находится строительство первых объектов историко-культурного центра тюркских народов – городка Туран. Этот городок строится по решению 5-го курултая Всемирной Ассамблеи Тюркских Народов.

Эта местность, пропитанная историей тюрков и находящаяся на стыке важных путей, была местонахождением ставок наших ханов и городов, в т.ч. города Газгирт. Здесь до сих пор попадаются старинные памятники Шёлкового пути. Эта земля, подобная земному раю, несмотря на то, что является территорией Казахстана, по сути, является общей для всех нас, тюрков. От Турана до Ташкента – около 80 км, до Кыргызстана напрямую – не более 60-70 км. До Таджикистана, который на деле связан тысячью экономических и культурных нитей с тюркским миром, - всего-навсего 220 км. И до Туркменистана отсюда не так уж далеко. До Шымкента, имеющего международный аэропорт и где проходит ж.д. магистраль Турксиб, - каких-то тридцать километров.

Все это создаст для ученых удобные транспортные коммуникации. Все это облегчит их проезд в Академгородок Турана и их отъезд из него. Несомненно, здесь, в общем для всех тюрков очаге, проснутся их глубинные чувства, они примут его как собственный отчий дом. Таким образом, если наша Академия расположится здесь, в стороне от суеты большого города, порою изматывающего все нервы, то будет создана благоприятная среда для плод

Академию, в соответствии с её предполагаемой значимостью для тюркском мира и расположенную на одной из высот местности, смогут обозревать проезжающие по автотрассе пассажиры. Этот новый центр тюркской науки будет ассоциироваться у них с большим тюркским миром, с тюркским единством.

Судьба будущей академии волнует многих туранистов. Некоторые из них, не раздумывая, как аксиому принимают необходимость открытия Академии в г.Туркестан. Да, Туркестан, где покоится наш великий предок Ахмет Ясеви – святой город для многих тюркских народов. В те времена, когда через него проходил Шёлковый путь, город находился в центре кипучей жизни. А теперь основное русло обновленного Шёлкового пути – автомагистраль, идущая от Пекина, в Шымкенте сворачивает на Ташкент, и Туркестан на сотни километров остается в стороне. Этой магистрали,

строящейся по соглашению от 1998 года, подписанного под эгидой ЮНЕСКО тридцатью двумя государствами Евразии, и пересекающей единый континент от Сеула до Амстердама, суждено большое будущее. В настоящее время строительство этой дороги от Пекина до Ташкента ведется очень успешно. Как было отмечено, и эта будущая магистраль, и существующая сейчас международная автотрасса проходят через Туран.

В силу того, что Туркестан, имеет довольно суровый климат и находится в стороне от основных административных и деловых центров, у него имеется множество минусов, которые каждодневно ощущают жители и гости города. Этого могут не понять лишь лица, которые делают умозрительные заключения издали, и те избранные персоны, пребывание которых в г. Туркестане окутано комфортом. А учёным, постоянно страдающим от нехватки времени и скудости своего кошелька, приезд-отъезд, проживание и работа в этом городе будет все же довольно накладной.

Святой город Мекка – это маяк для мусульман. Тем не менее, этот город, не является научно-культурным, административным центром не только для всех арабов, но даже для Саудовской Аравии. Нам не следует забывать и то, что часть тюркских народов проповедует иные религии, нежели основная масса, которая проповедует ислам. Фактором, сближающим тюркские народы, является то, что, мы тюрки, с единими этническими, культурными корнями, а не тюркоязычные народы, как это подчеркнуто говорят о нас на русском языке. Таким образом хотят внедрить в наше сознание, что тюркоязычные – это то же самое, что русскоязычные люди. На самом же деле порою эти два понятия не имеют между собой ничего общего. Русскоязычные, в большинстве случаев это – совокупность этнически не связанных между собой народов, вынужденно использующих русский язык для коммуникации.

Таким образом, на наш взгляд, мы должны продолжать свято чтить Туркестан, какой он есть. Там имеется Международный казахско-турецкий университет, подготавливающий достаточно образованных специалистов. Попытки же сделать его универсальным городом, превратить его в большой политический и деловой центр, и необдуманно придавать ему разные другие функции было бы излишне.

Размещение главного научного городка в Туране во многом соответствует нашим целям, ради которых он и будет создаваться. Группа высокопоставленных лиц, во главе с послом Азербайджана в Казахстане господином Л.С.Гандиловым, посетивших недавно Туран, высоко оценила местность, выбранную для строительства Турана, в т.ч. территорию, предлагаемую для строительства Академии Наук тюркских стран.

Известный государственный и общественный деятель тюркского мира господин Намык Зейбек, побывав на будущей площадке, где должно было начаться строительство Турана, говорил, что для строительства подобного городка вряд ли можно отыскать место лучше этого и что невозможно даже вообразить более удобную и подходящую местность. Это имело место в мае прошлого года, а теперь, когда Туран посетила азербайджанская делегация – 20 октября 2009 года, здесь уже были в завершающей стадии строительства резиденция Всемирной Ассамблеи Тюркских Народов (ВАТН) и здание Института языка Ортатюрк-Анатюрк.

Если здесь же поднимется Академгородок тюркских стран, лучшего и представить невозможно.

Завершая изложение своего видения проблемы, хотелось бы подчеркнуть, что перед всеми нами стоит вопрос формирования очень важного для тюркского мира центра – Академии Наук тюркских стран. Такой исторический шаг должен делаться с учетом мнения народа, компетентных лиц, и при тщательном анализе всех составляющих.

Конец.

(2)

TÜRKİYE'DE SICAK PARANIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Doç. Dr. Şevki ÖZBİLEN²

ÖZET

Bu çalışmamızda, Türkiye ekonomisinin 24 Ocak Kararlarıyla birlikte ortaya çıkan finansal ve ekonomik sorunları analiz edilmeye çalışılacaktır. Türkiye ekonomisi, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte Liberalizasyona geçmiş, 1989 yılında 32 sayılı Kararla da tüm finansal işlemlerden denetimleri kaldırmış ve deregülasyon süreci başlatılmıştır. Artan enflasyon ve devletin iç ve dış borçlanmaya ağırlık vermesi üzerine, ülkeye yüksek miktarlarda sıcak para girişi başlamıştır. Sıcak para istihdam yaratmayan ve yatırım yapmayan bir paradır ve parayla para kazanma yoludur. Sıcak para, Türkiye ekonomisinde yatırımcısına faiz-kur arbitrajı sağlarken, ülke ekonomisinde açık pozisyonu büyümüştür.

Bu bağlamda IMF ile yapılan anlaşmalarla, ülke ekonomisi krizden krize sürüklenmeye başlamış, ekonomik kırılganlık artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıcak Para, Faiz-Kur Arbitrajı, Açık Pozisyon, Ekonomideki Kırılganlık.

ABSTRACT

In this paper, we aim at analyzing financial and economic problems that stem from the 24 TH January decrees as regards the Turkish economy. With the decrees of 24 th January put into force in 1980, Turkish economy was liberalized, and in 1989 by cabinet decree number 32 all audit and controls on financial transaction were removed, starting the process of deregulation. The increasing rate of inflation and government policies heavily exploiting domestic and foreign credit resulted in a flow of hot money into the Turkish market. Hot Money does not lead to employment or investment. Rather, it aims to "make money out of money". In the Turkish market, hot Money provides its investors with interest-exchange rate arbitrage, while it has increased the balance of payment. In this context, through agreements with IMF, Turkish economy has become increasingly volatile and financial fragility has considerably increased.

Keywords: Hot Money, Interest/ Exchange Rate Arbitrage, Balance of Payment, Financial Fragility.

1-Güdümlü Dönem

Sıcak para konusu Türkiye'nin gündemine 1989 tarihinde 32 sayılı kararın yürürlüğe girmesiyle birlikte oturmuştur. 24 Ocak 1980 kararları ile yürürlüğe konulan politikalar, Türkiye'nin yapısal değişiminin de başlangıcını teşkil eder.

24 Ocak kararlarının öncesini kapsayan dönemde, Türkiye ile dış dünya arasındaki döviz hareketleri, mal ve hizmet hareketlerine bağlıydı. Özel kişi ve kurumların yurtdışı ile döviz alışverişi ancak ihracat, ithalat, turizm gibi mal ve hizmet hareketleri karşılığında olabiliyordu. Bu işlemlerle ilgili döviz hareketleri de Merkez Bankası denetiminde gerçekleştiriliyordu. Doğal olarak, özel kişilerin döviz bulundurmaları yasaktı ve bankalarda döviz hesabı açılmıyordu. Döviz gelirlerinin döviz giderlerini karşılamadığı durumlarda dış borçlanma uzun vadeli olarak devlet tarafından yapılmıyordu. Bu politikalar, gelişmelere göre alınması gereken önlemlerdi; ekonomisi 19. yüzyıldan itibaren yarı sömürgeleşmiş, kapitülasyonlarla açık pazar haline gelmiş, kayda değer bütün ekonomik işletmelerin yabancıların elinde olduğu, Merkez Bankası işlemlerinin bir İngiliz-Fransız ortaklığı olan Osmanlı Bankası tarafından üstlenilmiş bir ülkenin,

2 Doç. Dr. Çağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Öğretim Üyesi.

milli ekonomisini kurması ve kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için gerekli ve zorunlu olan tedbirlerdi.

1989 yılına gelindiğinde, 24 Ocak kararlarına rağmen, bu tedbirler hala geçerliydi. Çünkü, ülke kalkınmasını tamamlayamamıştı ve kronik bir dış ticaret açığı veriyordu.

Öte yandan bu tedbirler yalnızca Türkiye gibi kalkınma çabası içindeki ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de yakın zamanlara kadar uygulanmıştır. 19. y.yılda bugünkü anlamda finans piyasalarının ortaya çıkmasından sonra, bu piyasalarda uluslararası ticaret büyük ölçüde serbest olmuştur. Bu büyük serbestliğin sonucunda 1929 büyük bunalımının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu büyük ekonomik bunalım, Amerika Birleşik Devletlerinde başlamış ve hızla dünyaya yayılarak finans piyasalarındaki zincirleme çöküşler yüzünden dünya çapında bir yıkıma dönüşmüştü. Böylece, A. Smith'in temellerini attığı liberal politiklardan uzaklaşıldı ve 1936'da Keynes'in temellerini attığı devlet müdahalesini savunan görüşler doğrultusunda 1944'ten itibaren sermaye kontrolleri gelişmiş batı ülkelerinde de uygulanmaya başlandı ve bu dönemde herhangi bir ülkedeki finansal krizin dünya çapında zincirleme etkileri ortaya çıkmadı. ABD ekonomisinin nisbi üstünlüğünün zayıflaması ve ABD'de büyümenin yavaşlaması, buna karşılık dış denge sorunlarının ortaya çıkması gibi nedenlerle sabit kur rejimi ve sermaye kontrolü temelleri üzerine kurulan Bretton Woods para sistemi 1973'te çöktü. Bunun üzerine esnek kur sisteminin ortaya çıkmasıyla, gelişmiş ülkeler yavaş yavaş sermaye kontrollerini kaldırmaya başladılar. Sermaye kontrollerini ilk kez 1973'te Kanada, Almanya ve İsviçre kaldırdı, 1974'te ABD, 1979'da İngiltere, 1980'de Japonya, 1990'da Fransa ve İtalya, 1992'de İspanya ve Portekiz kaldırmışlardır. Buna karşılık, Türkiye'de bu uygulama, 1989'da 32 sayılı kararlar, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu"nun değiştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. 1930 tarihli, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu"yla getirilmiş olan bu sistem, 1989'da kaldırıldığında Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz'de hala sermaye kontrolleri uygulanmaktaydı. Türkiye, çağın getirdiği yenilikleri uygulamakta hep geç kalan bir imaj çiziyordu; dünyada tek başına kalmış gibiydi. Oysa bu olay, medyanın da hiç sorgulamadan büyük propagandalarla desteklediği bir garabet örneğiydi; Türkiye'de devletin çok büyük olduğu, kamu kesiminde aşırı istihdam yapıldığı ve devletin hantallaştığı yönünde geliştirilen söylem Neo-Liberallerin bir tuzağından ibaretti, gerçek ise tamamen farklıydı. Devlet harcamalarının milli gelirdeki oranı ve nüfusun kamu kesiminde istihdam edilen oranı açısından Türkiye, OECD içinde en gerilerdeki ülkeydi ve rakamları OECD ortalamasının çok altındaydı. Bu olgu 1989 yılına gelindiğinde de böyleydi.

2-1980'den Sonraki Dönem: Liberalleşmenin Temelleri Atılıyor.

Sermaye kontrollerinin kaldırılması, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler için farklı anlamlara gelir. Teorik olarak eşit olduğunu sanan ülkeler, muazzam sermaye birikimleri, güçlü ekonomileri, istikrarlı dış dengeleri ve güçlü paralarıyla zengin Batılı ülkeler bir yana, gelişmekte olan ülkelerdeki cılız sermaye birikimleri, zayıf ekonomik yapıları ve istikrarsız paralarıyla, güçlü ekonomilerin hegemonyası altına girmeye başladılar. Türkiye'de, 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa açılmaya başlayarak, ekonomisini hızla liberalleşmenin kontrolüne sunarken, 1989 yılından itibaren, 32 sayılı Kararla güçlü finans sermayesinin kurtlar sofrasında yerini aldı. Bu dönem, ülkenin kanunlarla değil, kararnamelerle yönetildiği dönemdir.

Bu dönem Türkiye'nin yüksek enflasyonun getirdiği yüksek faizler nedeniyle sürekli sıcak paranın tehdidinde olduğu bir dönemdir. Türkiye'ye sermaye girişi, yani sıcak para, kontrolden çıkmıştır. Dış borçların büyüme hızı ürkütücü boyutlardadır. Bu gelişmenin yakın bir gelecekte tersine dönerek ve büyük boyutlu bir sermaye kaçıışı ile birleşerek, bir döviz ve dış borç krizine dönmemesi için hiçbir garanti yoktur. Kısacası Türkiye dış ekonomik ilişkileri bakımından son derece istikrarsız ve belirsiz bir döneme girmiştir.

Bu ilişkileri global olarak sıcak para başlığı altında toplayabiliriz. Mekanizması ise şöyle işlemektedir: Dövizin enflasyona bağlı olarak beklenen artış hızına (e), ülke içi faiz haddine (İy) ülke dışı faiz haddine (İa) dersek, tüm gruplar için Türkiye'ye sıcak para girişi ve çıkışını dengede tutacak ilişkisi:

$$\dot{y} = \dot{a} + e + (e \times \dot{a})$$

denklemlerle ifade edebiliriz. Ancak, bu genel formülden etkilenen ekonomik grupların “ajanların” birden fazla olduğunu ve bunların her biri için değişkenlerin farklı şeyler ifade edeceğini unutmamak gerekmektedir. Sıcak para ile ilgisi olan ana gruplar, paralarını işletenler (rantiye grupları), spekülâtörler, kredi arayan özel şirketler ve bankalardır. Formüldeki iç ve dış faiz terimi, rantiyelerin fonlarının getirisini, örneğin mevduat faiz haddini ifade eder. Şirketler için önem taşıyan faiz kavramı ise, kredi maliyetini ifade eden faiz haddidir. Dışardan borçlanıp içerde kredi veren bankalar için ise, dış kredi maliyeti ile iç kredi maliyetlerinin bankalara intikal eden ögesi önem taşır.

Sıcak para, bu bağlamda iki önemli ayak üstünde durur. 1) Faiz-kur arbitrajı, 2) Cari açık Şimdi bunları sırasıyla analiz edelim.

3-Sıcak Paranın Birinci Ayağı:Faiz-Kur Arbitrajı

Arbitraj, iki malın veya finansal varlığın aynı anda alınıp satılmasına dayanan işlemlerle kar elde edilmesine denir. Uluslararası finansal sistemde en yaygın olarak kullanılan arbitraj türü, iki ülkedeki faiz farklarından kar elde edilmesi yöntemidir. İki ayrı ülke demek, iki ayrı para birimi demektir. Dolayısıyla bu iki ayrı para birimi arasındaki işlem, döviz işlemi gerektirir. Bu nedenle bu işleme Faiz-Kur arbitrajı denilmektedir. Burada, arbitraj işleminden kar elde edebilmek için, döviz kurları arasında faiz farkı olmalıdır.

Bunu bir örnekle açıklayalım.

1- Sabit Kur Sisteminde:

ABD’de yıllık asgari dolar faizi: %5,

Türkiye’de yıllık asgari YTL faizi: %20 olsun.

Burada, faiz-kur arbitrajı imkanı mevcuttur. Çünkü, iki farklı para birimi arasında faiz farkı mevcuttur. Yani, bir yıl sonra döviz kuru aynı olacaksa, arbitraj işlemi getirisi 15 puan olarak sabitlenmiş olacaktır.

1\$ =10 YTL. olsun.

Yatırımcı elindeki 100\$’ını Türkiye’de Türk parasına çevirir:

100\$ x 10 YTL = 1.000 YTL elde eder.

Elde ettiği 1.000 YTL’yi %20 ile faize yatırır:

1.000 (1+20/100) = 1.000 x 1.2 = 1.200 YTL.’ye sahip olur.

Elindeki 1.200 YTL’yi sabit kurdan tekrar dolara çevirirse:

120 x 1/10 = 120 \$ elde eder.

Yatırımcının dolar bazında getirisi 20 \$’dır.

Eğer kullandığı 100\$. sermayeyi borçlanarak elde etmişse, bunun faizi için 5\$ ödeyecektir. Geriye kalan 15\$. arbitraj getirisi olacaktır.

2-Dalgalı Kur Sisteminde:

YTL’nin değer kaybı söz konusu olduğunda, yani devalüasyonun varlığı halinde.

Dönem başı kuru: 1\$ =10 YTL.

Dönem sonu kuru: 1\$ = 11 YTL.

Yatırımcı yine 100\$’ını YTL’ye çevirir, elde ettiği 1.000 YTL’yi %20 ile faize yatırır ve dönem sonunda aşağıdaki işlemde görüldüğü gibi, 1.200 YTL. elde eder.

1000(1+20/100) = 1.000 x 1.2 = 1.200 YTL.

Şimdi, yatırımcı elindeki YTL’yi dolara çevirecektir. Ancak yıl içinde YTL dolar karşısında %10 oranında değer yitirmiş ve dolar/YTL kuru %10’dan %11’e yükselmiştir. Dolayısıyla artık 1.200 YTL’nin dolar karşılığı 120 değil, 109 \$’dır.

1.200 x 1/11 = 109 \$.

Eğer yatırımcı kullandığı 100\$. sermayeyi borçlanmışsa, bunun faizine 5 \$ ödediğinde, elindeki arbitraj getirisi olarak 4\$. kalacaktır.

Bu örnekte görüldüğü gibi, dönem içinde YTL'nin dolara karşı %10 oranında devalüe olması, yatırımcının arbitraj getirisini 15 puandan 4 puana düşürmüştür.

Eğer YTL %10 yerine %20 ile devalüe edilmiş (değeri düşürülmüş) olsaydı, yatırımcının brüt getirisi sıfır (0) olacak, dolara %5 faiz ödediğinde ise 5\$. zarar etmiş olacaktır.

Kısacası, faiz-kur arbitrajındaki risk faktörü devalüasyondur.

3-Dalgalı Kur Sisteminde:

YTL'nin değer kazandığı zamanki durum:

Dönem başı döviz kuru 1\$= 10 YTL,

Dönem sonu döviz kuru 1\$ = 9 YTL ,

YTL'nin dolar kuru karşısında değer kazandığını varsayalım.

Yatırımcı yine 100\$'ını YTL'ye çevirir, elde ettiği 1.000 YTL'yi %20 ile faize yatırır ve dönem sonunda 1.200 YTL elde eder.

$$1.000 (1+20/100) = 1000 \times 1.2 = 1.200 \text{ YTL.}$$

Şimdi yatırımcı elindeki YTL'yi \$'a çevirecektir. Ancak, YTL. yıl içerisinde %10 değer kazanmış ve \$/YTL kuru %10'dan, %9'a gerilemiştir. Dolayısıyla 1.200 YTL'nin dolar karşılığında getirisi, sabit kurdaki gibi 120\$ değil 133\$'dır.

$$1.200 \times 1/9 = 133\$.$$

Yatırımcı kullandığı 100\$. sermayeyi borçlanmışsa, bunun faizine 5\$. ödediğinde, elinde arbitraj getirisi olarak 28\$. kalacaktır.

Bu tespitlerimizden de anlaşılacağı üzere, arbitraj yatırımcısının elinde hedef ülkenin döviz piyasasını etkileme gücü varsa, bu gücü hedef paranın kendi piyasasına göre değer kazanması için kullanacaktır.

Sıcak para, bu mekanizmayla girdiği ekonomilerde tipik makroekonomik ve finansal sonuçlara yol açar. Girdiği ülkeye hiçbir ekonomik faydası olmayan sıcak para, para birimleri arasındaki faiz farklarından yararlanarak karını arttırın ve en ufak bir tereddüt gördüğünde ise hemen dövize çevrilerek, ülkeyi terk eder.

4-Sıcak Para Dış Ticaret Açığına Yol Açar.

Sıcak para, yerli parada aşırı değerlenme yaratarak dış ticaret açığına yol açar. Bir ekonomiye cari açığın üzerinde döviz girişi olursa, Merkez bankasının fazla döviz piyasadandan çekmesi halinde, milli paranın döviz karşısındaki reel değeri artmaya başlar. Bunun nedeni, döviz bolluğu karşısında kur artışının durması, hiç olmazsa kurdaki artış hızının yani devalüasyonun enflasyonun gerisinde kalmasıdır. Buna reel kurun artması denir. Reel kurun artması, Türk mallarının döviz cinsinden fiyatının artması anlamına gelir. Yani, ülke mallarının döviz cinsinden fiyatı artar ve pahalı hale gelir. Bu olgu da ihracatı negatif yönde etkileyerek gerilemesine neden olur. Buna karşılık ithal malların reel YTL fiyatları da geriler.

Bir örnekle açıklayalım:

1-Devalüasyonun enflasyona eşit olduğu durum:

Yıl başında döviz kuru 1\$=10 YTL.

Bir birim yerli üretim malının ihraç fiyatı 10.YTL.

Bir birim yerli üretim malının döviz fiyatı 10 YTL. = 1\$.

Yıl sonu itibariyle, yıl içinde %100 enflasyon yaşanmış, yani fiyatlar 20 YTL'ye çıkmış olsun.

Öte yandan, aynı dönemde YTL döviz karşısında %100 devalüe edilmiş olsun. Artık 1\$=20 YTL olacaktır.

Bu durumda, Türkiye'nin ürettiği ihraç malının 1 biriminin YTL fiyatı: $20 \times (1/20)=1\$$ olacaktır.

Ülke ekonomisinde enflasyon olduğu zaman YTL. bu enflasyona denk bir oranda devalüe edilirse, milli piyasa mallarının ihraç fiyatı değişmez. İthal malların nominal YTL. fiyatı artar. Fakat, reel YTL fiyatı aynı kalır. Böylece dış ticaret dengesi etkilenmemiş olur.

2-YTL değerleniyorsa, yani devalüasyon enflasyonun altındaysa:

Örneğimizdeki ülkede yıllık enflasyon %100 olsun. Bu ekonomiye sıcak para girişi hemen hızlanacaktır. Böylece piyasalarda döviz bollaşır. Merkez Bankası da döviz piyasasına müdahale etmediği için, devalüasyon oranı enflasyona göre düşük kalarak %60'a ulaşmış olsun. Bu durumda:

Yıl başında: 1\$=10 YTL.

Yerli piyasanın ürettiği ihraç malının bir biriminin döviz cinsinden fiyatı:

$$10 \text{ YTL.} \times (1/10) = 1 \$$$

Yıl sonu itibariyle: Yıl içinde enflasyon sürekli artarak %100'e ulaşmış, yani fiyatlar iki katına çıkmış olsun.

Aynı dönemde YTL döviz karşısında ancak %60 oranında devalüe edilmiş ve, 1\$=16 YTL olmuştur.

Bu durumda Türkiye'nin ürettiği ihraç malının bir biriminin YTL fiyatı:

$$20 \times (1/16) = 1.25\$ \text{ olacaktır.}$$

Yani Türk malının dolar cinsi fiyatı %25 oranında artmıştır. İthal malların reel YTL. fiyatı da gerilemiş olacaktır. Bu durum ithalatı teşvik ederken ihracatın yavaşlamasına neden olur ve sonuçta dış ticaret açığı artmaya başlar.

Bu olgu, sıcak para mekanizmasının temel yasalarından birisidir: bir ekonomiye cari açığın üzerinde yabancı sermaye girişi olursa ve merkez bankası bu fazla döviz piyasadaki çekmezse, milli para döviz karşısında değerlenmeye başlar. Bu durum da dış ticaret açığının, dolayısıyla cari açığın yükselmesine neden olur.

5-Sıcak Paranın İkinci Ayağı: Açık Pozisyona Yol Açar.

Açık Pozisyon bir bilanço kavramıdır. Makroekonomik bir kavram değildir. Genel anlamıyla açık pozisyon, bir bilançoda bir finansal varlığın pasif tarafta, yani borç olarak bulunup, aktif tarafta varlık olarak bulunmaması demektir. Bu sıcak para sorunu, ülkedeki özel sektörün, özellikle bankaların büyük açık pozisyonlar taşımaya yol açar. Açık pozisyon, bono ya da hisse senedi gibi finansal varlıklar için de söz konusu olabilir de, ekonominin geneli açısından önemli sonuçlar doğurabilen türü, bilançolardaki, özellikle banka bilançolarındaki açık pozisyonlardır.

Bir ekonomide, uluslararası sermaye hareketleri serbest bırakılmışsa ve devlet bütçe finansmanı için yoğun bir borçlanmaya girmişse, bu ekonomide bankalar devletin tefecisi konumuna düşer ve büyük açık pozisyonlar taşımaya başlar.

Eğer sermaye hareketleri kontrole tabiiyse, bankanın iç borç senedi piyasasında yatırım yapma imkanı kendi öz kaynakları ve mevduatıyla sınırlanmış olacaktır.

Eğer, ekonomide sermaye kontrolleri kaldırılmışsa, o zaman banka bono/tahvil piyasasından daha büyük pay almak için yurt dışından dövizle borçlanır. Bu döviz YTL'ye çevirmek zorundadır. Böylece, banka bilançosunda açık pozisyon taşıyarak devamlı döviz borcu altında yaşamaya başlar. Özel sektörün, özellikle bankacılığın döviz borcuna gömülmesi, sıcak para döngüsünde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan devalüasyonları bütün ekonomi için bir yıkıma dönüştürebilir.

6-Türkiye'de Neler Oluyor?

Türkiye'nin sıcak para ile tanışması dönemi 1989-1993 arasındadır. Bu dönemde, sıcak para girişi sayesinde ülkenin kapasitesi artmış, her türlü tüketim malının ithali serbest bırakılmıştır. Dış ticaretin serbestleşmesiyle birlikte, sıcak para girişi de serbest bırakılmıştır. Bu dönemde, T.C. Merkez Bankası sürekli olarak döviz müdahale etmiştir. İthal malları bollaşmış,

fiyatlar düşmüştür. Toplum bu hovardalığın faturasını kısa bir süre sonra işsiz kalarak, yoksullaşarak, döviz ve bankacılık krizlerinde parasını kaptırarak ödemiş olmasına rağmen halinden memnun ve önünde bu açılımı sağlayan liderlere müteşekkir olarak yaşamını sürdürmeye başlamıştır. Fakat, gerçekte ülkenin ihracat ve turizm geliri dışardan ülkeye akan ithal malları bedellerinin ancak bir kısmını karşılayabilmekte ve dolayısıyla dış ticaret açığı artmaktadır. Bu da ekonominin cari açık vermesine yol açmaktadır. Cari açık sıcak parayla, yani ülkeden her an çıkabilecek yabancı sermayeyle finanse edilmektedir. Artık, ülke ekonomisindeki dengeler bıçak sırtındadır ama kimse bunun farkında değildir.

1994 kriziyle Türkiye yalnız halkıyla değil, devletiyle de sıcak paranın acı yüzünü görmüştür. 1994'ten önce Türkiye'deki sıcak paranın boyutları inanılmaz seviyelerde idi. Ekonomiye sıcak para girişi başlar başlamaz dönemin hükümeti enflasyonla devalüasyon arasındaki makasın iyice açılmasına ve TL'nin değerlenmesine büyük ölçüde izin vermiştir. 1989'da enflasyon %69, devalüasyon %27 olmuştur. 1990'da enflasyon %60, devalüasyon yine %27'de kalmıştır. İki yıl içerisinde TL döviz karşılığında %45 oranında değer kazanmıştır. Bu olay, yani döviz ucuzluğu ithal mallara ve döviz kredisine büyük talep yaratmıştır.. 1992 yılında Türkiye de fert başına yıllık ortalama gelir 2.700\$ civarındaydı. İhracat 15 milyar \$, ithalat 23 milyar \$. Aradaki 8 milyar dolarlık farkın 7 milyarı turizm gelirleriyle, 1 milyar doları da sıcak parayla finanse edilmişti. Bu şartlar altında bir ülkenin ithalatı tamamen serbest bırakması ve ülkeye giren sıcak paranın TL'nin değerlenmesine izin verilmesi telafisi imkansız bir hataydı. 1993 yılı sonunda ihracat %5'lik bir artışla 15.6 milyar \$. Olurken, ithalat %29'luk bir artışla 30 milyar \$'a ulaşmış, dış ticaret açığı 14 milyar \$'a, cari açık da 6.4 milyar \$'a yükselmiştir. Cari açık /Milli gelir oranı bir yıl içinde % 0,6'dan, %3,5'e yükselmiştir.

Türkiye'de iç borçlanma programının başlatılması ve bono/tahvil ikinci piyasasının aktif olması 1989 sıcak para hareketleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 1990'da iç borç stoku milli gelirin %6'sı seviyesindeydi ve bütçede faiz ödemeleri toplam borçların %20'si kadardı. 1993 yılında iç borç stoku/milli gelir oranı %17'ye yükselmiştir.

14 Ocak 1994'te Amerikan derecelendirme kuruluşu Moodys'in, Türkiye'nin BAA3 olan döviz cinsi kredi notunu BA1 'e düşürdüğünü açıklamasıyla, sıcak para Türkiye'yi terketmeye başladı. Döviz kurları hızla yükseldi. Bununla birlikte TL faizi de hızla yükselmeye başladı. 20 Ocak da İnterbank piyasasında gecelik faiz %150'ye kadar yükseldi. 21 Ocakta bono faizleri de %99, 28 Ocakta %140 oldu. İlerleyen haftalarda, sıcak para olarak sermaye kaçışının sürmesiyle devalüasyon derinleşti, enflasyon patladı. Yüksek borç altındaki işletmeler iflas etmeye başladı, kitlesel işten çıkarmalar başgösterdi ve bütçe açığı çok yüksek faizli borçlanmayla kapatılabildiği için kamu finansmanı iyice kötüleşti.

1994 krizinin Türkiye'ye maliyeti çok büyük olmuştur. Yıllık dolar devalüasyonu %165 oldu. Perakende enflasyonu %65'ten %104'e yükseldi, milli gelir %6.1 oranında küçüldü, bütçe faiz harcamaları nominal olarak %156, reel olarak %25 arttı. İç borç stokunun milli gelire oranı %17'den %22'ye, kamu kesimi dış borç stoku 43 milyar \$'dan 48 milyar \$'a yükseldi. 1994'te üç aylık bonolar, yıllık bileşik %406 ile satılmıştır. Bunu akılla ve mantıkla izah etmek mümkün değildir.

7-Neler Öğrendik?

Sıcak para finansal sermayesinin yarattığı 1994 krizi yöneticilerimize bazı yeni şeyleri öğretmesi bakımından son derece önemlidir.

1-Liberalleşme sonucu ülkeye giren uluslararası ve uluslararasılaştırılmış yerli sıcak parayla oyun oynanamayacağı,

2-Cari açığın fazla yükselmesine izin vermemek gerektiği,

3-ülkeye giren sıcak paranın kurları tehlikeli seviyelere getirilmesine engel olunması gerektiği,

4-Merkez Bankası gerektiğinde döviz piyasasına alım satım müdahalesi yaparak nominal döviz kurunu reel kura denk gelecek düzeyde seyretmesini sağlayacaktı. Bu kur stratejisinin adı reel kur hedeflemesiydi (Bu ayrı bir çalışmanın konusudur).

8-Cari Açığa Dikkat

Cari açık, ithalat ile ihracat arasındaki dengesizliğin, ithalat lehine genişlemesidir. Bu durumda ülke, sattığından çok satın alıyor demektir ve ihracat gelirleriyle ithalatını karşılayamıyor demektir. Ekonominin cari açık vermesi, ülkeden yurt dışına o boyutta döviz çıkması anlamına gelir. 2000-2005 döneminde her yıl sisteme cari açıktan daha fazla döviz girmiştir. Buna karşılık, Merkez Bankası aynı dönemde istikrarlı olarak hep sistemde oluşan döviz fazlasının altında döviz alımı yapmıştır. Böylece, piyasada kalan fazla dövizin kurları düşürmesine imkan tanımıştır. Bunun sonucunda döviz kuru (1\$ ve 0.77 Avrodan döviz sepeti bazında 2003'te %7, 2004'te % 0.2 ve 2005'te %6 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde Türkiye de toptan fiyatlar kümülatif olarak %33 oranında artmıştır ve YTL'nin reel değeri üç yılda çok büyük oranda yükselmiştir. 1999 yılına göre, 2006 Şubat tarihi itibarıyla YTL'nin aşırı değerlendirme oranı %56 seviyesindedir. Son üç yılda kurların gerilemesi veya yerinde sayması tamamen Merkez Bankasının kontrolünde gerçekleştirilmiştir.

Kısacası, Türkiye de sermaye kontrolü olmadığı, ekonomi sıcak paranın her türüne açık olduğu için dalgalı kurla cari hesabın dengede tutulması ve cari açığın önüne geçilmesi mümkün değildir. Dalgalı kur Türkiye için son derece yanlış bir çözüm olmuştur. Öte yandan, Türkiye de gerçek anlamda dalgalı kur uygulanmamaktadır. Çünkü, Merkez Bankası 2003-2005 döneminde piyasadaki 17 milyar \$'lık net alım yapmıştır. Eğer bu alım yapılmıyorsa, piyasadaki döviz iyice bollaşacak, kurlar daha fazla gerileyecek, cari açık daha fazla büyümüş olacaktı. Belki de bu yüzden döviz krizi ortaya çıkacaktı. 2003'ten bu yana yapılan döviz alımları YTL'deki aşırı değerlemeyi önlemeye değil, istenilen sınırlarda tutmaya yöneliktir. Bunun diğer adı "Örtülü kur çıpası"dır. Bunun sonunda Türkiye 2005 yıl sonu itibarıyla milli gelirin %6'sını aşan boyutta 23 milyar \$'lık cari açık vermiştir. Bu açık IMF'nin dayattığı örtülü kur çıpasının sonucudur.

Cari açığın en önemli ve en büyük sakıncası, sıcak para ile finanse edilmesi halinde, ekonomide kırılganlık yaratmasıdır. 2005 yılı itibarıyla Türkiye'nin cari açığı milli gelirin %6.4'ü düzeyine ulaşmış bulunmaktadır. Buna rağmen henüz bir sermaye kaçıışı ve döviz krizi yaşanmamıştır. Bunun nedeni, gelişmiş ülkelerde finansal piyasalarda ortaya çıkan durgunluğun sonucu olarak, gelişen ülkelere yönelik sıcak para akışının çoğalmasındır. Cari açık ülkenin dış borçlarını artırır ve ekonomide durgunluk yaratır. Cari açık ekonominin küçülmesi, dolayısıyla ekonominin durgunluk, işsizlik ve yoksullaşması demektir. YTL'nin aşırı değerli olması, yani dövizin ucuz olması Türkiye'de ekilmeyen tarlalar, tarlada kalan sebze, meyveler, kapanan ya da karlılığı her ay düştüğü için işçisine zam yapamayan, teknolojisini yenileyemeyen fabrikalar demektir.

2006 yılında birinci kriz dalgasının ABD'de faizlerin 1 puan artırılmasıyla ülkeden çıkan sıcak paranın yükselen faizin ülkesine kaçmasıyla yaşandığını ve YTL'nin %28 dolaylarında devalüe edilmesiyle sonuçlandığını biliyoruz. Türkiye bu krizi %28 devalüasyonla atlattıktan sonra, IMF'nin ikinci dalganın yolda olduğunu ifade etmesi, dalgalanma modasının yayılmasına neden olmuştur. Piyasaların gözünde kur çıplarının ekonomide güvence olmadığına anlaşılmasını sağlaması, güven ortamını zayıflatmaktadır. Kur rejimi piyasalarda paradokslar yaratmaktadır. Her platformda dile getirilmesine rağmen, kayıt dışının önlenememesi dolayısıyla istihdam ve temel girdiler üzerine yoğunlaşan vergiler, ihracatın rekabet gücünü azaltmaktadır. Düzelen makroekonomik göstergelerin tetiklediği sermaye girişi, dalgalı kur rejimi altında YTL'nin değerlendirilmesine yol açmıştır. İhracat kısıtlanırken ithalat tetiklenmiştir.

Cari açığın yüksekliği nedeniyle dalgalanmalara yakalanmamız, reel faizlerin ve devlet borçlanmasının aşağıya çekilmesini güçleştirmektedir. Bütçesi yaklaşık olarak dengeye gelen Türkiye'nin %10 reel faiz ödemesi kabul edilebilir bir olgu değildir. Yani, yeni bir kısır döngü içine girilmiştir.

Sonuç: Neler Yapılmalıdır?

İthalata dayalı büyüme yerine ihracata dayalı büyümenin önü açılmalıdır.

Dalgalı kur adıyla uygulanan örtülü kur çıpasına son verilerek, reel kur hedeflemesine yönelik kontrollü dalgalı kur rejimine geçilmelidir. Kontrollü kur rejiminden amaç Türk ihraç mallarının fiyatlarının rekabetçi bir seviyeye ulaşmasını sağlamak ve bunu korumak olmalıdır. Döviz kurunun rekabetçi bir seviyeye yükselmesi Türkiye'yi ekonomik durgunluktan, işsizlikten kurtarmak, sanayi ve tarımın çöküşünü durdurmak ve piyasalara canlılık getirmek açısından son derece önemlidir.

Reel kur hedeflemesinin tamamlayıcısı olarak, sermaye hareketleri kontrol altına alınmalıdır. Merkez bankasının piyasalara müdahale yükünü hafifletmek, döviz ve faiz piyasalarındaki dalgalanmaları azaltmak, ekonomide istikrarı sağlamak için, sıcak paranın bazı yasal kısıtlamalara, denetimlere tabi tutulması gerekir.

İç borç konsolidasyonu yapılmalıdır. İhraç edilmiş hazine bonolarının vadeleri bankaların asgari nakit akışı ihtiyaçlarını karşılamak kaydıyla uzatılmalıdır. Bu bağlamda her türlü endeksli kağıt sabit YTL getirili hale dönüştürülmelidir.

Merkez Bankası yasasında, kamuya ve bankalara gerektiğinde destek vermesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. IMF'nin son önerisi olan, merkez bankasının acil durumlarda kamuya ve Türk bankacılık sistemine likidite aktarmasını kısıtlayan ve sıkı para politikasının devam ettirilmesi yönündeki önerisi, enflasyonla mücadele adı altında, kriz hallerinde Türk mali sistemini savunmasız bırakmak için kurulmuş bir komplodur.

Kamunun dış borçları derhal yeniden yapılandırılmalıdır. Suni iyileştirmelere aldanmamak gerekir. Cari işlemler açığı veren ve dolayısıyla döviz kazanamayan bir ekonomi dış borçlarını kolay ödeyemez.

IMF'nin önerdiği faiz dışı fazla hedefinden vazgeçilmelidir. Bu bağlamda IMF'nin, Türkiyeden alacaklıların haklarını koruduğu ve tam bir tefeci gibi davrandığı sonucu çıkarılabilir.

Konsolidasyonla ve faiz dışı fazla hedefinin küçültülmesiyle serbest kalacak kamu fonlarıyla çarpan etkisi yüksek ve istihdam yaratma kapasitesi büyük kamu yatırımları yapılarak ekonomik büyüme başlatılmalıdır. Demiryolu yapımına, deniz yolu taşımacılığına önem verilmelidir. Dünyada Türkiye kadar deniz yollarını kullanmayan ve denizlerinden faydalanmayan başka bir ülke yoktur. Türkiye bunu başarmalıdır.

Uzun vadede Türkiye'ye zarar veren ve sürekli zarar vermeye devam edecek olan Gümrük Birliği uygulamasından hemen vazgeçmeli, AB'den GB den dolayı ortaya çıkan 200 milyar dolarlık zararın tazmini talep edilmelidir.

Devletin öncülüğünde ve desteğinde sanayi hamlesi gerçekleştirilmelidir, özelleştirmeye derhal son verilmelidir. Devleti malsızlaştırmaya kimsenin hakkı yoktur. Bu bağlamda, siyaseti kamu mallarını yönetmekten uzak tutmak ve gerekirse dokunulmazlıkları kaldırmak gibi, çarelere başvurulmalıdır.

Türkiye kendi kaynaklarına dönmeli, ciddi ve tutarlı politikalarla, ülke çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır.

KAYNAKÇA

- 1-T.C. Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr
- 2-T.C.Merkez Bankası www.tcmb.gov.tr
- 3-Türkiye İstatistik Kurumu www.tuik.gov.tr
- EATWELL, J. Lance TAYLOR, Global Finance at Risk, 2000.
- KEYNES J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money, 1975.
- EATWELL, John., International Financial Market, 1996.
- ÖZBİLEN, Şevki., Maliye Politikası, Atilla Yayınevi, Ankara, 1999.
- ÖZBİLEN, Şevki., Türkiye'de Kamu İç Borçlanması ve Ekonomik Etkileri, 2. Baskı, Atilla Kitabevi, Ankara, 1999.

(3)

TÜRK HALKLARININ STRATEJİK YOLU

Zinnur AHLİULLİN³

Kırım Tatarlarının 1987 yılında Moskova’da yaptığı gösteri Tataristan’da büyük bir heyecan uyandırdı. Bu heyecan Tataristan’daki milliyetçilik hareketlerini körükledi.

Bu milli hareket çok kısa bir zaman içinde büyüdü ve 30 Ağustos 1990 tarihinde Tataristan cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti.

Bağımsızlığı ilan ettikten sonra Tatar Milli Hareketi aydınlarının bir kısmı var olan milli ideolojinin halkın ihtiyaçlarına tam olarak cevap vermediğini gördü.

Bu aydınların “Türk Tatar Halkının Stratejik Yolu” adını verdiği bu ideoloji, 1997 yılında ilk şeklini aldı. Bu ideoloji tüm Türk Dünyasını kapsamaktaydı. Bu aydınların en önde gelenlerinden bir kaç şunlardır:

1.Rafael BEZERTINOV

Araştırmacı-Yazar-Tarihçi

Kitapları: “Tatarlar-Türkler - Dünyayı Titreten Adamlar (Büyük Cihan İmparatorluklarının Tarihi)”, Çallı,1997.

“Tanrıçılık - Türklerin ve Moğolların Dünya Görüşü.

Novosibirsk, 2000.

2.Zinnur EHLİULLİN

“Yoldaş” Fikir Kulübü Başkanı, Tatar İçtimai Merkezi eski Başkanı,

Çeşitli gazetelerde ve Dergilerde makaleler.

3.Ayrat GALIMCANOV

Gazeteci

Değişik gazetelerde ve Dergilerde makaleler.

4.Almira HISAM

Tanrıçılık ve inanç hakkında makaleler.

5.Fenus MUHİTOV

Tanrıçılık ve inanç hakkında makaleler.

6.Damir ŞEYHETDİN

“Bizim yol” araştırma gazetesinin editörü,
Çeşitli gazetelerde araştırma makaleleri.

7.Prof. Dr. Raif ZAKİROF

Dil üzerine yazmış felsefi makaleler.

“Diller kardeşliği- Halklar kardeşliği” adında seri makaleler.

1997 yılından itibaren söz konusu ideolojinin savunucuları, bu fikrin sadece Tataristan’da kalmaması için tüm dünyada Türklerin bulunduğu ülkelere dağılarak ideolojinin yayılması için çalışmaktadır.

Bu çerçevede Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Moğolistan , Azerbaycan, Kırım, Türkiye, Gagavuz, Yakut-Saha, Altay, Çuvaşistan, Fin-Uğur cumhuriyetleri, (Finlandiya, Macaristan, Estonya, Udmurtiya, Mariel, Mordova) Karaçay, Dağıstan ve benzeri ülke ve Türk topluluklarında görüşmeler yapılarak, konferanslar düzenlendi, kitaplar yayınlandı, değişik dergi ve gazetelerde makaleler ve demeçler yayınlandı.

Türk Dünyasındaki milli hareketler tarafından kabul görülen ve hızla yayılan bu fikir, Türk Aleminin kendi içinden çıkan ilk ideoloji olan **Ismail GASPIRALI**’nın “**Dilde, Fikirde İşte Birlik**” şiarından sonra, daha geliştirilmiş ve zenginleştirilmiş bir ideoloji olarak dünyanın gündemine geldi. Bu yeni akımı “**Fikirde, Sözde, ve İşte Bağımsızlık**” olarak ifade edebiliriz.

3 “Yoldaş” Fikir Kulübü Başkanı, Tatar İçtimai Merkezi eski Başkanı, Çeşitli gazetelerde ve Dergilerde makaleler, TATARİSTAN.

Bu fikrin ana felsefesi **3 teoriye** dayanmaktadır. Bu teoriler şunlardır:

1. **ÇEKİRDEK TEORISI,**
2. **ÇATI TEORISI**
3. **HUN-TURAN TEORISI (Türk Dünyasının Geleceği Programı).**

1. ÇEKİRDEK TEORISI

Halk-Millet bir sistemdir. Sistem dünyada bir çekim gücüyle hayat buluyor. Bunun en önemli elemanı **ÇEKİRDEKTİR.**

Fizik ilminde makro dünyada güneş sistemi en tanınmış sistemdir. Bu sistemin çekirdeğini Güneş oluşturmaktadır. Güneşin çekim gücünün azalması halinde sistem zayıflamaya başlar.

Biyolojik açıdan bakıldığında ise, hücrede çekirdeğin olmaması durumunda stoplazma yaşayamaz. Biyolojik dünyadaki çekirdeğin vazifesi DNA'nın ve hücre karakterinin devamlılığını sağlamaktır. Bu hücrenin geçmişi ve geleceği çekirdek tarafından depo edilmekte ve tayin edilmektedir.

Günümüzde bilim adamları tarafından yapılan deneylerde, doğal Çekirdek alınarak, onun yerine yapay çekirdek konulmakta, sonuçta, örneğin kırmızı yapay çekirdek, yeşil renkli hücreyi yavaş yavaş kırmızı renge dönüşmektedir.

Bundan şöyle bir sonuç çıkartılmaktadır; Çekirdek, değiştirdiğinde, hücreyi kendine göre değiştirmektedir.

Herkesin bildiği gibi fizik ve biyoloji kanunları sabittir ve bir birine benzer. Maddi olarak kanunlarla da ifade edilen dünya, manevi ve fikri dünyada da benzer karaktere sahiptir.

MİLLETİN RUHI ÇEKİRDEĞINE gelince, felsefi açıdan genişçe ifade etmek gerekir. Bu açıdan en önemli unsura, milletin **DİLİDİR.** Dil kavramı içinde milletin, örf-adetleri, kültürü ve benzer öğeleri ifade edilmektedir.

İkinci önemli unsur **ALFABEDİR.** Alfabe, dilin görsel şeklidir. Türk tarihinde Göktürk Alfabesi ile 1300 yıl önce yaşanmış olayları öğrenmek mümkündür. Hem dil, hem alfabe milletin enformasyon (bilgilendirme ve iletişim) aracıdır.

Üçüncü unsur, **BÜYÜK ÜLKÜDÜR.** İnsanın şuuru ve bilgisi için Büyük Ülküsü olması gerekmektedir. Bu ülkü Millete Dünyada ve Alemde ışık tutmaktadır.

Dünyada değişik büyük ülküler vardır. Örneğin dinler (Hristiyan,İslam), Budizm, Komünizm gibi felsefi görüşler insanlara yön vermiştir.

Bu 3 unsurun insanın şuuru için gereklidir. **Milli şuur için ise o toplumun kendi Ana Dili, kendi Alfabesi ve kendi Büyük Ülküsü gerekmektedir.** Bu üç öğe o milletin bünyesinde varsa, şuuraltı olarak o milletin güçlü oluşmasını ve gelişmesini sağlamaktadır.

Milli şuur, Çekirdek çerçevesinde matematiksel olarak formüle edilirse, **Türklerde** bu unsurlar **1/3** olarak görülmektedir. (alfabe ve büyük ülkü neredeyse yok,sadece dil birliği var gibi). Bu da Türklerde ruhi çekirdeğin çekim gücünün azlığını göstermektedir.

Diğer milletler için bu formül uygulandığında şu sonuçlar görülmektedir. **Ruslarda 2,5/3** (Dil ve Alfabe kendilerinin, Büyük Ülkü olarak kalan Ortodoksluğu – Yahudi ülküsünden alarak yaratmışlardır).

Avrupa halkları için 2 -2,5/3 olduğu söylenebilir.

Ermeni ve Gürcüler için 2,5/ 3 olmasına rağmen coğrafi ve nüfus yayılımları Ruslardan farklı olarak nitelenmiştir. Ruslarda kalite daha az görülmektedir. Ermeni ve Gürcüler tarih boyunca kendi dil ve alfabelerini bırakmamışlardır. Nüfusları az olmasına rağmen, Ermeni ve Gürcülerin SSCB döneminde idaredeki etkinleri hayli fazlaydı.

Çekim gücü **Yahudi ve Araplarda 3/3'tür.** Fakat Yahudilerin kalite ve etkinlikleri yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, Araplardan daha fazladır.

Çekirdek çekim gücünün 3/3 olması durumunda uygarlık olarak tanımlayabiliriz. Bu yüzden Araplar İslam, Yahudiler ise Hristiyan Uygarlığının kökünü oluşturmaktadırlar.

Bundan dolayı İslam Uygarlığının güçlenmesi en çok Arapların yararına, Hıristiyan Uygarlığının güçlenmesi de Yahudilerin yararına olmuştur.

Yahudiler 2000 yıl devletsiz yaşadılar. Dil, alfabe ve din birliği ile kendilerini koruyup devletlerini kurdular, zengin oldular. Haçlı Seferlerde Hıristiyanların Arap topraklarını ele geçirilmesi Türkler (Selçuklu ve Memlukler) tarafından engellenmiştir. Hıristiyan Uygarlığı güçlenince Yahudiler kendi bağımsız devletlerini kurmuş ve dünyadaki etkinlikleri daha da artmıştır.

Biz günümüzde dünyada Yahudi ve Araplardan başka çekim gücü yüksek olan başka milletler var mı diye araştırma yapıyoruz. Örneğin, **Çinliler ve Japonlar için durum nedir?** Bu iki millette de çekim gücü 3/3 olarak görülmektedir. Ancak bunlarda ilaveten Budizm olduğu için çekim gücü **(3+1)/3** olarak ifade edilebilmektedir. Burada Çinliler genişlikten (nüfus), Japonlar ise kaliteden dolayı daha fazla etki gücü oluşmuştur.

Bu ifadelerden sonra Türklerden de daha az çekirdek gücü olan milletler var mı desek, kendi dillerinde konuşmayan, **Iskoçlar ve İrlandalılar** vardır. Bunlarda çekim gücü 0,5/3 olarak görülmekte, 0,5 kısmı ise tarih içinde bir millet olarak görülmeye çalışılmaktadır. Geçmiş tarihlerinin hatırına ayrı bir millet olarak anılmaktadırlar. Dillerini yitirince milli şuurları kaybolmak üzeredir.

Yeniden biyolojik hücre çekirdeğine dönersek, Arapların dışındaki Müslüman halklar, ve Yahudilerin dışındaki Hıristiyan halklar, hücreye zikredilen yeni suni çekirdeğin etkisiyle kendi çekirdek özelliklerini kaybetmişlerdir. Çinliler ve Japonlar ise kendi esas çekirdeklerinin çevresinde yeni bir dış kabuk ilave ederek (Budizm'i monte ederek) çekirdeklerini daha da güçlendirmişlerdir (çekirdek içinde çekirdek oluşturmuşlardır).

Burada görüldüğü gibi, Sami ırkının oluşturduğu suni çekirdek, Arap ve Yahudilerin dışındaki Müslüman ve Hıristiyan milletleri etkisi altına alarak, çekirdek yapısını değiştirmektedir. Yüz yıllar içerisinde Hıristiyan ve Müslüman milletlerin, Yahudi ve Araplaşmasına neden olacaktır.

II. ÇATI TEORİSİ

Bu teori Çekirdek Teorisinin üzerine tesis edilmiştir. Şöyle ki, Türkler İslam Uygarlığının çatısı altında, Avrupa halkları Hıristiyanlığın çatısı altında, Çinli, Japon ve Koreliler Budizm Uygarlığının çatısı altındadır. Bundan da görüldüğü gibi dünyaya etki eden 3 uygarlık vardır. Bunlar, teknolojik güç açısından, şöyle sıralanabilir:

1. Hıristiyan,
2. Budizm,
3. İslam.

Öte yandan 20. yüzyılda Dünyada 2 uygarlık daha vardı, bunlar bugün yok olmuştur:

1. Komünizm (1917-1991)
2. Nasyonal-Sosyalizm (1922-1945)

Komünizm Çatısında Rusya süper devlet olarak, 2 kutuptan biriydi. Bu çatı soğuk (enformasyon) savaş ile, Almanya süper devletin altında bulunduğu Nasyonal-sosyalizm çatısı ise sıcak savaş ile yıkılmıştır.

Günümüzde yıkılma sırası İslam Çatısına geldi. Hıristiyan Çatısı, İslam Çatısını yok etmek ya da çok zayıflatmak için uğraşmaktadır. Başlayan bu mücadele gelecek yüzyıllarda Hıristiyan ve Budizm arasındaki mücadele olarak dünyaya damgasını vuracak gibi gözüküyor. Bu mücadele ekonomik, kültürel, ideolojik ve belki de sıcak savaş şeklinde görülecektir. Bu mücadele Çekirdek Teorisini bilenler sonucun ne olacağını tahmin etmektedirler, yani Budizm kazanacaktır (3+1/3).

Eğer Türk dünyasının ayrı bir programı olmasa, dünya düzeni yukarıda ifade ettiğimiz gibi olacaktır.

III .HUN-TURAN TEORISI (Türk Dünyasının gelecek programı)

Biz Türklerde yukarıda gösterdiğimiz gibi çekirdeğin çekim gücü çok azdır. Bu çekirdeğin gücünü arttırmak gerekmektedir (ilerki yıllar için).

Japonya, bizim için örnek olmaktadır. Japonlar günümüzde 4 alfabe sistemini uygulamaktadır. Bunların ilk 2 alfabeti kendilerine ait olan Hiragana ve Katagana, 3'üncüsü cinin Hirogilif alfabeti olan Kanji ve 4'üncü alfabe olarak dış dünya ile ilişkiler için kullanılan Latin alfabetidir.

Bizde, Türklerde ise Latin Alfabeti öğrenilmekte, ayrıca eskiden kalan Arap Alfabeti de dini açıdan etkinliğini göstermektedir. Ancak bunların yanında Göktürk Devleti döneminde kullanılan ve Türklerin öz alfabeti olan **GÖKTÜRK ALFABESİ** nin herkesçe bilinmesi ve kullanılması sağlanmalıdır.

Türk alfabesinin kullanılması, bizim dilimizin ifade edilmesi ve korunması açısından çok önemlidir. O halkımızın **görsel kodudur**. Bu alfabe Türkçe'yi korumakta Yabancı kelimelerin Türkçeleşmesini sağlamaktadır. Bu alfabenin kullanılması ve yaygınlaşması halinde Türk Dünyasında çekirdek çekim gücü 1/3'ten 2/3'şekline yükselecektir. Çekirdek gücünü daha da güçlendirmek için eski Göktürk ve diğer Türk inançları, dünyaya bakış sistemini, felsefi ve bilim bakış açılarını günümüze uyarlamak gerekmektedir.

Bu çalışmalara Kazan'daki Araştırma Cemiyeti yoğun çaba göstermiştir. Bu yolda ilerlersek, çekirdek çekim gücümüz Japonlar ve Çinlilerdeki gibi (3+1)/3 olacaktır. Burada artı factor İslam dini olacaktır.

Bin yıl önce Budizm'i kabul eden 4 milletin (Japon, Çin, Moğol ve Tibet) günümüzde 2'si (Japon ve Çin) büyük, diğer 2'si ise (Tibet ve Moğol) zayıf haldedir. Bunun nedeni, ilk 2 milletin Budizm'i kendi öz değerleri üzerine oturarak çekirdeklerini güçlendirmiş olmaları, diğer ikisinin ise kendi değerlerini terk ederek Budizm'i ön plana çıkarıp, yabancı bir çekirdek benimseyerek kimliklerini kaybetmiş almalarıdır.

Biz Türklerin, örneklerden ders olmamız gerekmektedir.

Tarih araştırdığında **Göktürklerde** Çekirdek gücünün 3/3 olduğu görülüyor. Bu da Turan uygarlığının temelini oluşturmaktadır. Bu husus Turan Uygarlığının güçlenmesi ve büyümesi halinde milli Milli Şuur yönünde de büyüyeceğimizi göstermektedir.

Tarihte ilk büyük hata olarak, Göktürklerden sonra Uygurlar döneminde (745-841) 763. yılında yabancı çekirdek olarak Manihizm inancı ve Sogdça alfabeti alınmıştır. Çekirdek gücü azaltılmıştır ve Turan Uygarlığının Manihizm yabancı uygarlığının Sogd kontrolü girmesine neden olmuştur.

Gelecekte Türklerin hangi çatı altında olması gerektiği yukardaki ifadelerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Yani İslamiyet'i güçlendirmek ve tekrar Osmanlı gibi bir çatıyı oluşturmak hata demektir. Bize yeniden **Turan Uygarlığının Çatısını** oluşturmak, çok daha faydalı olacaktır.

Bin yıl önceki Turan Uygarlığının güçlü döneminde Turan Çatısı altında Türklerin dışında akraba topluluklardan Fin-Uğur, Moğol, Kore, Japon, Macarlar, Sibirya halkları da vardı. Bu toplulukların geçmiş zamanlarda Hunlar olarak adlandırılıyordu. Şimdiki dönemde ise Ural-Altay (yani Turan) olarak adlandırılmaktadır.

Turan Uygarlığı, İslamiyet'ten önce de vardı. Bu bizleri yakınlaştıran bir husustur.

Turan Uygarlığı sırasıyla:

1 - Hun

2 - Göktürk

3 - Çengiz Han çatıları altına girdi. (İslam çatısı değil)

4. Günümüzde ise ideolojik savaş ile 4. dönemi yaşamaktayız.

Günümüzde, yukarıda adını bahsettiğimiz millet ve toplulukların temel sorunları Türklerle aynı özelliği taşımaktadır. Örneğin, Fin-Uğurlar ve Macarlar için Hıristiyan Uygarlığı temel değil, Moğol, Japon ve Koreliler için de Budizm temel değildiler. Hepsinin milli benliklerini koruma zorunluluğu vardır.

Turan adı verilen çatının kurma ihtiyacı yukarıda sayılan milletler için de geçerlidir. Turan Çatısına Pakistan ve diğer halklar da girerlerse **Büyük Avrasya Çatısı** kurulabilir. Bu çatı altında Varlık, Birlik, Büyüklük oluşur.

Tarihten günümüze milletler sürekli birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Bu mücadele hem savaş hem barış dönemlerinde farklı şekillerde sürmüştür.

Mücadelenin şekillerini şöyle sıralayabiliriz:

Manevi mücadeleler;

1. Metodoloji (yöntem bilimi). Biz bu mücadeleyi 1300 yıl önce kaybettik.
2. Kronoloji (tarih). Bu mücadelede Hıristiyan Uygarlığına yenildik. Tarihimiz onlar tarafından yazılıyor.
3. İdeoloji (eğitim, medya, kültür, sanat), psikolojik savaş. Olaylara Hıristiyan Uygarlığı gözü ile bakıp o çerçevede değerlendiriyoruz.

Maddi mücadeleler;

4. Ekonomik
 5. Narkotik (her türlü uyuşturucu, sigara, alkol ile nesil yozlaştırılıyor).
 6. Silahlı savaşlar (sıcak savaşlar).
- Tarihte komünizm uygarlığı manevi mücadelelerle (soğuk savaşla) yıkıldı. Nasyonal-Sosyalizm ise silahlı savaşla yıkıldı. En önemli savaş ise metodolojik savaştır. Türklerin de mücadelesi Metodolojik (yöntem bilimi) olmalıdır.

Binlerce yıl sonra bu teori gündeme gelmiştir. Devamı halinde ise başarıya ulaşacaktır. Bu yazı, mücadelenin şekillerinin en önemlisi olan Metodoloji temel alarak ve bu bilime dayanarak yazılmıştır.

İdeoloji Silahı ne demektir?

Düşman milletlerin idare edilmesi için psikolojik savaş türüdür. Enformasyon, ideolojik silaha çok etkili malzeme olarak tesir etmektedir.

Neden?

Çünkü bu insanların şuurunu, şuuraltını ve davranışlarını programlamaktadır. Enformasyon silahı çok değerli olduğu için insanların düzensiz ve karanlık idare edilmesini sağlar. İnsanlar bu meseleyi görmez ve düşünemezler.

(4)
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ
Yrd. Doç. Dr. Sait YILMAZ⁴

Günümüzde; 27 üyeli ve yaklaşık 500 milyon tüketici kitlesi ile Avrupa Birliği (AB) dünyanın en büyük pazarıdır. AB, ekonomik büyüklük açısından ABD'ye eşittir; üye ülkelerin toplam milli geliri, 11 trilyon dolar ile ABD milli geliriyle aşağı yukarı aynıdır. ABD ekonomisi girişimciliğe sağladığı olanaklarla hızla büyürken, Avrupa ülkeleri ortalama büyüme seviyesi % 2'nin altındadır. AB'nin başatları olan Almanya, Fransa ve İngiltere, güçlü bir ekonomiye sahip olmalarına rağmen, süper güç olma konusundaki diğer kriterleri yerine getirmeleri mümkün görülmemektedir. AB bugün ekonomik bir dev olmasına rağmen, siyasi açıdan bütünleşmiş bir konumda değildir. AB'nin yakın gelecekte nasıl bir güç olacağı konusunda AB üye devletleri arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması halinde AB'nin küresel bir güç merkezi haline gelebileceği düşünülmektedir. AB'nin geleceği büyük ölçüde; içinde bulunduğu genişleme ve kurumsallaşma süreçlerinin başarı ile tamamlanmasına, küresel bir vizyon çerçevesinde güvenlik ve savunma yapılanmasına uyumlu haline getirmesine bağlı olacaktır.

Post-Modern Avrupa'nın İç Sorunları

AB post-modern sisteminin en gelişmiş örneğidir. AB post-modern bir varlıktır; dünyadaki ağırlıklarını ve etkilerini artırmak maksadıyla egemenliklerini birleştirmeyi ve ortak yasalara uymayı gönüllü olarak kabul eden bir devletler topluluğudur⁵. Açıklık yoluyla sağlanan ve karşılıklı dayanışma yoluyla uygulanan şeffaflığı temsil etmektedir. Kuramsal olarak sürekli genişleyen sınırlarında barış ve refahı ilerletmeyi hedeflemektedir. Post-modern sisteme uygun uluslararası bir toplum yaratmak, uluslararası sosyalizasyon gerektirmektedir. AB kurumlarının görevlerinden biri üye ülkeler arasındaki önemli anlaşmazlıkları çözüme bağlamak için bir altyapı sunmaktır. Ancak AB henüz, Avrupa çıkarının değil, ulusal çıkarların daha etkin biçimde peşine düşen bir örgüt konumundadır. Avrupa Birliği'ni politika ve güvenlik konularında bir blok olarak görmek mümkün değildir. Burada ayrışımı sağlayan tek tek ulusların çıkarlarıdır. AB anlayışı içerisinde ulusal çıkarlar tanımlanırken milliyetçiliğin nasıl reddedileceği olgusu cevabı hala araştırılan bir sorudur.

Avrupa Birliği kuruluşundan beri çeşitli merkezler üzerine inşa edilmiştir ve süreç içinde bazı ülkeler öncelikli ve güçlü konumlar edinmiştir. 2000'li yıllara kadar AB'yi kuran ilk altı ülkenin (Fransa, İtalya, Almanya ve Benelüks ülkeleri) en iç halkayı oluşturduğu daha sonra AB'yi 15'e tamamlayan 9 ülkenin ikinci halkayı ve nihayet bugünkü 27 ülkeye tamamlayan 12 ülkenin üçüncü halkayı meydana getirdiğinden bahsedilirdi. Ancak son yıllarda güç dengelerinin aşağıdaki gibi bir kategorileşme izlediği görülmektedir;

(1) Siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri olarak geleneksel güç olan Fransa, Almanya ve İngiltere başat rolündedir.

(2) Edindiği bazı inisiyatifler ile İspanya ve İtalya başat ülkelerin arkasından öne çıkmaya çalışmaktadır.

(3) Geleneksel olarak benzerlikleri ve çıkarları ile birbirine ve başat ülkelere yakın ittifak ülkeleri (Benelüks ülkeleri) başka bir grup oluşturmaktadır.

(4) Yeni nitelikli çoğunluğa dayanan ve ülkelerin nüfus durumunu baz alan oy sistemine göre öne çıkması muhtemel ülkeler (Polonya, üye olursa Türkiye) söz konusudur.

4 Beykent Üniversitesi, BÜSAM Müdürü, İstanbul/TÜRKİYE.

5 Olli REHN: Avrupa'nın Gelecek Sınırları, Çev. O. ŞEN, H.KAYA, 1001 Kitap Yayınları, (İstanbul, Haziran 2007), 73.

(5) Sahip olduğu üyelik konumunu bölgesel ve komşuları ile ülkeler üzerinde kullanarak güçlü rol edinmeye çalışan ülkeler (Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) diğer bir kesimdir.

(6) Irak Savaşı'nda olduğu gibi kendi çıkarları söz konusu olduğunda AB içinde Fransa-Almanya veya İngiltere-ABD kuyruğuna takılarak geçici gruplanmalar ile konum edinmeye çalışan ülkeler test edilmiştir.

(7) AB üyeliğini kendisine amaç edinmiş ve şimdiden ulusal sermayesi ve iç parametrelerini başat ülkelerin eline vermiştir. Bu ülkeler geleceğini AB içinde gelişmeye bağlamış olmakla birlikte uzun vadede ya topluluk içinde eriyecek veya tesadüfen edindiği bazı kurumsal edinimler ile ulusal niteliklerini ve çıkarlarını nispeten koruyabilecek konumda kalabilecek ülkeler çoğunluğu oluşturmaktadır.

AB üyelerinin eşitliği ve tek tek ulusal çıkarlarının korunması ancak merkezde bulunan eskiler ile yeni üyelerin aynı standartlara kavuşması ve merkez kuşağa yaklaşmaları ile mümkündür. Her ülkenin kendi ekonomik ve sosyal gelişimini sağlayacak bir strateji ve bu stratejiyi uygulamaya yarayacak vasıtalar ihtiyacı vardır. Bununla beraber makro vasıtaların çoğu Brüksel ve Frankfurt'ta, mikro vasıtalar ise ülkelerin kendi içinde tutabildiği vasıtalar. Bütün ülkelerin Londra, Berlin, Viyana veya Roma gibi merkezleri olmamakla beraber pek çok mikro ulusal çıkar için bu merkezlere yakın olmak zorundadırlar. Aynı durum ülke içi ve ülkeler arası çıkarların söz konusu olduğu makro ulusal çıkarlar için de söz konusudur. AB'nin yapısal fonlarının sınırlı olması ve verilmesindeki özel koşullar nedeni ile ülkelerin gelişimini sağlamak için yeterli bir vasıta değildir. Küçük ülkelerin AB içinde etkin konuma gelebilmesi ancak kendi şirketlerini yönetebilmeleri ve uluslararası alanda karar verici konumlarının etkinliği, diğer yandan bazı AB kurumlarını kendi ülkelerinde konuşlanması ile mümkün olabilir⁶.

AB Güvenlik ve Savunma Politikası

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP: ESDP⁷) bugün için ne yeterli bir altyapıya, ne de uzun vadeli bir konsepte sahiptir⁸. Bunun nedeni, AB ülkelerinin kısıtlı kaynaklarının ancak sınırlı bir uluslararası kuvvet projeksiyonuna imkan vermesi ve küresel bir gündem yerine bazı ülkelerin kısa vadeli öngörülerine dayanıyor olmasıdır⁹. AGSP'nin en büyük eksiği gerçek bir genel stratejik çerçevesinin olmamasıdır. Bunun temelinde üye ülkeler arasında eski kolektif savunma anlayışı (pasif reaksiyon) yerine kolektif güvenliğin (pro-aktif) esasını teşkil edecek güvenlik hedefleri konusunda politik konsensüse varma zorluğu yatmaktadır. Avrupa yeni tehdit ve risklerle karşı karşıyadır ve yeni güvenlik ortamı uluslararası güvenlik konusunda yeni yaklaşımların geliştirilmesini ve yeni güvenlik stratejilerinin formüle edilmesini gerekli kılmaktadır. Kısaca, Avrupalılar güvenlik ve savunma konusunda kendi platformlarını yaratmak durumundadır.

Yeni güvenlik ortamının gerektirdiği güvenlik stratejisi istikrarın korunmasını gerekli kılarken bunu sağlayacak tek vasıta yumuşak güç olamayabilir. Bu da AB içinde askeri alanda önemli bir değişimi ve hatta devrimi zorunlu kılmaktadır. AB henüz bir ulus-devlet değildir ve bu yüzden savunma doktrini yeni güvenlik ortamına uygun değildir. Buradaki zorluk AB'nin henüz kendi değerleri ve çıkarlarına göre kendine bir dünya rolü belirlememiş olmasıdır. Bu rol ile vasıtalar birbiri ile uyumlu hale gelmedikçe AB'nin saygınlığı hep tehlikede olacaktır. 2003 için öngörülen kuvvet hedeflerinin başarısızlığa uğraması üzerine 2004 yılında Avrupa Konseyi'nde imzalanan "Kuvvet Hedefi 2010" hala gelişme aşamasındadır. Türkiye, AB'nin dışlayıcı tutumu

6 Franjo STIBLAR: Preservation of National Identity and Interests in Enlarged EU, Center For European Integration Studies, (Bonn, 2005), 22-23.

7 ESDP: European Security and Defense Policy.

8 Jess PILEGAARD: The ESDP and the Development of a Security Strategy for Europe, Edit. J. Pilegaard, The Politics of European Security, Danish Institute For International Studies, (Copenhagen, 2004).

9 Kori SCHAKE: Constructive Duplication: Reducing EU Reliance on US Military Assets, Center for European Reform, (London, January 2002), 11.

karşısında tepki olarak AB'ye beyan ettiği kuvvetleri 2007 yılında çekti. Türkiye ile anlaşmazlıkları özellikle NATO ile ilişkiler söz konusu olduğunda AB'nin başını ağrıtmaya devam edecektir.

AB halen ülke yükümlülüklerinin karşılanmaması nedeni ile süratle kara kuvvetlerini gönderecek ve orada idame ettirecek bir hazırlık seviyesine ulaşamamıştır. AB ülkelerinin çoğu askeri kabiliyetlerini geliştirmek ve istenen reformları yapmak konusunda isteksiz görünmektedir. Ülkeler diplomatik ve ekonomik vasıtalarla Avrupa dışındaki güvenlik sorunlarına çare bulunmasına ve çökuluslu yaklaşım gösterilmesine sıcak bakmaktadır. Ancak küçük ülkeler kendi yükümlülüklerini karşılayacak bütçeyi ayırmak konusunda güçlük çekmektedirler. Halihazırda yeni ülkeler kendi ordularını yeniden kurmakla meşgul ve çökuluslu bir hareket için olabilecek katkıları oldukça azdır. AB içindeki pek çok ülkenin askeri gücü modası geçmiş ve yeni güvenlik ortamının gerektirdiği görevlere uygun olmayan teçhizatla donatılmıştır¹⁰. Soğuk Savaş dönemi teşkilat ve anlayışına uygun orduların AB'nin etkili müdahale kabiliyetine çok kısıtlı katkı sağlayabileceği aşikardır.

Uzun süreden beri Avrupa ülkeleri ABD gücünün arkasına sığınmışken AB içinde de birçok ülke, AB'nin savunma harcamalarının yüzde 40'ını karşılayan İngiltere ve Fransa'nın sırtından geçinmektedir¹¹. Dünyanın ikinci büyük savunma bütçesine sahip olmasına rağmen AB hala ABD'nin çok gerisindedir ve harcamaları gibi savunma kabiliyetleri de neredeyse ABD'nin yarısı kadardır¹². Avrupalı ortakların pek çoğu ABD için altyapı ve gelişmişlik düzeyi olarak değerli birer stratejik ortak değildir. AB içinde sadece İngiltere, Fransa, İrlanda, İspanya ve Hollanda profesyonel orduya sahiptir. Yeni AB üyesi ülkelerin yüksek yoğunluklu bir çatışma için kabiliyetleri çok sınırlıdır. Avrupa'nın eksik kabiliyetleri içinde en çok dikkati çekenler şu şekilde sıralanabilir¹³; stratejik kuvvet intikali, hassas güdümlü mühimmat, komuta ve kontrol sistemleri, istihbarat, havadan yakıt ikmali, düşman hava savunma sistemlerinin baskı altına alınması. Ciddi bütçe açıkları devam ederken AB savunma yapısı nicelikten niteliğe ciddi bir değişim geçirmek zorundadır.

Avrupa Birliği'nin Geleceği

Son 50 yıldır AB büyük ölçüde kendi içine odaklandı, zaman ve enerjisini daha çok kurumsal gelişimine, ortak pazar ve ortak para birimi oluşturmaya harcadı. Genişleme sürecinin artık sonuna gelen AB, birliğe katılım umudu pek az olan veya hiç umut taşımayan komşu ülkelere, Doğu Avrupa, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine ilişkin politikalar da geliştirmekte ve uygulamaktadır. Bundan sonraki dönemde AB'nin gittikçe daha fazla dış politika konularına ve yakın bölgelerde geliştirdiği güvenlik ortamlarını kullanarak geniş ölçekli ve küresel açılımlara yönelmesi beklenmektedir. Avrupa'nın dünya arenasındaki değerini artırması onun dünya siyaseti ile daha uyumlu politikalara sahip olmasına bağlıdır.

Pazar büyüklüğü, serbest dolaşım imkânı, yüksek nitelikli iş gücü, istikrarlı demokratik hükümetleri, birleşmiş ticari blokları ile genişlemiş Avrupa, uluslararası arenada ağırlığını arttıracaktır. Ancak, yaşanan nüfus ve azalan işgücü kıtada önemli oranda etkili olacaktır. Gelecek 15 yıl içerisinde, AB; emekli olan işgücünün yerine yeni işgücü ikame etmek için her yıl birkaç milyon işçiye gereksinim duyacaktır. AB, ya sosyal düzeni, eğitim ve vergi sistemi ile çoğu Müslüman ülkelere uygulanan göçmen politikalarında değişiklikler yaparak kendi işgücünü arttıracak, ya da Birleşik Avrupa'nın oluşumunu tehdit edecek ekonomik durgunluk ile karşı karşıya kalacaktır. Bölgesel uzmanlara göre, Avrupa'nın gelecekte ki uluslararası rolü, yaşlı

10 Jess PILEGAARD: The United States and the Postwar Order: Empire or Hegemony, International Peace Research Institute, Journal of Peace Research, Vol.28, No.4, (Oslo, (2004), 29.

11 Financial Times (Baş Yazı): AB Artık Küresel Sorunlara da Odaklanmak Zorunda, Aktaran Radikal Gazetesi, (22 Mart 2007).

12 Daniel KEOHANE: a.g.e., (2004),103.

13 Conclusions from the EU's, (May 19-20, 2003). General Affairs and External Relations Council Meeting.

işgücü problemini çözmek için yapılacak olan sosyal ve ekonomik yapıdaki değişiklikleri başarıp başaramayacağına büyük oranda bağlı olacaktır.

Avrupa yenilikçilik ve ekonomik dinamizm bakımından ABD ile boy ölçüşmemekte, verimlilik artışlarında ve iş alanı yaratmada ABD'nin gerisinde kalmaktadır. Görünen Avrupa'nın gelecekte büyüklüğü ile orantılı uluslararası büyük bir oyuncu olamayacağıdır. Ekonomik gelişmeye, sosyal ve güvenlik reformlarına olan artan ihtiyaca ilaveten, birçok uzman AB'nin kolektif hareket etmeyi engelleyen karmaşık karar alma sürecini basitleştirmek zorunda kalacağını ifade etmektedir. AB değişim sürecini tamamlayamazsa;

- Avrupa daha çok yavaşlama sürecine doğru gidecek ve mevcut ülkeler adaylıklarını sürdürse bile, bireysel olarak özellikle dış politikada kendi yollarını izleyebileceklerdir.

- AB'nin genişlemesi mevcut üyelerle sınırlı kalabilecek, bunun sonucunda Türkiye ve Balkan ülkeleri için üyelik ihtimali zorlaşırken, uzun dönemde Rusya ve Ukrayna için üyelikten bahsetmek imkansız hale gelebilecektir.

SONUÇ

Artan güvenlik ve savunma rolüne rağmen AB, tarihsel olarak, savunma harcamalarının koordinesinde ve rasyonel olarak kullanılmasında güçlükler ile karşılaşmıştır. AB'nin, NATO kuvvetlerinin yerine veya onun bir tekrarı olması nedeniyle, yeni bir ordu geliştirip geliştirmeyeceği açık bir sorun olmaya devam edecektir. AB'nin kendi hedeflerine ulaşabilmek için daha oldukça uzun bir zamana ihtiyacı olduğu ortadadır. Henüz kendi politikalarını destekleyecek bir askeri güce sahip olmayan AB'nin Irak krizinde gösterdiği bölünmüş görüntüsüyle, enerjiye olan bağımlılığıyla ve en azından ABD ile uyumsuz haliyle sıkıntılı bir sürece devam edeceği anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği süreç içerisinde ya Almanya, Fransa ve İngiltere üçlüsünün kendi aralarındaki çatışmalar sonucu dağılacak ya da bu güçler Birleşik Almanya'nın Avrupa politikalarını belirleme konusunda liderliğini kabullenmek zorunda kalacaklardır.

(5)

AZERBAJYCAN EKONOMİSİ AÇISINDAN PETROL VE EKONOMİK GELİŞME**Dr. Altay İSMAYİLOV Hüseyin oğlu¹⁴****ÖZET**

Sovyetler Birliği dağılınca Azerbaycan 18 Ekim 1991’de bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, içindeki sermaye yetersizliği Azerbaycan’ın doğal kaynaklarını işlemek ve bunları pazarlayabilmek için yabancı sermayeyle işbirliği yapmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren dünyanın önde gelen enerji şirketleriyle işbirliği sürecini başlatmış ve içinde bulunduğu kriz ortamından zamanla kurtularak ekonomik büyüme yolunda önemli mesafeler katetmiştir. Fakat ekonominin petrole bağımlılığının giderek artmış olması bu sürecin olumsuz yönü olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Ekonomisi, Petrol, Ekonomik Büyüme, İstihdam

GİRİŞ

1991’de Sovyetlerin dağılması ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını elde etmesiyle başlayan süreçte ülke zengin petrol ve doğal gaz rezervleriyle yabancı sermayenin dikkatini bölge üzerine çekmiştir. Sözkonusu dönemde eskiden varolan ekonomik bağların kopması, dış dünya ile olan ilişkilerin yetersizliği, eski teknolojiye bağlı üretim azalışı ve tüm bu olumsuzlukların atlatılması için gerekli olan sermaye birikiminin ülke içinde yetersiz olması, Azerbaycan’ın bu sektöre yabancı sermaye çekmesini zorunlu kılmıştır.

Tarihsel olarak Azerbaycan’da petrol endüstrisinin gelişim süreci 3 aşamada ele alınmaktadır. Bunlar:

- 1- Çar Rusya’sı Dönemi (1806-1918)
 - 2- Sovyet Dönemi (1920-1991)
 - 3- Bağımsızlık Sonrası Dönem (1991 Sonrası) olarak değerlendirilmektedir.
- Çalışmada bağımsızlık sonrası gelişmeler değerlendirilmektedir.

1. Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan’ın Petrol Politikası

Sovyetler Birliği dağılınca Azerbaycan 18 Ekim 1991’de bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Bağımsızlığın ilanı ile Azerbaycan özkaynaklarında söz sahibi olmuş, ülkenin geleceği adına doğal kaynakların etkin kullanımı konusu ön plana çıkmıştır. Ülke için denizde ve karada sahip olduğu enerji kaynakları çok önemli yer tutmaktadır. Çünkü yüzyıllardan beri ülke ekonomisinin temelini enerji sektörü oluşturmuştur. Dolayısıyla, tarihi bir fırsat olarak kazanılan siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesi ve Azerbaycan’ın dünyanın gelişmiş ülkeleri arasında yerini alması sözkonusu kaynakların etkin kullanımına bağlı bulunmaktadır.

Azerbaycan SSCB’den petrole dayalı bir ekonomi devralmıştır. Diğer alanlarda da belirli gelişmeler olmakla beraber, ekonomi temelde petrol endüstrisi üzerine kurulmuştur. Bağımsızlıkla ülkede baş gösteren sosyal, ekonomik, siyasal karışıklıklar ve buna eklenen Ermenistan savaşı Azerbaycan’ın biran önce bu kriz durumundan çıkmak için bağımsız bir ekonomi politikası belirlemesini zorunlu kılmıştır. Ekonominin diğer alanlarında eski SSCB Cumhuriyetleriyle olan ekonomik bağların kopması, dünya pazarında rekabete dayanıklı ürünlerin üretilmemesi; ülkenin sahip olduğu petrol kaynağını dünya pazarlarına çıkarma konusunu gündeme getirmiştir.

14 altayhuseynoğlu@hotmail.com, Azerbaycan Qafqaz Üniversitesi, Dünya Ekonomisi Bölümü, Bakü/AZERBAJYCAN.

Bu koşullar altında Azerbaycan'ın kendi olanaklarıyla mevcut enerji kaynaklarının dünya pazarlarına çıkarılması mümkün olmamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, içteki sermaye yetersizliği Azerbaycan'ın doğal kaynaklarından yararlanmak ve bunları pazarlayabilmek için yabancı sermayeyle işbirliği yapmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren dünyanın önde gelen enerji şirketleriyle işbirliği sürecini başlatmış ve içinde bulunduğu kriz ortamından zamanla kurtularak ekonomik büyüme yoluna girmiştir. Fakat ekonominin petrole bağımlılığının giderek artmış olması bu sürecin olumsuz yönü olarak değerlendirilmektedir.

2. Hazar Havzası'nın ve Azerbaycan'ın Enerji Rezervleri

Hazar bölgesi, sahip olduğu petrol ve doğal gaz potansiyeli ile, SSCB'nin dağılmasından sonra dünyanın dikkatini üzerine çekmeye başlamıştır. Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan gibi Hazar Denizine kıyısı bulunan ülkelerin 21.Yüzyılda büyük enerji üreticileri arasında yerlerini alacakları belli olunca birçok uluslararası şirket bölgedeki enerji kaynaklarının ortak üretimi için işbirliği yapmak, komşu devletler ise bu kaynakların dünya pazarlarına ulaşımını sağlayacak boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi için rekabete girmiştir.

Hazar'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının önemli kısmı daha çıkarılmamış, hatta bölgenin önemli kısmında rezervlerin miktarı tam olarak tespit edilmemiştir. Genel olarak, Hazar Denizinin enerji rezervleri ve bu bağlamda Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz potansiyeli ile ilgili çok farklı değerlendirmeler yapılmaktadır¹⁵. Bu bakımdan istatistikî açıdan Hazar Denizi'nin ve Bölge ülkelerinin enerji rezervleri konusundaki veriler kaynaklara göre değişiklik göstermekte, hatta bazı durumlarda veriler bir-birinden çok farklı olabilmektedir. Aşağıda yer alan tablo bölge ülkelerinin, enerji kaynaklarının işlenmesi ve pazarlanması konusunda sıkı bir işbirliği içinde bulunduğu uluslararası BP şirketinin verileri esas alınarak düzenlenmiştir. Tabloda karşılaştırma yapabilmek için dünyada enerji zengini olan bazı bölgelerin petrol ve doğal gaz rezervleri yer almaktadır.

Tablo: 1 Dünyada Bazı Bölgelerin İspatlanmış Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

Bölgeler	Petrol (milyar ton)	Doğal gaz (trilyon m3)
Orta Doğu	91,5	49,52
S.Arabistan	36	5,79
ABD	3,5	4,65
Kuzey Denizi	2,3	3,84
Hazar Denizi	2.0 - 4.0	7.0 - 10.0

Kaynak: BP Amoco, Statistical Review of World Energy

Tablo 1'e göre, Orta Doğu, ele alınan bölgeler içinde en zengin petrol ve doğal gaz zengini bölge olarak görülmektedir. Enerji kaynakları bakımından Hazar Havzası Orta Doğu'yla karşılaştırılmasa da, stratejik açıdan Batı'nın en önemli petrol alanı olan ve yakın gelecekte tükenme olasılığı bulunan Kuzey Denizi'nin yerine geçmeye aday olarak gösterilmektedir¹⁶. Bu açıdan dünyanın en çok enerji ithal eden bölgesi olan Avrupa Birliği arz kaynaklarını çeşitlendirerek enerji güvenliğini sağlamada Hazar Bölgesi'ne özel bir önem vermektedir.

AB'nin enerji ithal ettiği bölgeler içinde Orta Doğu ve Rusya dikkat çekmektedir. 1973 yılındaki petrol krizinden sonra, AB genelinde uygulanan petrolde Orta Doğuya bağımlı olmama yönünde uygulanan politikalar sonucunda Rusya, Birliğe enerji sağlayan en önemli ithalatçı ülke konumuna gelmiştir. Fakat sön dönemlerde Rusya-Ukrayna ve Rusya- Belarus (Beyaz Rusya)

15 Gubad İbadoğlu, Azerbaycan'ın Kalkınma Stratejisinde Petrolün Rolü: Ortodoks Bakış Açısıyla, 2023 Dergisi, S.18, Bakü, Ekim-2002, s.73

16 Z.V.Semedli, XXI.Esrde Hazar Hövzesinin Geosiyasi Ehemiyeti ve Türk Dünyası, Globallaşma ve Regional İgtisadi İnkişaf: Uluslararası Konferansın Makaleler Toplusu İçinde, Nurlar Neşriyyatı, Bakü, 2004, s.206

arasında yaşanan enerji ulaşımı konusundaki krizler, AB genelinde Rusya'ya yönelik bazı endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum AB'nin enerji konusunda Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir¹⁷. Hazardaki petrol rezervlerinin dağılımı ülkelere göre aşağıdaki gibidir:

Tablo: 2 Hazar Petrollerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	İspatlanmış rezervler (milyon ton)	Tahmin edilen rezervler (milyon ton)
Kazakistan	1590	13515
Azerbaycan	572,4	4293
Türkmenistan	238,5	5056,2
Rusya	31,8	795
İran	15,9	1908

Kaynak: Nebi Nebiyev, İqtisadiyyat Cemiyet ve Ekoloji Mühit, Ağrıdağ Neşriyyatı, Bakü, 2000, s.251

Verilere göre, dünyada tahmin edilen toplam petrol rezervlerinin %9.1'i Hazar Havzası'nda bulunmaktadır. Hazardaki toplam petrol rezervlerinin yaklaşık %52-%64'ü Kazakistan'a, %16.5-%24'ü ise Azerbaycan'a ait olan sektörde yer almaktadır¹⁸. Tablodan da görüldüğü gibi Hazar Havzası'ndaki petrol rezervleri bakımından önde gelen ülke Kazakistan'dır. Azerbaycan bu sıralamada 2.sırada yer almaktadır. (Fakat değişik kaynaklarda Azerbaycan'ın Hazardaki petrol rezervi konusunda daha farklı veriler de bulunmaktadır¹⁹). Tabloya göre, Rusya ve İran her ne kadar Hazardaki rezervlerine göre son sıralarda yer almış olsalar da, toplam petrol rezervleri bakımından dünyada petrol zengini ülkeler arasında önemli bir yer tutmaktadırlar. Toplam rezervler açısından bakıldığında sözkonusu bölge ülkelerinin petrol kaynakları bakımından ne kadar önemli olduğu daha net biçimde görülmektedir.

Tablo: 3 Bölge Ülkelerinin Toplam Petrol Rezervleri

Ülkeler	İspatlanmış Petrol Rezervleri (milyar varil)	Üretim (2005) (bin varil/gün)	Tüketim (2005) (bin varil/gün)
İran	137.5	4049	1659
Rusya	74.4	9551	2753
Kazakistan	39.6	1364	208
Azerbaycan	7	452	103
Türkmenistan	0.5	192	110

Kayna

k:BP, World Energy Statistics,

http://bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reportsandpublications/statistical_energy_review_2006, 14.03.2007

Tablodan da görüldüğü gibi, Hazar bölgesindeki 5 kıyı ülkenin ispatlanmış toplam petrol rezervleri karşılaştırıldığında İran 137.5 milyar varille ilk sırada yer almaktadır. İran'ı sırasıyla Rusya, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan izlemektedir. Fakat günlük üretim ve tüketim verileri karşılaştırıldığında Rusya'nın günlük 9551 bin varil üretim ve 2753 varil tüketim

17 Vildan Serin, Havva Çaha, AB Enerji Politikalarının Orta Asya ve Kafkasya'ya Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Etkisi: Azerbaycan Örneği, Globallaşma Prosesinde Gafgaz ve Merkezi Asiya: II. Uluslararası Kongre Materyalleri İçinde, Bakü, 2007, ss.295-296

18 Nebiyev, a.g.e., s.251

19 Osman Nuri Aras, Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları, TÜSİAB Yayınları 2005-001, Bakü, 2005, s.206

miktariyla önde olduğu görülmektedir. Sözkonusu ülkeler arasında günlük olarak en az üretim yapan ülke Türkmenistan, en az tüketimde bulunan ülke ise Azerbaycan olmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre Hazar Bölgesi'nin toplam petrol üretiminin 2010'da 194 milyon ton, 2020'de ise 308 milyon ton olacağı tahmin edilmektedir. Üretimdeki artışa paralel olarak Bölge'nin ham petrol ihracatının da 2010'da 117 milyon tona, 2020'de ise 180 milyon tona çıkacağı beklenmektedir²⁰.

Sonuç olarak, Orta Doğu ülkeleri dünya genelinde en çok petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip ülkeler olmakla birlikte güvenilir enerji tedarikçileri olarak görülmemektedir. Bu durum, dünyada enerji güvenliği bakımından, Hazar Bölgesinde yer alan ülkelere büyük önem verilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda özellikle gelişmiş ülkeler arasında Bölge'nin enerji kaynaklarını yönetme, kullanma ve pazarlama konusunda büyük bir rekabet yaşanmaktadır.

3. Makroekonomik Gelişmede Petrolün Rolü

Bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda Azerbaycan, makroekonomik göstergeler açısından çok olumsuz bir tabloyla karşı karşıya bulunmaktaydı. 1994 yılında imzalanan 'Asrın Anlaşması' ve ardından imzalanan diğer petrol anlaşmaları 1995 yılından sonraki dönemde ülkenin istikrarlı bir büyüme sürecine girmesinde çok önemli bir etken olmuş, son yıllarda ulaşılan yüksek oranlı büyümede yine petrol sektörü anahtar rolünü oynamıştır. Bundan sonraki dönemde de ülkenin gelişmesinin orta ve uzun dönemli perspektiflerinin doğrudan doğruya petrol sektörüne bağlı olduğu belirtilmektedir²¹.

Azerbaycan'da bağımsızlığın ilk döneminde (1991-1995) ekonomi, farklı verilere göre, %60-%70 oranında küçülmüştür. 1995-1999 yılları arasında petrol sanayisinde üretim hacmi %200'den fazla arttığı halde, bu dönemde petrol-dışı sanayi dallarında üretim düzeyi %39 azalmıştır. 1995-2001 yılları arasında petrol sanayisinin gelişimi ülkede GSMH'nin %60 artmasına neden olmuştur²². Genel olarak, 1996-2004 yıllarında ülke ekonomisi sürekli büyümüş, yıllık ortalama büyüme oranı %10 civarında gerçekleşmiştir.

2005 yılı ülke ekonomisinde yeni bir dönemin başlangıç yılı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu yıldan itibaren önceki dönemlerde petrol sektörüne yönelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları sonuç vermeye başlamış, GSYİH %26,4'lük bir büyüme sağlayarak, Azerbaycan dünyanın en yüksek oranda büyüyen ülkesi konumuna yükselmiştir. 2006 yılında ülke ekonomisi %34,5'lik bir büyümeyle sözkonusu konumunu güçlendirerek korumuştur. 2007 yılında ülke ekonomisi %25'lik bir büyüme oranıyla, bir önceki yılın büyüme oranı karşısında göreceli bir düşüş yaşansa da, büyüme sürecini sürdürmüştür. 2008 yılında dünya ekonomisini derinden etkileyen ekonomik kriz, ekonomisi petrol gelirlerine bağlı olan Azerbaycan ekonomisine de teğet geçmemiş, ülkenin önceki yıllarda yakalamış olduğu yüksek oranlı büyüme süreci nisbi olarak gerilemiş, fakat yine de %10,8 gibi önemli bir büyüme oranı elde edilmiştir. 2009 yılının 9 aylık verilerine göre dünyadaki ekonomik krize rağmen Azerbaycan ekonomisi %6,1'lik bir büyümeyle sözkonusu süreci devam ettirmiştir.

Diğer yandan, Azerbaycan ekonomisinde büyümenin temel kaynağı sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü ise esasen petrol endüstrisine dayanmaktadır. Ülkede GSYİH'nin oluşumunda petrol sektörünün payı %53,1'e yükselmiştir²³. Veriler incelendiğinde, petrol dikkate alınmadığı zaman ülkede ekonomik büyümenin bu kadar yüksek olmayacağı sonucu çıkmaktadır. Bu durum büyümede petrolün çok önemli bir yeri olduğunu ve bunun da ülke ekonomisi açısından önemli bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

20 Semedli, a.g.e., s.206

21 Kafkas Üniversitesi, Azerbaycan Ekonomisinin 15 Yılı:1991-2006, Yayınlanmamış Ekonomik Rapor, s.149

22 Svetlana Tsaklik, Hazarın Neft Gelirleri; Gazanan Kim Olacak, Açık Cemiyet İnstitüsü Yayınları, Bakü, 2003, s.114

23 Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, a.g.e., s.5

Öte yandan, Petrol anlaşmalarıyla gelişme sürecine giren ekonomide zamanla istihdam sorunun çözümünde olumlu gelişmeler yaşanmış, işsizlik oranı ilk döneme kıyasla giderek düşmüştür. Fakat işsizliğin azalmasındaki önemli etken direk petrol endüstrisinin gelişimiyle bu sektörde istihdamın artması şeklinde olmamıştır. Çünkü sözkonusu sektör yüksek düzeyde işgücü talep eden sektör sayılmamaktadır. Örneğin, 2002 yılında petrol sanayisinin GSYİH'daki oranı %31.4 olmasına rağmen, sektörün istihdamdaki payı %1 civarında olmuştur²⁴.

Petrol sektöründe yaşanan gelişmelerin istihdam üzerindeki etkileri daha çok dolaylı yollarla gerçekleşmiştir. Öncelikle, sektörün gelişmesi yan sektörlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer yandan petrolden sağlanan önemli miktardaki parasal kaynaklar son yıllarda devlet tarafından uygulamaya konan 'Yoksulluğun Azaltılması' ve 'Bölgesel Kalkınma' programlarının gerçekleştirilmesine yöneltmiştir ki, bu programların en önemli amaçlarından biri işsizliğin azaltılması olmuştur. Bu çerçevede, Bakanlar Kurulu verilerine göre, Ekim 2003'ten bu tarafa ülkede 843 bin yeni iş yeri açıldığı belirtilmektedir.

Bir diğer makro ekonomik gösterge de devlet bütçesidir. İmzalanan Petrol Anlaşmaları'nın etkisiyle ekonomik krizin daha da derinleşmesinin önü alınmış ve bütçe açığı giderek azalmaya başlamıştır. 'Asrın Anlaşması'yla başlayan süreç Azerbaycan petrolerinin dünya piyasalarına çıkarılmasıyla sonuçlanmış, buna bağlı olarak devlet bütçesinde petrolden kaynaklanan gelirler artmıştır.

Genel olarak, petrol konusunda ülkede tekel konumunda olan Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin (SOCAR) ve Devlet Petrol Fonu'nun devlet bütçe gelirleri içindeki payı, %40 civarında gerçekleşmektedir²⁵. Bununla birlikte, bütçe gelirleri içinde petrolden kaynaklanan diğer girdiler de gözönünde bulundurulduğunda sözkonusu oranın daha yüksek olduğu görülmektedir. 2006 yılında bütçe gelirlerinin %58'nin petrol sektöründen elde edildiği belirtilmektedir²⁶. Sonraki yıllarda sözkonusu oranın daha da artacağı beklenmektedir.

Kriz sonucu Azerbaycan'da devlet bütçesinin olumsuz anlamda etkilendiği gözlemlenmektedir. Çünkü GSYİH'de olduğu gibi bütçe gelirlerinde de petrol ağırlıklı bir paya sahiptir. 2008 yılı bütçe gelirleri içinde petrol sektörünün payı %60'ın üstüne çıkmıştır²⁷. Bu da petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın bütçe gelirleri üzerinde direk olarak etkili olacağı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycanın petrol politikası ekonomik dönüşümün temelini oluşturmuştur. Bu politika sayesinde petrol sektörüne yöneltmiş yabancı yatırımlar her geçen yıl artarak devam etmiş; petrol endüstrisi tamamen yenilenmiş; yeni teknoloji transferi gerçekleştirilmiş; istihdam alanları yaratılmış; yan sektörler geliştirilmiş; sağlanan finansal kaynaklar sayesinde enfrastruktur yatırımları artırılmış; hizmet sektörüne yatırımlar yapılmış; nüfusun yaşam düzeyinde olumlu gelişmeler sağlanmıştır. Öte yandan, tüm bu gelişmeler ülkenin tek yönlü gelişimine bağlı olan 'tek ürünlü ekonomi'ye dönüşme ve 'petrole bağımlı ülke' olma kaygılarını ortadan kaldıramamıştır. Bu bakımdan ülke ekonomisinin geleceği petrol dışı sektörlerde de köklü değişimlerin yapılmasına bağlı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARAS Osman Nuri, Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları, TÜSİAB Yayınları 2005-001, Bakü, 2005
- Azerbaycan Cumhuriyeti İktisadi İnkişaf Bakanlığı, Azerbaycan Respublikasında Sosyal-İktisadi İnkişaf Meyilleri, Analitik İcmal-Bülleten, IV.Rüb, Bakü, 2005

24 Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü, 2006

25 Aras, a.g.e., s.58

26 Vügar Bayramov, Kenan Kerimzade, İlham Poluxov, Azerbaycan Respublikasının Anti Böhran Konsepsiyası, İktisadi ve Sosyal İnkişaf Merkezi Yayını, Bakü, 2009, s.5

27 İktisadi Kalkınma Bakanlığı İstatistikleri, Bakü, 2009

- Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Azerbaycan Respublikası Nazirler Kabinetinin 2006-cı İlde Fealiyeti Haqqında Hesabat, Yayınlanmamış Rapor, Bakü, 2007
- BAYRAMOV Vügar, KERİMZADE Kenan, POLUXOV İlham, Azerbaycan Respublikasının Anti Böhran Konsepsiyası, İgtisadi ve Sosyal İnkişaf Merkezi Yayını, Bakü, 2009
- BP Amoco, Statistical Review of World Energy, 2000
- BP, World Energy Statistics,
http://bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reportsandpublications/statistical_energy_review_2006, 14.03.2007
- İBADOĞLU Gubad, Azerbaycan'ın Kalkınma Stratejisinde Petrolün Rolü: Ortodoks Bakış Açısıyla, 2023 Dergisi, S.18, Bakü, Ekim-2002
- Kafkas Üniversitesi, Azerbaycan Ekonomisinin 15 Yılı:1991-2006, Yayınlanmamış Ekonomik Rapor
- NEBIYEV Nebi, İgtisadiyyat Cemiyet ve Ekoloji Mühiti, Ağrıdağ Neşriyyatı, Bakü, 2000
- SEMEDLİ Z.V., XXI.Esrde Hazar Hövzesinin Geosiyasi Ehemiyeti ve Türk Dünyası, Globallaşma ve Regional İgtisadi İnkişaf: Uluslararası Konferansın Makaleler Toplusu İçinde, Nurlar Neşriyyatı, Bakü, 2004
- SERİN Vildan, ÇAHA Havva, AB Enerji Politikalarının Orta Asya ve Kafkasya'ya Yönelik Doğrudan Yabancı SermayeYatırımlarına Etkisi: Azerbaycan Örneği, Globallaşma Prosesinde Gafgaz ve Merkezi Asiya: II. Uluslararası Kongre Materialları İçinde, Bakü, 2007
- TSAKLİK Svetlana, Hazarın Neft Gelirleri; Gazanan Kim Olacag, Açık Cemiyet İnstitutu Yayınları, Bakü, 2003
- Yıllık Rapor, Azerbaycan Devlet Statistik Komitesi Yayını, Bakü, 2006

(6)

GİRESUN' DA KUVA-YI MİLLİYE. HIRÇIN AKARDI HARŞIT ÇAY'I!
Mustafa KÖSE²⁸

Konu: M.M.

İlgi: Giresun ve yöresinin Milli Mücadeledeki önemi ve günümüz...

Giresun ilinin Tirebolu ilçesinin Görele ve Çanakçı ilçelerine giden yolunda, Kör liman denen yerde, Gümüşhane'nin yüksek dağlarından kopup gelen suların aktığı yer boyunca dağların dar ve sarp yamaçlarından koca koca taşları, sivri çakılları koparıp bir hızla akan, yemyeşil orman, fındık ve çay bahçelerinden geçen Harşit Çayı akmaktadır. Üzerindeki köprüden yukarı doğru baktığınız zaman çok hoş, değişik görüntüdeki tepe ve dağlar görünür. Köprüye arkanızı döndüğünüzde ise Harşit Çayı'nın hırçın suyunun, çırpınan Karadeniz'in dalgalarına karıştığını görürsünüz. Havanın berrak olduğu günlerde bir yanı Trabzon, bir yanı Giresun sınırlarında kalan koca Sis Dağı görülür.

Tarihin derinliklerinde Asya'da büyük medeniyetler ve üç kıtada devletler kurmuş Türk Milleti'nin büyük devleti Osmanlı, 18 -19. yüzyıllarda ve sonrasında bilim ve teknikte, idari ve askeri alanda batılı devletlerden geri kalmanın bedelini ağır ödemekteydi. Çok uluslu, dinli bir yapısı olan Osmanlı Devleti, Fransız ihtilalinden sonra batıda yükselen milliyetçilik fikrinin Balkanlara ve Arap yarımadasına yayılarak, zaten bitmeyen savaşlardan yorgun düşmüş yapılanmasını batılı devletler karşısında koruyamadı. Yunan, Sırp, Bulgar ayaklanmalarının arkası kesilmiyordu. Çarlık Rusya'sının Akdeniz'e inme hedefi zaten soluk aldırıyor, içerde Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı gibi merkezin zaafa uğradığı ayaklanmaların arkası kesilmiyordu.

Osmanlı Devleti, denge politikasıyla, Fransa ve İngiltere büyükelçilerinin yardım ve müdahaleleriyle ayakta durur olmuştur.

Balkanlar için için kaynıyor, duyarlı ve ateşli aydın ve subaylar İmparatorluğun bu halinden kurtulup, yeniden yükselişi için çareler arıyorlardı. İşte genç Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu, Vatan ve Hürriyet, İttihat ve Terakki Cemiyetleri bu şartlarda oluştu. Balkan Savaşının yenilgili karışık ortamında Babıali baskısıyla İttihatçılar tümüyle iktidara el koydular. Enver, Talat ve Cemal üçlüsü iktidara hakimdir. Dışarıda "yükselen" dost Almanya ve içerde Osmanlılık fikri yerine yükselen değer "Türkçülük" olmuştur. Türkler, birlikte ve dostça yaşadıkları onca ulus, etnik, dinsel grupların ihanetine uğradılar. Mülkün sahibi biziz diyerek kendi soylarına, milliyetçiliklerine geç de olsa sahip çıkmış oldular.

Bir anda patlak veren Birinci Dünya Harbine, Türkler hazırlıksız ve yorgun olarak, ama bitmez bir umutla yedi cephede birden girdiler. Yemenden Galiçya'ya, Kafkasya'dan Çanakkale'ye seferberlik ilanıyla toplanan 1,5 milyon askerimiz, yokluk ve silah eksikliğine rağmen savaşıyordu. Dört yıl süren savaş, Almanya'nın teslimi ve bizimde yenik sayılmamızla son buldu.

Arkasından Mondros Ateşkes ve batının hayali Hasta Adam Osmanlı'nın sonu olan Sevr dayatıldı. Türklerle Ankara ve Konya ovaları bırakılıyordu. Ana yurt Anadolu'dan Türklerin tümüyle silineceği günleri savaşın galibi emperyalistler iştahla bekliyor ve planlıyordu.

İşte o günlerde ordularının dağıtılması emredilmiş, İzmir ve Ege'ye Yunan işgal orduları çıkıyor. Karadeniz'e Pontuslu Rumlar, Doğu Anadolu'da Ermeni, Güneydoğu'da Fransız, İngiltere ve Akdeniz'de İtalyan birlikleri Anadolu'ya çıkıyor ve hâkimiyet kurma çabasıyla işgale başlıyorlardı.

Ancak yurdun hemen her yerinde kendiliğinden silahlı direniş başlamış, çete ve eşkıya diye dağlarda gezen vatan evlatları bile düşmanla savaşmaktan geri kalmamıştır. Bu direnişin Türk tarihindeki adı KUVA-İ MİLLİYE destanıdır.

28 Tarih Bilinci, m.kose189@mynet.com, mustafakose198@mynet.com, Samsun/TÜRKİYE.

Bunların başlıcaları, Ege'de Demirci Mehmet ve Yörük Ali Efe'lere bağlı Zeybek'ler, Kızanlar, gönüllü bölükler, taburlar ve alaylardır. Güneydoğu'da Şahin Bey, Karayılan, Karadeniz'de Osman Ağa, Hüseyin Avni ALPARSLAN, Maraş'ta Sütçü İmam, Anadolu'da ve Trakya'da nice meçhul şehit ve gazilerdir.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Samsun'a çıkışı, Havza, Müdafa-i Hukuk, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongresi, TBMM, Ankara Hükümeti oluşması birbirini izledi. Kurtuluş Savaşı başkomutanı önderi, tarihte yüz yılda, bin yılda bir gelen, Türk'e nasip olan Mustafa Kemal ATATÜRK'tür.

Hedef ulus egemenliği, manda ve himaye kabul etmeyen tam bağımsız ve uygar yeni Türkiye Cumhuriyeti idi. Emperyalizme karşı, bütün mazlum uluslara yol gösteren bu zafer nasıl kazanıldı?

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi; 1915 Çarlık Rus orduları, Yakup Cemil'in komutasındaki Teşkilat-ı Mahsusa alayının gerilla taktiği ile savaşında zaman zaman geri çekilseler de 16 Nisan 1916'da Trabzon'u işgal ettiler. Ruslarla savaşan Topal Osman Ağa taburu bu savaşta önemli başarılar kazandı. Ermeni ve Rumlar bu esnada Rus ordusuna casusluk yapıyor, Türk kadınına, yaşlı ve çocuklara şiddet uyguluyorlardı. Zaten Rus ordusunun önemli bir kısmı Ermenilerden oluşmuştu. 1917 yılında Tifo hastalığına yakalanan Osman Ağa, iyileşir iyileşmez, dağlarda kaçak olan ve çeşitli suçlardan aranan eşkıyalara hükümetten af çıkartarak, birliğini güçlendirmiş ve sayısı 800'ü geçmişti.

Ruslar, Tirebolu Harşıt Çayı sınırına geldiğinde, direnişle karşılaştılar. Topal Osman ve birlikleri uzun süre Rusları Harşıt'ın ötesinde, Tirebolu tarafına geçirmediler ve savaşarak durdurdular. Ancak o sırada Rusya'da, çarlığın yıkılarak, Bolşeviklerin 1917 Ekim devrimini gerçekleştirmeleri, savaşın gidişatını değiştirdi. Rus ordusu geri çekildi. Gerileyen düşman takibe alındı ve Osman Ağa birlikleriyle Batum'a kadar ilerledi.

Çanakkale Savaşı'nda yüzbinlerce şehit vererek İngiliz-Fransız gemilerini boğazdan geçirmeyen Türk Ordusu, yardım alamayan Rus Çarlığı'nın yıkılmasında etkili olmuştur. Orta Asya dahil Türk'ün düşmanı Çarlığın yıkılması, Sovyetlerin kurulması, yeni rejimin ve oraldaki Türklerin yardımları, Türkiye'nin kurulmasında olumlu bir rol oynamıştır. Bu tarihin bir takdiridir.

Bilahare Topal Osman ve grubu Rum, Ermeni, çete ve ayaklanmalarını bastırdı. İşgalle birlikte, İstanbul Hükümeti, Topal Osman ve gurubu için ölü veya diri yakalanması emrini verdi. Topal Osman adamlarıyla birlikte Şebinkarahisar dağlarına çekilir. Ancak idam hükmüyle aranırken bile, Giresun'da tarihi Taşkışla'ya(bugünkü Ticaret Lisesi) Rumlar tarafından asılan Pontus bayrağı, Osman Ağa'nın emriyle, gönüllüleri tarafından bir baskınla indirilerek yerine Türk Bayrağı çekilir. Osman Ağa için, İstanbul'a baskı yapılarak af çıkarıldı. Esasında ona bir tuzak kurulduysa da o bu tuzağı atlattı.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, Karadeniz'in en önemli silahlı Kuva-yı Milliye gücü olan ve düşmana göz açtırtmayan Topal Osman ve onun gücünden haberdardı. Osman Ağa'yı Havza'ya çağırıp 29 Mayıs 1919'da kendisiyle görüştü ve yapacağı çalışmalar için talimat ve destek verdi. Bu görüşmede aralarında şu konuşma geçti: M. Kemal Paşa: "Çok buhranlı günler yaşıyoruz. Ümitsiz değiliz. Bundan sonra el ele çalışacağız. Pontusluların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını bir erbabından, senin ağzından dinleyelim dedik" der. Osman Ağa, Karadeniz sahillerindeki, Rum Pontus ve Ermeni faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir rapor sunar.

Mustafa Kemal Paşa, görüyorum ki, vatansever duyguları taşımaya gençliğinde başlamışsın. Senin bu günkü yolun o günlerde açtığın çığırda geliyor. Memleket kurtuluncaya, içinde bir tek iç ve dış düşman kalmayuncaya kadar çarpışmak zorundayız. Sen Karadeniz köy ve şehirlerini koruyacaksın. Çeteni derme çatma bir kuvvet olmaktan çıkar, bir alay teşkil et. Bu alayın kumandanı da sen olacaksın. Pontusçular hangi usulleri kullanıyorsa, siz de o usulleri çekinmeden kullanın. Vatani kurtarmakta bu son şansımızdır. Pontus belasını temizlemeyi tamamen senin ellerine bırakıyorum. Mademki Türk halkı tamamıyla seni destekliyor, git

Giresun'a belediye başkanlığı makamına otur. Şehir bilfiil senin ve adamlarının işgalinde olsun. Bunu yapabilir misin?

Topal Osman Ağa güler. Ne demek paşam? Çocuk oyuncağı bu! Orasını ele geçirmek gün meselesidir. Hele sizin gibi bir kumandan arkamızda olduktan sonra, evvel Allah... Pontusçulara gelince siz merak etmeyin. Osman Ağa Giresun'a varıp, yörede gönüllü asker toplamağa hız verir. Bu dönemde Giresun ve havalisinde şu mani söylenir: A benim aslan yarım/ Dillere destan yarım/ Dağları düşman tutmuş/ Mavzere yaslan yarım...

Osman Ağa, Erzurum Kongresi'ne Dr. Ali Naci DUYDUK ve İbrahim Hamdi Bey'i temsilci olarak göndermiş, Giresun Askerlik Şube Başkanı Hüseyin Avni Alparıslan ve Jandarma komutanı Hamdi Bey'le anlaşarak Eylül 1920'de Giresun gençlerinden oluşan Giresun Gönüllüler Taburu'nu kurmuştur. Kurulan bu tabur ilk önce Ermeni saldırılarında görev almıştır. 12 Kasım 1920'de Osman Ağa, Mustafa Kemal ATATÜRK ile tekrar buluşmuş, Atatürk'ün korunması için önce yanındaki 10 kişiyi, daha sonrada Giresun'dan topladığı 100 kişilik muhafız grubunu Ankara'ya göndermiştir. Bu şekilde Atatürk'ün ilk resmi muhafız birliği Giresunlulardan kurulmuştur.

Giresun'da Gedikkaya isimli bir gazete çıkartarak, milletin milli şuurunun oluşmasına çalışmıştır. Bu çalışmaları art niyetli kişiler tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Giresun'da Müdafaa-i Milliye Başkanı ve Belediye Başkanı sıfatıyla Kasım 1920'de Ankara'ya gitmiş, gerekli emirleri aldıktan sonra Giresun'a dönerek, Binbaşı Hüseyin Avni Alparıslan'la 12 Ocak 1921 tarihinde 42. ve 47. Gönüllü Alayların kurulması çalışmalarını başlatmıştır.

Mart 1921'de Koçgiri ayaklanması Topal Osman Ağa komutasındaki 47. Gönüllü Alayı'nın büyük katkıları ile bastırılmıştır. Çorum, Merzifon, Tokat ve Samsun havalisinde Rum ve Ermeni çetelerini tamamen dağıtan Osman Ağa, komutasındaki gönüllü Alayı ile Sakarya Savaşı'na katılmıştır. Bu savaşta 42. Alay, Tirebolulu Binbaşı Hüseyin Avni Bey komutasında büyük kahramanlıklar göstermiştir. Taşlı tepe sırtlarını kanlarının son damlasına kadar savunmuşlardır.

Osman Ağa ve Alayı da Mangal tepe sırtlarında büyük kahramanlıklar göstermiştir. Tirebolulu Binbaşı Hüseyin Avni ALPARSLAN'da Alayının hemen tamamı ile burada şehit olmuştur. 42. ve 47. Alayların Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında kilit rol onadıkları açıktır. Giresun ve yöresi halkı, Pontus ve Ermeni ayaklanmalarının tüm Karadeniz'de bastırılmasında etkili olmuştur. Timurlenk lider özellikli, Topal Osman Ağa'nın hem Atatürk'ün başarısında hem de savaşın kazanılmasında etkinliği açıktır.

Giresun ve yöresinin bu kahraman insanların tarihinin bakarsak, 13. yüzyıl sonlarında Sinop'ta yaşayan Türk boyu Çepniler 14. yüzyılda Giresun'a hem yukardan hem sahilden gelmişler ve o tarihte Giresun'u, Trabzon Rum İmpara-torluğu'ndan almışlardır. Çepniler kökende 1200lü yıllarda Hacı Bektaşî VELİ' nin ilk müritleri ve Karadeniz'e yayılan kollarıdır.

Rumların Pontus hayali ve yoğun örgütlü çalışmalarına Karadeniz'de son veren Giresun yöresi Türk hareket ve gücüdür. Bu son derece açık bir tarihi gerçektir.

Acı gerçek ise şudur: Yüzlerce yıl bir arada genelde barış, iyi komşuluk ilişkileri hatta kardeş gibi aynı yerleşim yerlerinde, mahallelerde birlikte yaşamış, Ermeni, Rum ve Türk halkları, batının kışkırtması, misyoner kilise faaliyetleri, maksatlı kurulan yabancı okullardaki tahrik ve örgütlenmeler ile birbirlerini öldürür hale gelmişler, Osmanlı Devleti yıkılıyor, buralarda devlet kuracaksınız, bizde her türlü destekle arkanızdayız diyen Rus, Fransız vd. devletlerin sözlerine inanan Hristiyan toplulukları acı bir şekilde Anadolu coğrafyası'ndan silinerek, buraları terk etmek zorunda kalmışlardır.

Sevr kararları, Ulusun varlık ve yaşamını tehdit edince, Türk Ulusu var olma savaşını Kuva-yı Milliye kahramanları ile korumuştur. Olaylar karşılıklı savaş şartlarında olmuş, hiçbir şekilde Türkler soykırım yapmamıştır, karşılıklı göçlerle yer değişimi olmuştur. Türk Ulusu'nun binlerce yıllık devlet geleneği olduğu, "vatan tehlikede" olduğunda milletin bağrından çıkan, uyuyan derin devletin harekete geçtiği ve gerekli kahramanları, önderleri içinden çıkardığı açıktır. Ülkenin çökme noktasına geldiği bu dibe vuruş, Mustafa Kemal ATATÜRK ve onun çevresinde

toplanan Kuvvacı güçler yeni bir devlet, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla zaferle sonuçlandırılmıştır.

Bugünde aynı benzer komplolar, ülkemizi bölme ve parçalama projeleri için türlü oyunlar sahnelenmekte, dış merkezlerde büyük paralar harcanmaktadır. Uluslararası gündemde tutulan Ermeni soykırımı iddiaları, Kıbrıs'tan Türk askerinin çekilmesi, KKTC'yi yok sayarak ek protokolü dayatan, Lozan'ı hedef alan gayretler hep bunun içindir. Türk Ulusu, ülke sorunları karşısında büyük ölçüde tepkisiz, suskun, duyarsız hale getirilmiştir. Ancak bu cevherin üstüne dökülüp kaplayan siyah kurum taneleri gibidir. Altın ayarında olan bu cevher, bir silkindiğinde, özü vatan toprağının altında yatan sayısız şehitlerin kanını taşıdığı ortaya çıkacaktır. Bunun böyle olmayacağını sananlar, hüsrana ve mağlubiyete uğrayacaklardır. O zaman görev yeniden KUYA-YI MİLLİYE RUHU' nu canlandırmaktır.

TÜRK ULUSU, binlerce yıllık ortak tarihi ve kan bağı olan, doğulusuyla, batılısıyla, Çanakkale'de, Yemen'de ve Kurtuluş Savaşı'nda birlikte savaşmış, bu millet, farklı etnik gruplardan değil ve ırka dayalı bağla da değil, ortak tarihi ve kültürüyle birbirine bağlanmıştır. Bu birlikteliğin yolu, ülkemizi ayıranlara karşı, iç ve dış düşmanlara karşı toplumsal muhalefeti yükseltmek, milli bir güç merkezi oluşturmaktır.

İşbirlikçilerin maskelerini düşürmektir, farklılıkları değil ortak yönleri esas alıp, Kuva-yı Milliye gücünü oluşturup, ay yıldızlı Türk Bayrağını düşmanlara gösterip, yükseklere daha yükseklere taşımaktır.

(7)

THE FEATURES OF EFFECTIVE FORMING AND IMPLEMENTATION OF NEW ESTIMATE NORMATIVE BASIS IN BUILDING COMPLEX OF AZERBAIJAN REPUBLIC**Etibar KARIMOV İldirim oğlu²⁹**

Capital construction as a productive industry includes planning and exploration, construction and assembly organizations, enterprises of construction materials and transport. The determination of construction production's price and prime cost role subject to uncontrolled (negotiated) prices has essential practical importance for state, joint-stock and private industrial structures which are interested in high production achievements. In addition different productive industries of national economy have directly or indirectly influence on capital construction. These productive industries provide construction with metal and fabricated metals, cement, timbering, construction machinery, transport, fuel and energy resources.

Price setting is the most important line of activity at construction enterprise. All commercial and non-commercial enterprises faces the necessity of making price for their goods, works and services. Sales of products volume, production profitability other economic performances and as a result competitive ability of the enterprise depend to a large extent on the correctness of price making.

Recently observed scientific and technological advance in construction sphere, the adoption of foreign construction practice, realization of new technology, the revision of quality and period of construction specification rendered impossible to use main principles of market economy in the network of old administrative regulations. Change of economic structure in Azerbaijan and implementation of market economy in construction sector caused contradictions between the requirements of market economy and old standards and regulations of administrative planning and construction management. Estimated prices determine regulatory costs of materials (for a unit of measurement), franco-facility storehouse. Costs in construction are based not on first cost of production but on average conditions and methods of works execution which are provided in state estimated standards and regulations.

Estimated materials' costs are to be used for the fixing of value for construction and installation works and used for execution of estimate documents for construction of enterprises, buildings and houses and for development of large-scale estimated standards for constructions and works.

Collections of estimated materials' costs are subdivided by their purpose into:

- Republican, territorial (local) and trade;
- Collections of materials' costs developed according to the costs recorded on the 1st of January 2004.

Republican Collections of Materials' Costs which are developed according to costs baseline (Baku City) are approved and put into force in accordance with the established procedure and included into List of standard construction acts currently in force; it is a base for the development of Republican Collections of Costing (RCC).

"Instructional Lines for Calculation of Construction and Installation Works by Basis – Index Method" were developed and approved in order to adjust any contradictions during planning, organization and holding of tender for construction and increase of effectiveness of the investments into capital construction. According to these instructional lines present or real value of construction is calculated according to the regulations and costs of account estimate the price-level of 1991. They use transitional market coefficient. As construction sector in Azerbaijan

29 Candidate for a degree at Azerbaijan Architectural and Building University, Baku/AZERBAIJAN.

Republic is not a monopolistic one the practice of this method showed that construction prices do not totally indicate actual expenses. In addition the complicity of calculation of construction cost has influence on all contract services market. At the same time this complicates government to carry out the calculation of the construction costs of a facility being constructed at the expense of budgetary funds. Price setting is a very difficult mechanism of market. Price indicates the whole system of price setting factors: cost behaviour, production of labor performance, inflation, demand and supply conditions, market monopolization, etc.

The defects of estimate-regulatory basis and estimated cost forming methods can be more or less smoothed by reliable methods of construction production negotiated price calculation. Negotiated prices for construction production include contract services cost, which includes according to its procedure: construction and installation works cost, other expenses referred to contractor's activities; a part of provision for unanticipated needs.

Construction production negotiated prices can include:

- Rise in the cost of material resources which are bought at market value;
- Employees' salary increase which is calculated by the comparison of base wage rates used at the construction organization with their value taken into account in standard base used in estimation;
- construction machinery operation costs change; adjustment of overhead charges value and routine accumulations in comparison with recommended standards;
- Payment of expenditures increased because of the realization of decisions made by the government;
- Compensation of non-covered expenses of contractor's housing and communal services facilities operation and its social sphere facilities running costs;

The specificity of the situation required the development of new estimated setting and price setting in construction sector, carrying out particular activities in order to maintain current budgetary-regulatory base in actual condition and development a methodology and technology of commutation old regulations to new ones according to market economy. Because of the absence of contemporary definitions of traditional regulations which can be used in new system of market price and rate fixing in construction sector they decided to start preparation activities for the transition to resource method of construction cost estimation.

Practical work for the development of estimated calculation complex automation began in December 2003.

Main opportunities of estimated calculation complex automation are:

- local estimate formation;
- object estimate formation;
- summary estimate calculation formation;
- estimate-regulatory base structure;
- positions group treatment;
- clipboard use;
- carried out works calculation methodology;
- materials write-off list's formation;
- resort list formation, etc.

Estimate accounts complex automation system's functional capabilities are:

- maintaining of estimate documents records in "project structure": projects, objects, kinds of works;
- estimate documents (local and object estimates) formation with possibility to either establish a single hierarchy or independent documents for a big number of jobs;
- object estimates and summary estimated accounts execution;
- Copying of estimations, documents, jobs and also copying of estimations in one estimate or between estimates;
- Subdividing of estimate documents into parts, sections and subsections;

- Filling estimate documents with necessary list of estimations by simultaneous examination of regulatory base and indication of price performance, works and resources and also estimates by the method of estimations selection;

- Storage of often used estimations and resources in the clipboard;

- Registration of carried out works;

- Accounts for materials, volumes and carried out activities' cost formation.

It was necessary to carry out a large volume of arrangements in order to update regulatory-estimate base.

Arrangements for development and complex automation, implementation of new regulatory-estimate base were also reasonable in construction sphere. Formation was held according to the price-level of the 1st of January 2004.

According to the plan new regulatory-estimate base formation was held in two stages:

On the first stage it was planned to establish single resource estimations including state elemental regulations and regulations for direct, limited and other expenses such as overhead charges, estimated profit, temporary buildings and structures and others according to Baku City conditions.

On the second stage it was planned to establish local single estimations of Republic economic area on the base of a single methodology and state elemental estimate regulations system. State elemental estimate regulations (SESR) are intended for the determination of list and requirements of facilities and equipment and human resources which are necessary for carrying out construction, installation, repair, adjustment and alignment works. SESR is used for the calculation of carried out works cost by resource method, development of costing of different purposes (republican, territorial (local), trade, operating) and estimate regulations' enlargement. Special regulations are used in Collections of Estimate Regulations for calculation of estimate resources (main and other) expenses and cost calculation, direct and indirect expenses of estimate account which are not included in Construction Regulations (table 1)

Construction Market Price Setting Database	
Special regulations (SR)	Estimate regulations and estimations (ERaE)

Illustration 1. Structure of construction regulations

For the last time there have been devised and approved the following guidelines and digests of state elemental budgetary rates for construction, erecting and start-adjusting works for facilities of social field, leading fields of industry as well as for reconstruction and general overhaul of buildings and installations making it possible to form the unit (single) prices for relevant kind of works.

1. The Republic guidelines of the estimated prices for materials, goods and structures used in construction. PCCII-2004 (in five parts).
2. Nomenclature of construction machineries and vehicles.
3. Collection of budgetary rates (norms) and prices for operation of construction machineries and vehicles.
4. The Republic guidelines of the estimated prices by cargo transportations for construction. Part 1. Trucking.
5. State Elemental Budgetary Norms – 2004.
6. State budgetary single prices by civil and erection works.
7. State budgetary single prices by erection of equipments.
8. State budgetary single prices by start-adjusting works.
9. State budgetary single prices by repair and construction works.
10. Methodological directions for establishment of rate of the estimated profit in construction and of overhead charges.
11. Methodological directions for use of state budgetary single prices etc.

So, instruments mentioned above have been worked out in Azerbaijani and are the national basis for building in Azerbaijan Republic. The all work done by formation and carry out the budgetary and regulatory basis has been financed by the government.

In order to increase efficiency of new budgetary and regulatory basis it is considered to necessary to arrange seminars by training abilities of working and special features in establishment of costs of construction and installation and repair and construction works for buildings and installations and start-adjusting works on basis of new estimated (budgeted) and regulatory basis. As a result of reform and approval of new regulatory basis of pricing the rising of efficiency of all kinds of capitals invested in general construction as well as creation of a system of development, calculation, update, storage and use of regulatory information in construction, based on market rules, is expected. Reform will make it possible to improve a system of pricing in the construction complex of the republic.

References

1. State program of Azerbaijan Republic by social and economic development of regions of Azerbaijan Republic. Baku, 2002.
2. "Planning and management of construction production" by G.G.Babayev. Baku 2007.
3. "Economy and management of construction" by G.R.Geybullayev, M.A.Mamedov. Baku, 2001.
4. Problems of national economy. National Academy of Sciences of Azerbaijan Republic. Baku, 2008.
5. "The investment policy in capital construction" by V.M.Shiraliyev, I.D.Hasanov. Baku. Elm, 2000.
6. "Pricing" by P.N.Shulyak. M., 2001.
7. Methodological directions by formation of new budgetary and regulatory basis in construction.

(8)

Kosova –Balkanlar’da Türk Halk İnançları Taner KOTLE³⁰

Baş İnanıcı

Türk Halk İnançında ”Baş” kutsaldır. Türk Dünyasının birçok Türk topluluklarında Anadolu, Orta Asya ve Balkanlarda ”Başın İçin ” (1) yemini hala günümüzde ciddiyetini korumaktadır.

Kosova Türklerinde günümüze dek bu yemin tüm ciddiyeti ve kutsallığıyla halk arasında yerini korumaktadır. Genellikle karşı tarafı inandırmak için en son yemin edilen ciddi yeminler arasında yer almaktadır, ”Anamın Başı için, Babamın Başı İçin, Evladımın Başı İçin” (2) ciddi durumlarda yemin edilmektedir.

Baş İnanıcı bu yeminlerle de kalmayıp, Prizren-Kosova Türbe ziyaretlerinde yatırların baş ucunda mumlar günümüzde bile yakılmaktadır.Yaşlı ilerlemiş kadınlarımız Baş Örtme geleneği hala sürdürülmektedir.

Baş ve Başlık namustur herhangi bir durumda, kadınlarımızın başına veya başlığına bir kişinin veya kişilerin küçük bir istenmeyecek hareket yapması büyük ayıp, ciddi problemlerin başlamasına neden olarak sayılmaktadır.

Ölüm Adetleri (Ata Ruhü İnanıcı)

Türk Halk İnanç Kültürünün ”Ata Ruhü” genellikle Oğuz Gurubu içinde yaşadığını görmekteyiz.

Azerbaycan ve Türkiye’de ataların başına veya kabirlerine yemin edilmektedir. ”Atamın Goru hakkı” (3)

Balkan Kosova Türkleri de Oğuz gurubunda yer aldıklarından dolayı bu inanç hala sürdürülmektedir. Ata Ruhları ve kabirlerinde canlarında kalmasa bile kutsal sayıldıklarından dolayı üzerlerine yeminler edilmektedir.

Kosova Türklerinde kastedilen can terimi ruh manasındadır.

” Anamın Canı İçin, Babamın Canı İçin, ülmüş anama babama yemin ederim” (4)

Önemli dini geceler ve kandillerde Kosova Türkleri arasında Ata ruhunun evi ziyaret ettiği inancından dolayı evin tüm ışıkları o gece sabaha kadar açık bırakılır, ata ruhu için helva pişirilir dualar okutulur.Cuma geceleri de her evde ata ruhlarına Yasin-i Şerif okutulmaktadır.

Türk Halk İnançında ata ruhları ve mezarları kutsaldır.

Mete hanın Ata mezarlarını çiğneyen düşmanın bu tutumunu savaş sebebi saydığı da bilinmektedir.

Prizren’de bir evin odasından ölü çıktığı zaman, eğer ölen kişi evin atasıysa (Ulicesi) ölen kişinin elininin bir parmağından tırnağı kesilir, evin bir duvarından taş parçası çıkartılır, ölü odadan yıkanmaya kaldırıldığında, odada yattığı yere bir büyük kab dolusu un atılır yanına evin duvarından çıkartılan taş, elinden kesilen tırnak ve ölüden sonar evin büyüğü kimse onun tarafından ortada bulunan malzemelerin yanına belli miktarda ruhu şad , sevabı bol olsun diye para atılır.

Ölünün yıkanma işlemi tamamlandıktan sonar, ölü evden çıkartıldığında ortada bulunan un ve para bir fakire verilir. Ölüden kesilen tırnak ve duvardan çıkartılan taş ise tırnakla beraber evin duvarına gömülür.

Ev büyüğünün ölümünden sonra da evde düzenin ve bereketin devamı için ölüden tırnağın evin bir tarafına gömülerek evde bereketi ve düzeni koruduğu inancı yatmaktadır.

30 Priştine Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrencisi, KOSOVA.

Prizren'de bir ailede 6 ay içinde ardı ardına ölümler yaşandığı zaman 2'nci ölümün ardından, ölü yıkanıp evden çıkartılıp mezarlığa yol alırken evin avlusunda horoz veya tavuk kurban edilip kan dökülürki artık o ailede ölümler yaşanmasın inancı yatar.

Yağmur Duası:

İslam Öncesi Türklerde, Gök Tanrı adından anlayacağımız gibi Tanrı hep gökteydi. Türkler fenalıkların ve doğa felaketlerinin önlenmesi için her zaman Gök Tanrıya yalvarmışlar kurbanlar vermişler çeşitli ayinlerde bulunmuşlardır.Yağmur Duası' da bu ayinlerin bir parçasıdır. Yağmur duası ile ilgili törenlerin binlerce yıl öncesinden var olduğunu görüyoruz.

Örnek:

"Orta Asya'da kuraklık başgösterir. Topraklar kuraklıktan çatlar, sular kurur. İnsanlar ve hayvanlar açlıktan kırılırlar. Buna bir çare bulmak için din öncüleri toplanırlar. Gök Tanrı'ya karşı hem yalvarışlarını, hem tepkilerini göstermek amacıyla tapınmaya (duaya) başlarlar.

Prizren Kosova'da:Prizren'nin Maraş semtinde kızılı erkekli toplanılır, yağmur duasına çıkılmış. Çocuklar başlarını yeşil dallarla sarar ellerine yeşil yapraklar taşıyarak hep bir ağzadan şu tekerlemeyi söylermişler :

Tarlada çamur,niçvada hamur.

Allah versin yagsın yağmur,de more Dodole!

Genelde çocuk oyunu niteliği taşıyan yağmur yağması için yazların kurak geçtiği zaman oynanan bir oyunmuş.Son 40 yıl içerisinde bu oyun hiç oynanmamıştır! Sadece bir efsanemisali annelerimizden,ninelerimizden Prizren'de kuşaktan kuşağa oynandığını duyarız (5)

Muş Türkiye'de : Çelim Çelim Çemçecük ya da Çemçegelin, çubuk halindeki tahta parçalarını bir araya getirip üzerine çeşitli bez parçaları ile süsleyerek gelin haline getirilen bir nevi totemdir. Çocuklar bunu (büyüklerde yaparlar) kapı kapı dolaştırıp hem yağmur yağması için maniler söyler ve kendilerine de bir şeyler isterler.Bebeği taşıyan çocuk grubu hep bir ağızdan şu tekerlemeyi söylerler:

Çelim çelim çemçecük

Çemçecüğe ne gele

İneklere ot gele

Bızavlara süt gele

Tarlada çamur tabakta hamur

Ver Allah'ım ver bir sürü yağmur

Anadolu'da yağmur duası canlılığını korumakta ve hala yaşatılmaktadır.

Ateşten Geçme :

Türk halklarının ateş kültü ile ilgilidir. Raşid ad din, Ebul Gazi Bahadır'dan Ergenekon münasebeti ile biliyoruz. İlyaz gündönümünde dağın demir kesimini eritmeye matuftur. Kaşgarlı Mahmut da demire uluhiyet veren Türk boylarından söz etmektedir. Demirin bulunduğu yere cinperinin giremeyeceği inancı Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde olduğu gibi Kosova-Balkan Türklerinde de vardır. İlyaz gündönümünde 14 Mart'ta Prizren'de Daltulum denen dağ eteğinde halk tarafından oraya çıkılır ve yazın ilk günü kutlanır ateşler yakılır salıncaklar kurulur genç kızlar deflerle türküler söylenir.Akşam namazından sonra ise Prizren Kosova Tekkelerinde çeşitli törenler yapılarak Ergenekon'dan çıkışımız büyük bir heyecanla gün bugün kutlanmaktadır. Altay Türk halk inançlarında demir ve demirci kültürünü toparlarken A. Tacemen; Türk inancında gökyüzü demircisi vardır. O, Şamanların kutsiyeti sayılır. Gök demircisi, yaptığı mucizeli aynalardan, yere atar. Yeryüzündeki şamanlar, bunları alırlar ve Şamanlık takımlarına ilâve ederler. Şamanlar Türk inancına göre, mucize yaratan büyük demircilerdir. Bu yüzden onlardan kötü ruhlar korkarlar. Demirci de çoğu defa halkı kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruyan kişi sayılır. Buryatlar ve Sahalarda demir ve demirci kutsal itibarı görürler. Burada çok kere, demirci şamandan güçlüdür. Demirci isterse manevî gücü ile şamanı öldürebilir.

Mavi Boncuk:

Mavi gözün tekin olmayışı inancı Gök Tengri inancının bir ürünüdür.

Türklerde mavinin kutsiyeti gökün mavi oluşundan gelir.Bu nedenle mavi tekin değildir.Mavi saygı celbeder.Mavi gözlü insanın nazarının çabuk geçeceği inancı Dağıstan,Anadolu, Balkanlar ve Kuzey Mesopotamya Türkleri de var.

Azerbaycan da ‘Göygöz’tekin değildir denir.Mavi gözün veya diğer nazar edici güçlerin olumsuz tesirinden kurtulabilmek için Mavi Boncuk veya başka cisimlerden yararlanırlar.

Kosova Türklerinde ve Balkanlarda yaşayan Türk Akraba Topluluklarında da Mavi Boncuk inancı hala eski inanç ve kutsiyetiyle yaşamaktadır.

Çocuk doğumlarında, sünnetlerde, evliliklerden tutunda odalarda, dükkanlarda , evlerin en önemli baş köşelerinde otomobillerde Mavi Boncuğa rastlayabiliriz.

Ayna:

Arkası sırlı yansıtıcı bir cam parçasıdır.Halk tasavvufunda ise yansıtıcı bir cam parçası olmakla beraber, aynı zamanda manevi sırlarda içermektedir. Aynanın cinleri topladığına inanılır. Bunun içindir ki gece aynaya bakılmaz, çocuklara aynaya bakılma izni verilmez..

Bazı hallerde ayna örtülür. Aynaya bakan kimse ‘Allahummesalli’ yi okur.

Kosova Türklerinde genelde evimizin büyüklerince, geceleyin aynaya bakındığımız zaman uyarılar alırız!

Örneğin :

‘Ceceylen aynaya bakılmaz’ , ‘Adet dildir ceceylen aynaya bakılma ograrsın!’ gibi uyarılar evimizin büyüklerinden duyarız.

Genelde Oğuz Türk boylarında bu tür inanç kültürü hala gün bugün yaygındır.

Karabasan:

Karabasan,’Albastı’ , ‘Al karısı’ inancı ve bu türden kara iyelerin çeşitli isimlerle tanınması Türk Toplulukları arasında çok yaygındır. Bunlardan korunmanın ve verdikleri zararı gidermenin de çeşitli yolları olduğuna dair inançlar vardır. En fazla istifade edilen kaynak ayet ve sürelerdir.

Kosova Türklerince Karabasan adı yerine Ağırbasan adı kullanılır.

Ağırbasan hakkında çeşitli söylentiler duyarız. Ağırbasan’ın şapkalı ve korkunç bir yüzü olduğu söylenir, geceleyin uykuda iken Ağırbasan kişiye musallat olduğunda, eğer o kişi Ağırbasanın başındaki şapkayı çekerse zengin olacağıyla ilgili söylentiler duyarız.

Başka bir rivayete göre de eğer kişi, Ağırbasan’ın etkisinden kurtulamadığı takdirde, öleceğine inanılır.

Ardından Su Dökme:

Türk Halk inancında, biri yolculuğa çıkarsa gittikten sonra annesi arkasından dua okur ve su döker. Böylece yolunun aydınlık gidişinin sağlıklı olacağına inanılır.

Kosova Türklerinde ve Balkanlar’da yaşayan Türk Akraba Topluluklarında da ardından su dökme inancı vardır.

Balkanların çeşitli bölgelerinde ardından su dökme inancı farklı farklı biçimlerde uygulandığı görülür.

Örneğin:

Bir kişi gurbete uğurlanırken arkasından annesi, kız kardeşi veya eşi tarafından ardına su dökülür, bu olay sırasında etrafı matem havası kaplar, gidenin arkasına ağıtlar yakılır, gözyaşı dökülür.

Günahkarlara Geçit Vermeyen Kaya:

Anadolu’da Hacı Bektaş Veli’de olduğu gibi günahkarlara geçit vermeyen kovukları vardır.(6) Bu tür kaya geçitlerinden birisi de yedi uyurlar mağarasındadır. Doğu Anadolu’da

Kars, Bitlis, Erzurum da mevcuttur. Balkanlar'da Osmanlının etkisiyle gelen Bektaşilik inancının etkisinden dolayı Kosova'nın Prizren şehrinin Sozi Türbesi olarak bilinen yerde geçit vermeyen kaya mevcuttur.

İnanışa göre sadece iyi insanların kaya, delikten geçmesine müsaade eder, kötü insanların geçmesine asla izin vermez inancı yaygındır.

Bu inancın derinliklerinde Türk Türeyiş destanlarından mağaradan veya ağaç kovuklarından çıkmış olma inancı da aranabilir.

Tırnak Kesme:

Tırnak gündüz kesilmeli hem el hem ayak tırnakları aynı günde kesilmemelidir. İnanca göre el ve ayak tırnakları bir günde kesilir ise aynı günde hem ölüm hem de düğünün olacağı inanılır bu büyük bir kötü günü kendi ellerinle hazırladığına inanılır.

Gece tırnak kesenin kül başına denir. Tırnak yakılır daha ziyade gömülür.

Tırnak kesildikten sonra el muhakkak yıkanmalıdır. El yıkanmaz ise, o elle tutulan yiyecek ve içecek haramdır.

Kosova Türklerince Tırnak Kesmekle alakalı inançlar:

Ayak ve El Tırnaklarının aynı günde kesildiği takdirde, uğursuzluk olacağı inancı yaygındır, hem ölümün hem de düğünün aynı günde olacağına inanılır.

Geceleyin tırnak kesilmemesi inancı da hala gün bugün Kosova Türklerinde ve Balkanlar'da yaşayan Türk Akraba Topluluklarında da uygulanır.

Gayptan Ses:

Türk inançlarında gayptan tanıdık bir sesle çağırma vardır. Buna şeytan çağırıldı, şeytan aldattı denir. Böyle hallerde Türklerin çoğu '**Tövbe Estağfirullah**' derler. Balkanlar Kosova-Prizren'de ise '**Tuz dügeym Tuz**' derler her bölgede farklı farklı dualar farklı farklı sözleri de duyabiliriz. Kendisini tanıdık bir sesle çağırıldığını duyan, bu sese ilgisiz kalıp cevap vermemelidir. Cevap verilmesi halinde cevap verenin başında iblis-cinin bir felaket getireceğine inanılır.

Yukarıda Ortak Türk Halk İnançlarıyla ilgili verdiğimiz örnekler hala Türk dünyasında capcanlı bir biçimde yaşanmakta ve yaşatılmaktadır.

Türk Halk İnançları, Türk Dünyasının sınırları içinde Adriyatik'ten Çin Seddine, Sibiryaya Ovaları'ndan Afganistan'ı kapsayan bir bölgede, asırlardan beri birbirlerinden uzak, habersiz yaşamış olan Türk Toplulukların, şu an farklı din mezhep tarikat inançları içinde olsalar bile ortak Türk Halk İnançları noktasında hepsi birleşmektedirler.

Verdiğimiz örnekler Türklerin ister İslam'da, ister Şamanizm'de, ister Ortodokslukta ister farklı tarikat ve mezheplerde bu saydığımız inançları hala içlerinde sanki mensubu oldukları o dinin bir parçasıymış gibi Türk Halk İnançlarını yaşatmaktadırlar.

KAYNAKÇA

(1) Yaşar Kalafat, '' Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları-I'' T.C. Kültür Bakanlığı-Ankara 2002.s. 45

(2) Taner Kotle Priştine Üniversitesi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğrencisi,Kaynak kişi: Fatime Kotle-Prizren Türkü yaş 58. Kosova 2009

(3) Yaşar Kalafat, '' Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları-I'' T.C. Kültür Bakanlığı-Ankara 2002.s. 40

(4) Taner Kotle Priştine Üniversitesi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğrencisi,Kaynak kişi: Fatime Kotle-Prizren Türkü yaş 58. Kosova 2009

(5) Taner Kotle Priştine Üniversitesi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğrencisi,Kaynak kişi: Fatime Kotle-Prizren Türkü yaş 58. Kosova 2009

(6) www.alewiten.com

(9)

TELEVİZYİA – TƏNQİDİ BAXIŞ PRIZMASINDA
Xatirə HÜSEYNOVA³¹**ABSTRACT**

The article envisages theoretical approaches on TV Criticism, which is one of the main quality indications for television programmes. It also identifies a definition of TV Criticism and determines its concrete targets and subjects. The author evaluates TV Criticism as a branch of media criticism and distinguishes it from various aspects, identifies functions of TV Criticism and studies its peculiarities.

Kütləvi auditoriyaya təqdim olunan istənilən intellektual mülkiyyət növü – şer, hekayə, povest, roman, dram əsəri, tamaşa, məqalə, oçerk, rəsm əsərləri, musiqi kompozisiyaları, televiziya proqramları cəmiyyətdə birmənalı qarşılanmır. Artıq oxucu, dinləyici, ya da tamaşaçının istehlak obyektinə çevrilən əqli əmək məhsulu müxtəlif prizmalardan müxtəlif cür görünür. Təhlil və fikir mübadiləsi sonucunda nöqsanlar və müsbət cəhətlər aydınlaşır. Həqiqətin araşdırmalar nəticəsində üzə çıxdığını və bununla da inkişafa təkan verdiyini nəzərə alsaq, tənqidin vacibliyini tərəddüd etmədən deyə bilərik. Tənqidsiz ədəbiyyatı, teatrı, kinonu, televiziyanı təsəvvür etmək mümkün deyil. Çünki yaradıcılığın maddiləşmiş məhsulları tənqidsiz cilalanmamış, təkmilləşdirilməmiş və yarımçıq görünə bilər, eyni zamanda inkişafın ləngiməsi təhlükəsi yaranar. Tənqid bir növ istiqamətləndirici rol oynayaraq, yaxşını pisdən ayırmağa yardımçı olur, bununla da irəliləyişə zəmin yaradır.

Televiziya tənqidi nəzəri cəhətdən ədəbi tənqidin bazasında formalaşmışdır. Bu baxımdan teletənqidin nəzəri aspektdən araşdırılmasına ədəbi tənqidin bəzi məqamlarının xatırladılması ilə başlamaq daha məqsədəuyğun olardı. XIX əsr Azərbaycanın mütəfəkkir yazıçısı, həm ədəbi-bədii, həm ictimai-fəlsəfi, tənqidi, estetik, sosial baxışları ilə ədəbiyyat tariximizə öz möhürünü vuran Mirzə Fətəli Axundovun da tənqid barədə maraqlı fikirləri var. M.F.Axundov “tənqid” terminini müxtəlif mənalarda, həm konkret, həm də geniş anlamda işlədib. O, tənqiddə ictimai inkişaf vasitəsi kimi baxaraq, cəmiyyətin tərəqqisindəki faydasından danışır. Axundovun fikrincə, ədəbiyyat moizə yolu ilə gedə bilməz, o, cəmiyyətin nöqsanlarını və eybəcərliklərini tənqiddə tutmalıdır [1].

Təbii ki, tənqid hər hansı bir əsəri pisləmək, yalnız sözün əsl mənasında, tənqid etmək, nöqsanları qabartmaq demək deyil, onun əsas məqsədi əsəri təhlil etmək, onun komponentlərini qəbul olunmuş qaydalara və nəzəri müddəalara nə dərəcədə uyub-uymadığını aşkarlamaq, safçürük etmək və istiqamətləndirməkdir.

“Kritika” – mühakimə etmək mənasını verən yunan sözüdür. Ümumi mənada tənqid özü elə mühakimə deməkdir. Buna görə də tənqid yalnız ədəbiyyata və incəsənətə aid deyil, elmi predmetləri, tarixi, əxlaqı da tənqid etmək mümkündür.

Bu bir həqiqətdir ki, sanballı və təsirli tənqid tənqidçinin şəxsiyyətindən, bacarıq və qabiliyyətindən, eyni zamanda tənqid obyektinə barədə mükəmməl nəzəri və praktik bilgilərin olmasından çox asılıdır. Yəni, tənqidin uğuru və təsir gücü tənqidçinin peşəkarlığı və nüfuzu ilə düz mütənasibdir. Hər hansı tamaşaçı, dinləyici və ya oxucunun təsadüfi, pərəkəndə və systemsiz qeydlərini tənqid hesab etmək olmaz. Tənqid xüsusilə obyektinə sahəsində müəyyən təcrübəsi və bilgisi olan peşəkar qələmindən çıxarsa, hər bir müəllif onunla hesablaşar, nöqsanlarını etiraf edib aradan qaldırılmasına çalışır. Peşəkar tənqidçi oxucu üçün istiqamətləndirici rolunu oynayır, hər hansı bir əsərin onun xoşuna gəlib-gəlməməsini müzakirəyə çıxarmır. Tənqidçi əsərin, hər hansı

31 Bakı Dövlət Universitetinin dissertantı, Bakı/AZERBAYCAN.

teleproqramın və ya bütövlükdə bir kanalda yayımlanan verilişlərin mahiyyətini anlatmalı, qoyulan qaydalara uyub-uymadığını göstərməli, fikrini qəbul etdirməyə çalışmamalı, sadəcə informasiyalandırmalıdır. Böyük və kiçikliyindən asılı olmayaraq, hər hansı auditoriya qarşısına çıxan tənqidçi ilk növbədə ədəbi mühitdə, müxtəlif və çox zaman bir-birini təkrarlayan, o qədər də fərqlənməyən televiziya kanalları arasında mayak, yönləndirici vəzifəsini üzərinə götürməlidir.

Bir sözlə, yaradıcı kollektiv yaradır, yayıcı – texniki avadanlıq və cihazlar vasitəsilə ötürür, auditoriya – izləyir, tənqidçi – incələyir, saf-çürük edir. Seçim hüququ isə yenə də auditoriyaya qalır. Demək, əslində kütləvi və dayanıqlı, nisbətən sabit auditoriya uğrunda durmadan mübarizə aparan televiziya kanallarının seyrçi qəlbinə yolu dolayısıyla tənqidçinin qələmindən də keçə bilər. Buna görə də tənqidçi öz işini yaxşı bilən, praktik mülahizələrinin arxasında möhkəm nəzəri dayaq qoymağı bacaran peşəkar olmalıdır.

Əslində tənqidi qərəzsiz və cəsarətlə, əxlaq normaları daxilində demək onu əsəbiləşmədən və səmimi qəbul etmək qədər vacibdir. Tənqid edən və tənqid olunan arasında mütləq qarşılıqlı hörmət və ehtiram qorunmalıdır. Çünki tənqidin obyekt müəllif deyil, onun yaratdığı əsərdir. Təbii ki, tənqidin doğuracağı reaksiya onun tərzindən və üslubundan da asılıdır. Bu baxımdan tənqidin prinsiplə və liberal növlərini ayırmaq olar. Yəni prinsiplə tənqidin kəskin və güzəştə getmədən ortaya qoyduğu problemi liberal tənqid bir qədər yumşaq, ötəri, səthi göstərir. Sonda isə birincisinin təsiri və bu səbəbdən də nəticəsi daha səmərəli olur.

Televiziya tənqidinə adətən beynəlxalq təcrübədə media tənqidinin bi qolu kimi baxılır. Xarici elmi-nəzəri ədəbiyyatda geniş istifadə olunan “media tənqidi” bir termin olaraq Azərbaycan jurnalistikası üçün yenidir. İngilisdilli ədəbiyyatda “media criticism” termin kimi iki anlamda izah olunur:

1. Bu termin araşdırmalarda kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin elmi təhlilinə aid edilir. Bu halda söhbət jurnalistika elminin ayrılmaz sahəsi olan elmi tənqiddən gedir.

2. Termin media istehsalının təhlilini gerçəkləşdirən, kütləvi informasiya vasitələrinin aktual problemlərini öyrənən jurnalist yaradıcılığı sahəsinə şamil edilir.

Media tənqidini vahid kompleks halında araşdırmaq vacib olduğu kimi onun ayrı-ayrı komponentlərini – televiziya tənqidini, radio tənqidini, dövrü mətbuat tənqidini, internet yayımı tənqidini araşdırmaq önəmlidir. Televiziya tənqidi barədə hərtərəfli danışmaq üçün öncə onun mahiyyətini dərk etmək, “televiziya tənqidi nədir?” sualını cavablandırmaq vacibdir. Televiziya tənqidinin bir termin olaraq müxtəlif yozumları var. Teletənqid “keyfiyyətsiz məhsul ilə mübarizə silahı”, tamaşaçını maarifləndirən və yönləndirən amil kimi xarakterizə edilir. 2002-ci ildə Avrasiya Televiziya Akademiyası ilə “Teleforum” jurnalı, Avrasiya Media Qrupu, Rusiya Kinematografçılar İttifaqı və İnternyusla birgə televiziyanın nəzəriyyəsinə və tənqidinə həsr olunmuş seminarda televiziya tənqidinə “fərdi baxışın aqressiv telemühitdən müdafiəsi” kimi baxmaq qərara alınıb. Moskva Dövlət Universitetinin professoru, televiziyanın tanınmış araşdırıcılarından olan S.A.Muratov televiziya tənqidini “televiziyanın özünüdərk” adlandırır [2]. Bəzi tənqidçilər isə bu termini “teleproseslərə kənardan baxış” kimi səciyyələndirir.

Vikipediya ensiklopediyasında teletənqidin maraqlı tərifləri verilir: “Teletənqid teleyayım məhsulları – teleproqramları, verilişləri, hətta telekanalların fəaliyyəti və ideologiyasını, eləcə də televiziya yayımını bu və ya digər yaradıcı prinsiplərini peşəkar səviyyədə dəyərləndirən və incələyən jurnalist yaradıcılığı növüdür”.

Azərbaycanda televiziya informasiyası bazarında yer tutmaq cəhdlərinin artması televiziya tənqidinin zərurətini artırır. Fikrimizcə, televiziya tənqidi bir termin olaraq aşağıdakı kimi anlaşılmalıdır:

Televiziya tənqidi ilk növbədə media tənqidinin birbaşa televiziya yaradıcılığı məhsulunu dəyərləndirən və təhlil edən sahədir;

Televiziya tənqidi televiziyanın aktual problemlərini araşdırın nəzəri və praktik bazaya malik jurnalist yaradıcılığı sahəsidir;

Televiziya tənqidi televiziyanın reklam və marketing bazarına təsir gücünə malik televiziya-auditoriya münasibətlərini neytrallaşdıran amildir;

Televiziya tənqidi sosial sifariş olaraq, telekanallar vasitəsilə tamaşaçının üzərinə yağdırılan aramsız informasiya axınında seçim etməsinə yardımçı olan “kompas” – bələdçidir.

Teletənqidin əsas predmeti jurnalist və yaradıcı kollektivin əməyinin maddiləşmiş məhsulu olan proqramdır, obyekt teleinformasiyanın istehlakçısı olan auditoriyanın kütləvi suurudur.

Nəzəri araşdırmalarda teletənqiddə müxtəlif yanaşma yolları mövcuddur. Alabama Universitetinin professoru, Amerikada teletənqidin ən güclü araşdırıcılarından biri sayılan C.Batler teleproqramları anlatmağın iki yolunu göstərir:

1. Kütləvi kommunikasiya vasitəsinin tədqiqatı – elmi araşdırma metoduna əsaslanan empirik tədqiqat;

2. Ədəbiyyat, incəsənət, tarix, kino və teatrda istifadə olunan təhlil metoduna əsaslanan empirik tədqiqat – televiziyaşunaslıq [3].

Empirik yanaşma ilə tənqidi yanaşma arasında fundamental fərqləri təyin etmək vacibdir. Çünki televiziyanın ilk müstəqil təhlili məhz empirizmin dominantlığı ilə xarakterizə olunub. Empirik yanaşmanın əsas prinsiplərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Tənqid olunan obyekt haqqında bilik bu obyektin özündədir, tədqiqatçı onu eksperiment və müşahidə vasitəsilə müəyyənləşdirir;

2. Tədqiqatçı obyektivdir, o, rəqəmləri uydurmur;

3. Eksperimentlər təbii elmlərdə olduğu kimi təkrarlanan olmalıdır. Yəni eyni prosedurlar oxşar obyektlərdə tətbiq olunmaqla, eksperimentlər təkrarlanaraq eyni nəticələrə gətirib çıxarmalıdır;

4. Bu nəzəriyyə hipotezalar yaratmaq və ya empirik tədqiqat vasitəsilə əldə olunmuş faktlar haqqında yeni fikirlər yürütmək üçün istifadə olunur. Bundan başqa, toplanmış faktlar yeni nəzəri araşdırmalara yol açar bilər.

Tənqidi yanaşma bu cəhətin bəzi detallarını da ehtiva etməklə, interpretasiyanın prinsiplərinə də əsaslanır:

1. Tənqid olunan obyekt haqqında bilik tədqiqatçının fenomenlə interpretiv əlaqəsi nəticəsində üzə çıxır. Mənanın yaranması prosesi insan intellektinin müəyyən mətnlə reaksiyasından keçir;

2. Tənqidçilər obyektiv ola bilməz. Onların işinin təbiəti subyektivdir. Tənqidi araşdırmalar tədqiqatçının nəzəri baxışlarını, təlim səviyyəsini və hətta psixoloji durumunu üzə çıxarır;

3. Tənqidi yanaşmalar rəyə əsaslandığına görə, təkrarlana bilməz. Yəni, tədqiqatın təkrarlandığı zaman eyni nəticənin alınacağı mütləq deyil;

4. Tənqidi araşdırmaların nəticələri qarışıq, dəyişkən, hətta arbir ziddiyətli ola bilər.

Televiziya proqramlarını interpretasiya etmək – onun mahiyyətini və əhəmiyyətini müəyyənləşdirməkdir. Peşəkar teletənqidçi obyekt üzərində işləyərkən bir sıra mərhələləri keçməlidir:

- obyektə intellektual (hətta emosional) səviyyədə məşğul olmaq;

- onun tərkib hissələrini diqqətlə araşdırmaq;

- müəyyən tənqidi fikir yürütmək;

- bütün bunları interpretasiyaya əsaslanan nəzəriyyə və metodun analitik ənənəsini uyğun təhlil etmək.

C. Batlerin fikrincə, tənqidçilər obyektiv ola bilməz, “çünki onların işinin təbiəti subyektivdir”. “Tənqid aktı – nəzəriyyənin işdə tətbiqi prosesidir” [3]. Teletənqiddə ən vacib elementlərdən biri və ən önəmli toplanmış dəlillər və faktlardır. Faktlar üç mənbədən ibarət ola bilər:

- Televiziya proqramları: müəyyən mətni olan və olmayan teleməhsullar, texniki tərəf – montaj, səs və musiqi də daxil olmaqla;

- Televiziya ilə əlaqəsi olan digər media strukturları – nəşr olunan fotoşəkillər, veb səhifələr, müsahibələr, reklam və məqalələr və s.;

- Auditoriyanın iştirakı ilə yaranan materiallar – tamaşaçı rəyləri, bələdçi dərgilərə yazılan məktublar, reyting sorğuları.

Teletənqidin əsas auditoriyasının şərti olaraq belə qruplaşdırmaq mümkündür:

- peşəkarlar zümresi – teleproqramların yaradıcıları və televiziya araşdırmaçıları;

- kütləvi auditoriya.

Teletənqidçi müəlliflərə görə, tənqidi materialın ünvanlanmasına görə, eləcə də onun məzmununa görə, teletənqidi iki növə bölmək olar:

- peşəkar teletənqid;

- kütləvi teletənqid.

Peşəkar teletənqidi alimlər və araşdırmaçılar bir qayda olaraq, elmi dairələrdə KİV peşəkarlarına ünvanlayır. Peşəkar teletənqid televiziyanın daha mürəkkəb və daha əhatəli və çoxsahəli problemlərini, eləcə də yüksək səviyyəli nəzəri-analitik yanaşma tələb edən məsələləri təhlil edir. Teletənqidin bu növü daha çox elmi xarakter daşıyır, çünki onun yaradıcıları televiziya jurnalistikası sahəsində nəzəri araşdırmalar aparan mütəxəssislərdir.

Peşəkar teletənqid daha çox jurnalistlər qurumuna və digər KİV yaradıcılarına ünvanlanır. Bu halda tənqidçilər də adətən, belə qurumların üzvləri və ya digər peşəkar jurnalistlər ola bilər. Peşəkar teletənqid bir növ özünüdərk və özünütənqid xarakteri daşıyır və yaradıcı işçilərin daha da təkmilləşməsinə, jurnalist ustalığının artırılmasına, peşəkarlığın digər norma və meyarlarının inkişafına, ictimai tələbatın yönümünə, eyni zamanda sosial sifarişə əsasən daim yeniləşməsinə xidmət edir. Bu qəbildən olan teletənqid nümunələri adətən peşəkar nəşrlərdə, jurnalistikaya dair elmi dərgilərdə yer alır.

Kütləvi teletənqid isə həm oxucuların, həm dinləyicilərin, həm də tamaşaçıların geniş auditoriyasına ünvanlanır. Bu halda tənqidçi həm həmkarlarının fəaliyyətini təhlil edib onlara tənqidi yanaşan jurnalist, həm də adi seyriçidən fərqli olaraq, daha məlumatlı və daha çevik reaksiya qabiliyyətli tamaşaçıdır.

Kütləvi teletənqid televiziyanın sosial bir qurum olaraq aktual problemlərinə ictimai marağı stimullaşdırır, eyni zamanda auditoriya ilə bu kütləvi kommunikasiya vasitəsi arasında davamlı dialoqa imkan yaradır və teleinformasiya istehsalçıları televiziyanın funksiyalarına dair bir çox məsələlərdə maarifləndirir. Teletənqidin bu iki növü arasında qırılmaz və üzvü əlaqə mövcuddur: peşəkar teletənqid nəzəri araşdırmaları, konseptual baxışları, yeni ideyaları və artıq araşdırılmış elmi nəticələri ilə kütləvi teletənqidi zənginləşdirir, elmin və peşəkar təcrübənin ortaya qoyduğu problemlərin çözümlərinə və müzakirəsinə cəlb edir, onu yeni biliklərlə qidalandırır.

Dövrü mətbuatda dərc olunan, elektron informasiya vasitələrində yer tutan teletənqid nümunələrinin araşdırılması göstərir ki, növündən asılı olmayaraq, bütünlükdə teletənqidin xarakterik cəhətləri var. Bu xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Aktuallıq
2. Publisistlik
3. Elmlilik
4. Proqramlılıq
5. Balanslılıq

Aktuallıq jurnalist teletənqidinin əsas özəlliklərindəndir. Teletənqid obyektini olan aktual ictimai önəm daşıyan hər bir teleproqrama çevik və yubanmadan reaksiya verməlidir.

Publisistlik teletənqidin üslubuna və ictimai əhəmiyyətinə təsir göstərən elementlərdəndir. Yüksək publisistik ustalıqla qələmə alınmış teletənqid ictimai fikrin formalaşmasına təkan verir.

Elmlilik tənqidi materialın tənqidçinin elmi-metodoloji hazırlıq səviyyəsindən asılı olan ən yüksək göstəricilərindəndir. Burada tənqidçinin fərdi bilikləri, müzakirə olunan problemin konseptual-rasional araşdırılması vacib şərtlərdəndir.

Proqramlılıq sayəsində təhlil əsasında araşdırılan problemin perspektiv inkişafı, qiymətləndirilməsi gerçəkləşdirilir, qəbul olunmuş müəyyən formanın konturları cızılır.

Tənqidi material adətən müəyyən bir problemin üzərində qurulur. Təhlil sonucunda problemə balanslaşdırılmış baxış bucaqları ortaya çıxır. Tamaşaçı və oxucunun seçim hüququnu tanıyan tənqidçi balansını daim nəzərdə saxlayır.

Dövrü mətbuat orqanlarında və elektron informasiya vasitələrində yayımlanan televiziya tənqidi nümunələrinin araşdırılması bizə onların müəyyən janr sisteminin olmasını söyləməyə əsas verir. Burada daha çox analitik janrların imkanlarından istifadə edilsə də informativ və bədii-publisistik janrların nümunələrinə də rast gəlmək mümkündür. Azərbaycan teletənqidində daha çox rast gəldiyimiz janrları belə qruplaşdırmaq olar:

- İnformativ janrlar – rəy, müsahibə;
- Analitik janrlar – məqalə, icmal, resenziya, şərh;
- bədii-publisistik janrlar – esse, satirik şərh.

Dünya təcrübəsində teletənqidin ən çox yayılan forması qəzet və ya dərgilərdə yer alan daimi güşə yazılarıdır. Jurnalist teletənqidi jurnalistikanın tərkib hissəsi olduğundan teletənqidin funksiyalarını araşdırmaq üçün birbaşa jurnalistikanın funksiyalarını xatırlamaq vacibdir [4]. Teletənqidin jurnalistikanın önəmli nizamlayıcı və stimullaşdırıcı bir sahəsi olduğunu nəzərə alsaq, bu funksiyaların öyrənilməsinin nə qədər önəmli olması ortaya çıxar. Araşdırmalarımız teletənqidin aşağıdakı funksiyalarını fərqləndirməyə əsas verir:

1. İnformativ-kommunikativ funksiya
2. Anladıcı funksiya
3. Nizamlayıcı funksiya
4. Maarifləndirici funksiya
5. Kommersiya funksiyası

Teletənqidçinin məqsədi öz tənqidi fikir və mülahizələrini auditoriyaya – müxtəlif təhsilli, müxtəlif dünyagörüşlü, sosial səviyyəli fərdlərdən təşkil olunmuş geniş kütləyə çatdırmaqdır. Böyük auditoriyanın diqqətini cəlb etmək, onun fəal reaksiyasını stimullaşdırmaq üçün tənqidçi ilk növbədə təhlilin nəticələrinin optimal həddə qavranılmasına şərait yaradacaq müəyyən kommunikativ situasiya yaratmalıdır. Bununla da tənqidin ilkin funksiyası əsas məqsədə nail olmaq üçün auditoriyanın qavrama xüsusiyyətlərinin artırılması məqsədilə ən əvvəl kommunikativ kontekstin yaradılmasıdır.

Teletənqidin anladıcı funksiyası təhlil, interpretasiya, qiymətləndirmə və proqnozlaşdırmada öz əksini tapır. Teletənqid təhlilin bir sıra analitik formalarına müraciət edir. İnformasiya istehsalçısının bir neçə aspektdən – sosial, iqtisadi və sosial-psixoloji metodikaya əsasən təhlili, media məhsulunun yaranma prosesini, müxtəlif amillərin ona təsirini, telekanalın taktika və strategiyasını anlamaqda auditoriyaya yardım edir. Bazar münasibətləri zəminində hər hansı yeni layihənin yaranmasının, istehsal studiyalarından hər hansı teleməhsulun alınmasının motivlərinin və şərtlərinin dərinədən öyrənilməsi üçün telekanalın iqtisadi aspektdən təhlili də vacib şərtlərdəndir. Hüquqi və təşkilati aspektdən təhlil telekanalın yaradıcı işçilərə, əməkdaşlarla qarşılıqlı münasibətlərinin öyrənilməsinə yardım edir. Bütün bu göstəricilər telekanal məhsulunun hərtərəfli təhlilinə münbit mühit yaradır. Təhlil eyni zamanda yaradıcı şəxslərin fərdi psixoloji özəlliklərinin öyrənilməsi ilə də dərinləşir. Teletənqid materiallarının öyrənilməsi göstərir ki, müasir şəraitdə informasiya istehsalının texnoloji bazasının öyrənilməsi də vacib şərtlərdəndir.

Telekanalın proqram müxtəlifliyinin, janr özünəməxsusluğunun, ayrı-ayrı veriliş tiplərinin, onların daxili struktur və üslub xüsusiyyətlərinin təhlili də anladıcı funksiyanın payına düşür.

Qiymətləndirmə də bir çox teletənqidçilərin iş üslubuna daxil olaraq teletənqidin anladıcı funksiyasının konturlarını genişləndirir. Təbii ki, burada fərdi fikir və mülahizələrə əsaslanan, şəxsi qənaətlə bağlı qiymətləndirmədən söhbət gedə bilməz. Burada qiymətləndirmə peşəkar yaradıcılıq, etik, əxlaqi, estetik, ideoloji normaların qarşılıqlı araşdırılması, müqayisəli təhlil yolu ilə gerçəkləşdirilir. Lakin təcrübədə çox vaxt teletənqidin əsasında şəxsi zövqün və fərdi düşüncələrin durduğu hallarla da qarşılaşmaq olur ki, bu da qiymətləndirmənin subyektivliyinə səbəb olur, nəticədə teletənqidin qarşıya qoyduğu məqsəd həll olunmamış qalır.

Nizamlayıcı funksiyaları daha çox peşəkar teletənqidə aid etmək olar. Peşəkar teletənqid nümunələri daha çox peşəkar-yaradıcı, etik-estetik yaradıcılıq normalarını əsas götürür. Teletənqid əsasında cəmiyyətdə hər hansı teleproqrama, telekanala münasibət formalaşır, bu səbəbdən də teleməhsul yaradıcıları informasiya istehsalçılarının tələbatını nəzərə almalıdır. Bu da birbaşa teletənqidin xarici amil olaraq televiziyanın fəaliyyətinə nizamlayıcı təsirini təmin edir.

Tənqidi materialların araşdırılması belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, teletənqid həm də maarifləndirici funksiyaları yerinə yetirərək, kütləvi kommunikasiya sahəsində müxtəlif biliklərin, mədəni dəyərlərin yayılmasına şərait yaradır. Bu da auditoriyanın intellektual-mənəvi inkişafına, televiziya ilə cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsində irəliləyişə səbəb olur. Bazar mühitində teletənqid hərdən hər hansı telekanala kommersiya xidmətləri göstərir. Təbii ki, bu, teletənqidin əsas funksiyası sayılmasa da, belə hallar mövcuddur. Sırf kommersiya tələblərinə tabe olan jurnalist materialı tənqidin qoyduğu əsas tələblərə cavab vermir. Bu baxımdan teletənqidin kommersiya funksiyası ikinci dərəcəli funksiya kimi dəyərləndirilir. Nəzəri ədəbiyyatlarda media tənqidinin sosial-təşkilatşılıq, korrektə funksiyaları da öz əksini tapır. Qəzet və jurnal səhifələrində qarşıya çıxan tənqidi məqalələr heç də həmişə eyni xarakterli, eyni məqsədli, eyni biçimli olmur. Bu baxımdan ayrı-ayrı aspektlərə əsaslanıb, teletənqidi şərti olaraq bir neçə qisminə ayırmışıq:

1. Tənqidin obyektinə görə, teletənqidi aşağıdakı kimi çeşidləmək olar:
 - a) İnformasiya proqramlarının təhlili;
 - b) analitik proqramların təhlili;
 - c) bədii-publisistik proqramların təhlili.
2. Xarakterinə görə, teletənqidi bir neçə qola bölmək olar:
 - a) etik-estetik təhlil (təhlil obyektini estetik cəhətdən araşdırılır, telejurnalistin etik norma və qaydalara görə davranışı, qarşıya qoyduğu problemlərin bu normalar çərçivəsində həlli müzakirə olunur);
 - b) ədəbi-bədii təhlil (obyekt ədəbi və bədii qanunauyğunluqlar əsasında təhlil olunur);
 - c) texniki təhlil (söhbət təhlil olunacaq verilişin texniki səviyyəsindən gedir – bura işığın qurulmasından tutmuş kadr, plan, rakurs, montaj məsələləri də daxil olmaqla bir çox problemlər aiddir);
 - d) linqvistik təhlil (tənqid obyektini dil baxımından araşdırılır);
 - j) dramaturji təhlil (burada tənqid obyektinin dramaturji ardıcılığı, müəllifin bu ardıcılığı qoruma məharətinə nəzər salınır).

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

1. Axundov M.F., "Bədii və fəlsəfi əsərlər". Bakı, Yazıçı, 1987
2. Муратов С.А., Фере Г. Люди, которые входят без стука. Москва, Искусство, 1971
3. Butler C. Television: Critical Methods and Applications. Manwah, NJ: Lawrence Elbraum Associates, 2002
4. Короченский А.П. Медиакритика в теории и практике журналистики: Автореф. Дис.док.фил.наук Санкт-Петербургский Государственный Университет, Санкт-П., 2003

(10)

**Тикинти бизнесиндя маркетинг тядгигатларынын хцсусийятляри³²
Рамин АБЪАЙЕВ Асяф оьлу³³****ÖZET**

Son dönemlerde gayri-menkul piyasasında pazarlama araştırmalarına geniş yer verilmektedir. Genel olarak inşaat sektöründe marketing araştırmaları sözkonusu piyasanın araştırılması ve rekabet ortamında ürünün piyasaya sunum koşullarını ele almaktadır. Bu faaliyetler rakip firmaların fiyat farklılaştırması politikalarının da değerlendirilmesini kapsamaktadır. Öte yandan inşaat şirketlerinin pazarlama araştırmalarını eksojen faktörler olarak ekonomik, siyasal, hukuki, sosyal, teknolojik etkenler de etkilemektedir. Bu kapsamda sözkonusu piyasada başarılı olmak üretim ve satış planlamasını piyasadaki konjoktürel değişikliklere uygun olarak şekillendirmeyeği ve bu alandaki araştırmaları gözardı etmemeği gerektirmektedir.

Базар мцнасибятляри шяраитиндя щяр щансы бир мцяссися уьурлу фяалийят эюстярмяк, маркетинг стратегиясы щазырламаг вя сямряли идаряетмя гярарлары гябул етмяк мягсяди иля даим хариъи вя дахили маркетинг мцщитини тящлил етмяли вя нязарятдя сахламалы, бунларын ясасында онун инкишафына даир тяклифляр щазырламалыдыр. Бу ися щямин фяалийяти характеризя едян маркетинг тядгигатларынын мювьудлуьу шяраитиндя мцмкцндур.

Маркетинг тядгигатлары термини алтында айры-айры шяхсларин, мцяссислярин, дювлят идаряляринин сацибкарлыг, игтисади, истимаи, эцндялик фяалийятляри контекстиндя давранышы, ещтийаълары, мцнасибятляри, рйяляри, дялил-сцбутлары вя и.а. аид мялуматларын системли шякилдя топланмасы вя юбйектив олараг йазылышы, тяснифаты, тящлили вя тягдим едилмяси баша дцщцлцр. Бу термин щямчинин, юзцндя адятян «сянайе маркетинг тядгигатлары» вя «кабинет тядгигатлары» адланан арашдырма формаларыны да бирляшдирир, хцсусян дя о вахт ки, бу анлайышлар илкин (сящра) информасийанын ялдя едилмясиня аид олсун вя артыг мювсуд мялуматларын икинси тящлилинин нятиъяси олмасын. Юлкямиздя тятбиг олунан «маркетинг тядгигатлары» термини ики тяркиб щиссяйя маликдир – market research – конкрет базарын юйрянилмяси вя marketing research – мцяййян бир тяшкилатын маркетинг комплекси элементляринин тядгигаты. Маркетинг арашдырмаларына щяср едилмиш елми ядябийятда маркетинг тядгигатлары информасийанын кюмяйи иля маркетингологу истещлакчылар, алыъылар вя иътимаийятля бирляшдирян фяалийят нювц кими тйин олунур. Бизим фикримизъя, маркетинг тядгигатлары – гярарларын гябулунда гейри мцяййянлийи азалтмаг мягсяди иля мцхтялиф арашдырмаларын системли шякилдя щазырланмасы, ялдя олунмуш информасийанын тящлили, тягдим едилмяси, нятиъялярин вя гянаятлярин тяшкилат гаршысында дуран конкрет маркетинг вязифясиня уйьун шякилдя апарылмасы просесидир.

Тикинти бизнеси саясиндя маркетинг тядгигатларынын апарылмасы зяруряти конструктив вя функционал чошякиллилик, истещсалчы (подратчы) тяряфиндян тягдим едилян ямтяя вя хидмятлярин мцхтялиф сябиййялийи иля

32 İnşaat Alanındaki Ticarete Pazarlama (Marketing) Araştırmalarının Özellikleri

33 Азярбайьан Мемарлыг вя Іншаат Университетинин аспиранты, Баки/AZERBAIJAN.

даща да дяринляшир. Сон тикинти мящсулу, бундан савайы, йцксяк мцряккяблик вя ямяк сярфинин чохлауу, ящямийятли сярмайя йатырымы иля сьыййялянир.

Тикинти саясиндяки маркетинг тядгигатларыны ики ириляшдирилмиш група бюлмяк олар:

- тикинти тяшкилатынын истещсал етдийи ямтяя вя мящсуллар базарынын тящлили ;
- рягабят шьраитиндя ямтяя вя хидмятлярин базарда шьрякяти (сатышын тяшкили иля).

Функцияларын бириньи группу тикинти, дашынмаз ямлак вя хидмятляр базарынын маркетинг тядгигатларыны, о эьцмлядян бунларын ичиндя ясас олан ашаьыдакылары ящатя едир:

- дашынмаз ямлак базарынын тялябляринин комплекс шькилдя юйрянилмяси вя прогнозлащдырылмасы;
- мювьуд вя потенсиал тялябат эюстяриьилияри ясасында щазыр тикинти мящсулунун эяляьяк сатышынын гиймятляндирилмяси;
- тикинти тяшкилаты тьряфиндян юзцнцн истещсал, сатыш вя диэяр имканларынын реал сурятдя гиймятляндирилмяси;
- базарда тикинти мящсулуна вя тикинти тяшкилатынын хидмятляриня мцхтялиф амиллярин тьсиринин юйрянилмяси, эяляьяк тялябатын прогнозлащдырылмасы.

Икиньи груп функцияларя реклам, иьтимаийятля ялагяляр, сатышын стимуллащдырылмасы вя саиряни ящатя едян мцхтялиф типли маркетинг коммуникацияларынын тящлили дахилдир.

Маркетинг тядгигатлары щямчинин, рягиблярин мящсулларынын гиймятляр нисбятинин юйрянилмясини, сярмайядарларын пайлы тикинтийя эьлб едилмяси цсулларыны, ипотека кредитляшмяси ясасында хидмятлярин инкищаф етдирилмясини ящатя едя биляр.

Маркетинг тядгигатлары – спесифик, мцряккяб, чох ямяк тяляб едян вя баща баша эялян ищдир. Бунларын щьйата кечирилмяси заманы елми тящлил методларындан, базар просес вя тьзащцрляринин гиймятляндирилмяси вя прогнозлащдырылмасындан, о эьцмлядян компцтер техникасынын тьтбигини тяляб едян социологи вя игтисади-рийази просес вя тьзащцрлярдян истифадя едилмяси зьруридир. Базарын юйрянилмяси цзря вязифялярин бир гисмини тикинти тяшкилаты мцстягил шькилдя йериня йетирмяйя гадирдир, лакин комплекс тядгигатларын щьйата кечирилмяси цццн бир гайда олараг, ихтисаслащдырылмыш тядгигат аэентликляри эьлб едилер.

Маркетинг тядгигатларында, илкин вя икиньи олараг ики гисмя айрылан мцхтялиф нювлц вя мянбяли информасийадан истифдя олунур. Илкин информасийаьа конкрет маркетинг проблеминин щьлли цццн илк дяфя топланылан мялуматлар аид едилер, икиньи информасийаьа ися мцхтялиф информасийа дашыйььыларында (хцсуси ядябийятларда, дьврц мятбуатда, статистик мяьмуялярдя, интернет сайтларда, бцллетенлярдя вя с.) мювьуд олан вя башга мягсядляр цццн ядя едилмиш мялуматлар аиддир. Илкин информасийа даща гиймятли щесаб олунур, чцнки бунлар яввяляьядян мцййяняляшдирилмиш мягсяд цццн топланылмыш вя емал олунмущдур. Онун ясас цстцнлцйц гаршыьа гойулмуш мягсядя там уйьун эялмяси, зиддийятли мягамларын олмамасы, топланмасы методолоэийасынын мялум олмасы вя бунун сайясиндя етибарлылыг сьвиййясинин йцксяк олмасыдыр. Икиньи ися – даща предметли тядгигатларын програмларынын ишляниб щазырланмасында истифадя олуна биляр. Илкин информасийаьа аид мялуматларын топланмасы вя емалы даща ямяктутумлу

просесдир вя мцяййян мясряфлярля баьлыдыр. Икинъи информасийанын садялийи, ялчатарлыьы вя уьузлуьу щеч дя щямишя онун сящищлийи вя объективлийи кими сяъиййялъянмир. Ейнаманда гаршьйа гойулмуш мягсядя уйьун эялмяйя, мцасир вязиййяти якс етдирмяйя етибарлылыг сявиййяси мялум олмайа бияр. Тикинти базарынын тядгиг едилмясинин методоложи цсуллары цч истигамятдя тяддим олуна бияр: 1) системли тядцлил, програм-мягсядли планлашма, комплекс йанашма да дахил олмагла цмумелми методлар; 2) ишэцзар ойунлар вя игтисади-рийази моделлящдирмяляр дя дахил олмагла комбиня едилмиш вя прогноз методлары; 3) психолоэийа, еколоэийа, естетика, сосиолоэийа вя с. билик сащяляриндя эютцрцлмцш методлар.

Тяшкили характериня эоря маркетинг тядгигатлары кабинет вя сящра методларына бюлцнцр. Тядгигатларын сящра методларына мцщащидя, эксперимент, тядябаты аид етмяк олар. Базарын иштиракчылары вя экспертляр арасында сорьу мцсащибя вя йа анкет формасында апарылыр. Мцсащибя – мцяййян ссенари цзя апарылан сющбят формасыдыр. Анкет сорьулары – сорьуя чякилян ъавабларыны тядгигатчы иля диалога эирмядян йазылы вя йа интерактив щякилдя верир. Эксперимент, бир гайда олараг, кянар амиллярин дя нязарятдя сахланылмасы щяртиля бир амилин дяяриня тядиринин аращдырылмасына яасланыр. Мцщащидя - илкин информасийанын, тядгигатчы тядряфиндя мцяййян просеслярин, щяркят вя щадисялярин пассив гейдя алынма йолу иля топланылмасы методудур. Сящра тядгигатларындан фяргли олараг кабинет аращдырмалары яасян икинъи информасийа цзяриндя гурулур.

Маркетинг тядгигатларынын апарылма проседурунун ардыъыллыьы маркетинг тядгигатларынын технолоэийасы адланыр.

Бу ъцр проседурларын типик дясти ашаьыдакылары ящатя едир: 1) маркетинг проблеминин ащкар едилмяси; 2) проблемин фярзиййя щяклиндя формула едилмяси; 3) фярзиййянин йохланылмасындан ютрц тядгигатларын апарылмасы планынын ишляниб щазырланмасы; 4) сящра мялуматларынын топланылмасы вя емал едилмяси; 5) нятиьялярин тядцлили вя йозуму; 6) гянаят вя тьвсийялярин тяддим едилмяси.

Тикинтидя маркетинг тядгигатлары юзцндя истецсалын оптимал щяллинин интерактив (чохдяфяли) ахтарышы просесини вя тикинти мящсулунун реализясини якс етдирир.

Тикинти сферасында маркетинг тядгигатларынын башлыъа вязифяляри бунлардыр: 1) тикинти мящсулунун базарынын вя сатышынын тядгиги; мьовьуд вя потенциал истецлакчылар (сярмайядарлар) щаггында информасийанын ялдя едилмяси, истецлакчыларын (сярмайядарларын) цстцнлцквермя системинин ащкарланмасы, рягибляр щаггында мялуматларын ялдя едилмяси; 2) йени тикинти мящсулларынын йарадылмасы имканларынын аращдырылмасы; мцхтялиф лайищялярин тядгиги, йени мемарлыг-тикинти консепсийасынын ишляниб щазырланмасы; 3) гиймятлярин тядгиги: гиймят цзя тядябатын аращдырылмасы, гиймят рягабятинин дяярляндирилмяси, рягабятли гиймятйаранма сийасятинин тядцлили, тикинти мящсулунун щяйат дьвриййясинин мцхтялиф мярщяляляриндя гиймят сийасятинин прогнозлащдырылмасы; 4) тикинти мящсулунун щяркятинин тядгиги: мцхтялиф кцтляви информасийа васитяляринин, рекламын сямрялийинин аращдырылмасы, тикинти мящсулунун пайланма каналларынын мцгайисяли дяярляндирилмяси; 5) тикинти мящсулунун истецлакчыйа дяк чатдырылмасы механизми: щяркят каналларынын дяярляндирилмяси, тикинти мящсулу сервисинин потенциалынын тядгигаты, коммерсийа васитячиляринин ишинин тядцлили.

Фикримизъя, тикинти мящсулунун спесифик хцсусийятляри, дашынмаз ямлак базарында тикинти мящсулунун спесифик вязийяти вя бцтвов бир сыра дизяр амилляр маркетинг тядгигатларынын бцтцн мцмкцн истигамятлярини там шыкилдя тясаввцр етмяйя имкан вермир, беля ки, бунларын тятбиги дашынмаз ямлак базары формалашдыгъа дяйишя бияр.

Маркетинг тядгигатлары объекти гисминдя тяшкилата нязрян хариъи олан мцщит чыхыш едя бияр. Маркетинг мцщити – зениш сосиал планлы ятраф мцщит амилляриндяндир. Практики олараг тяшкилат сывийясиндя идаря едилмяйян долайы тясир мцщитини (макросявийя) вя бирбаша тясир мцщитини, йяни тяшкилатын эцндялик истецсалат фяалийятиндя онун бирбаша яцатясини (микросявийя) фяргляндириляр. Тикинти сащяси цццн бунлар тящизатчы-тяшкилатлар, лайищячиляр, тикинти мящсулунун истецшакчылары вя и.а. ола бияр. Тикинти тяшкилатларына тясир эюстярян, маркетинг тядгигатларына даща тез-тез ъялб едилян игтисади, сийаси, щцгуги, сосиал-демографиг, елми-техники вя еколожи макромцщит амилляри ашаъыдакы сывийяви ъяцятляри иля характеризя олуноур.

Игтисади амил юлкянин игтисади инкишаф сывийясини, истецсалын сямрялийини, ямяк мящсулдарлыъынын сывийясини, технолозийянын инкишаф сывийясини, милли базарын ъялбедиъилийини, дахили базарын тутумуну, милли валйутанын вязийятини, инфлясийяны, малийя-кредит системини, истецсалат амилляри иля тяминатыны (ямяк базары, енержи дашыйыъылары базары, мадди-техники ресурслар базары), верэитутма системини, юлкядя рягабят мцнасибятляринин инкишаф сывийясини, кюлэя игтисадийятыны, сийаси амил мцхтялиф партияларын гцввяляр нисбятини, онларын програмларыны, идеолозийяны, сийаси сабитлийини, бейнялхалг сийасяти, игтисадийятын дювлят тянзимлямясинин сывийясини, дювлят тяшкилатларыны (институтлар), мцлкийят мцнасибятлярини, лоббияшмя групларынын инкишаф сывийясини; щцгуги амил щцгуги инкишаф сывийясини, гаршылыглы мцнасибятлярин низамланма характерини; просессуал ъяцятини, щцгуги нормаларын тятбигинин иъбариллийини, сосиал-демографиг амил демографиг, инсанларын ишя вя щяйат кейфийятиня мцнасибятини, адят вя инамларыны, бюлщдцрцлян дяярляри, тящилин сывийясини; елми-техники амил ися йени технолозийя вя техниканы, йени материаллары, йени лайищяляри, инновасийя сийасятини юзцндя бирляшдирир.

Тикинти тяшкилаты щямчинин, рягиблярин мювъуд объектляри иля мцгайисядя дашынмаз ямлак базарынын тяляблярини даща там тямин едян объектляр (мянзилляр, отаглар, евляр, гейри-йашайыш сащяляри дясти вя и.а.) тикилмясиндян ютрц ясасландырылмыш гярарын гябулуну мцмкцня чевирян дашынмаз ямлак базарынын маркетинг тядгигатларыны щяйата кечирмялидир. Сон вахтлар дашынмаз ямлак базарынын маркетинг тядгигатларына чох вахт айрылыр, тяддим едилян сегментлярин чохсайлы тядгигатлары нящр едилир, ихтисаслашмыш мятбуатда гиймятли информасийясынын статистик ишлямясинин нятиъяляри йерляшдирилир, базардакы щадисялярин инкишаф прогнозларына да раст эялиноур. Бу, тядгигатларын нятиъяляринин щямин базарын бир чох иштиракчылары – тикинти тяшкилатчылары, риелтерляр, гиймятляндириъиляр, девелоперляр, истецшакчылар цццн файдалы олмасы иля ялагядардыр. Фикримизъя, базарын щямин сегментиндя уъура йалныз юз елми-техники, истецсал вя сатыш планларыны базар конйуктурасындакы дяйишикликляря уйъун систематик шыкилдя тящлил едян, маркетинг тядгигатларынын нятиъяляриндя чыхыш едяряк стратеги вя тактики мясялялярин щяллиндя зярури мцтящярриклийин тямини мягсядиля юз мадди вя

интеллектуал ресурслары иля маневр етмяйя гадир тяшкилатлар йетишя биярлар. Индики шалда тядгигат предмети дашынмаз ямлак базарында иштирак едян алыгылар, рягабятин сывийя вя тяркиби, гиймят сийасяти, сатыш вя рекламын стимуллашдырылмасы, сатыш каналлары, еляъя дя техники сервисин тяшкилат сывийяси, тяддим олуан риелтер, щцгуги, мяслящят хидмятляри чешиди ола бияр.

Беяляикля сямряли маркетинг тядгигатларынын гурулмасы, онларын истифадя едилмяси тикинти мцяссисянин базар имканларынын вя рисклярини ашкар етмяйя, онун базар переспективлярини гиймятляндирмяйя вя ятраф мщцит амилляринин дяйишмяси щяраитиндя щазырланмыш маркетинг стратегийасынын зярури дяйишикликляринин едилмясиня имкан верир.

ЯДЯБИЙАТ

1. А.Т.Мяммядов. «Маркетингин ясасляры». Багы 2007
2. Т.Ш.Щццров, Р.Ш.Щццров. Маркетинг тядгигатлары. Багы 2007
3. В.И.Теличенко, Е.А.Король. Основы управления инвестиционно-строительными программами в условиях мегополиса, Издательство Ассоциации Строительных вузов, Москва 2008
- 4.Маркетинг, под редакцией А.Н.Романова, Москва,1996

(11)

THE CONCEPT OF MERCHANTILISM IN THE HISTORY OF FINANCIAL THOUGHTS³⁴

Elnur Hasan MIKAIL

ABSTRACT

34 Dr. Elnur Hasan MIKAIL, Expert in International Relations, Ph. D. in History/Turkey's Republican History, web: <http://www.turansam.org>, e-mail: emikail@yahoo.com, Mobile: +905318121361, Phone/Fax: +903322413539; Leader of the Turkish "TURAN" Movement's, Founder and Honorary General Manager of the "TURANSAM – TURAN Strategical Researches Center" Turkish Nationalist Think-Thank Organisation.(<http://www.turansam.org>)

Between 1500 and 1800 financial thoughts and practices were called Merchantilism in Western European countries. Though the economical politics of this period were practiced differently in each country, they had some common features, as well. In medieval age, local administration units had a big power in the control and regulation of economy. They were taxing the incoming and outgoing commodities in their own working area.

Merchantilism is a trend aiming to centralize in political and economical aspects and to increase the authority of the king. According to Merchantilism, valuable metals such as gold and silver both finance the wars and constitute the resource of economical and political power. With this respect, the aim should be increasing the valuable metal stocks of the treasure. Importation of manufactured materials and high duty taxes are prohibited while importation of raw materials is legalized. A great deal of importance was given to the international transportation services as much as to the exportation in order to increase the gold stock. For this reason, they tried to constitute powerful sea trade fleets. Increase in population was encouraged and immigration was prohibited.

Keywords: Economic Theory, Merchantilism, The History of Financial Policies.

1. MERCHANTILISM

It is a trend that was adopted by the trading countries of the world between 17.th century and the beginning of the 18.th century which give importance to exportation in order to increase the gold and silver stocks of the treasure. Its roots go back to the fall of feudalism and the birth of new national states in 17.th century. It is a trend aiming to centralize in political and economical aspects and to increase the authority of the king. It offers the state to intervene in both internal and external economical practices at the same time supporting the authority of the national state. According to this theory, valuable metals such as gold and silver both finance the wars and constitute the resource of economical and political power. To realize that, they encourage exporting of manufactured materials with the help of different premiums. Importation of manufactured materials and high duty taxes are prohibited while importation of raw materials is legalized.³⁵

Raw materials were targeted to be processed inside the country and then to be exported to abroad. A great deal of importance was given to the international transportation services as much as to the exportation, in order to increase the gold stocks. For this reason, they tried to constitute powerful sea trade fleets. Increase in population was encouraged and immigration was prohibited.³⁶

Beside the writers who contributed to the improvement of the economic theory, the ones who influenced them but unknown by the people will be the subject of our study. Some of them are: Lam, Dugard, Cantillon.³⁷

Merchantilism was actually based on a static earth view. According to them, the treasure of the earth is stable; there is no chance to increase this. With this perspective, the profit of a country in trade means the loss of the other one; in other word, it is not possible that both countries profit at the same time. This view was criticized by Adam Smith and that foreign trade and international agreement was profitable for all the participants of the trade was shown. Therefore, with the appearance of classical liberalism, merchantilism finished.³⁸

2. THE LIMITS OF ACCUMULATION

35 EATWELL, J. Lance TAYLOR, **Global Finance at Risk**, 2000.

36 KEYNES J.M. **The General Theory of Employment**, Interest and Money, 1975.

37 **T.C.Merkez Bankası** www.tcmb.gov.tr (11.10.2002).

38 EATWELL, John., **International Financial Market**, 1996.

Locke claimed that effort-based ownership and the savings obtained by this way had limits. According to him, these limits were two: “people’s production capacity” and “people’s consumption capacity.” Locke says that these two capacities have reasonable limits and these limits protect people from being spoiled and the other people from theft. ” The nature determines the limit of the ownership with the effort of people and the comfort of the life.” Nobody’s effort can neither be put under pressure nor can be attributed to another person. Similarly, the pleasure he will get from consumption cannot be affected. That is, it will be impossible for someone to violate other people’s rights in this way or have an ownership by harming other people.³⁹

Thanks to these two limits it is possible to prevent accumulation of spoilable substances which contrary to the nature’s common laws and also called “waste” by Locke, beside with the production factors used in then production of these goods. When more durable goods appear, it is possible to change these with the extra amount of easily spoiled goods. For example: exchanging apricots with nuts; nuts with a piece of metal; sheep with a building and the wools with diamonds. In this way, the person who exchanges his prosperity does not commit any crime. Whether such a person exceeds the limit of ownership should be sought by questioning if there are any useless goods in his belongings instead of considering the amount of what he does not own.⁴⁰

The interesting side of this analysis conducted by Locke is that with the invention of money, the process of accumulation has become unlimited; because “the money” is an object whose owner can save it a very long time without spoiling it. With mutual agreement, money can be exchanged with the goods that are necessary for life but can be spoiled in a short time. Thus, invention of money enables people to make unlimited savings without causing any wastage. In Locke’s words: Gold and silver can be saved without harming anyone, since they neither spoil nor decay. With the invention of money, the limits of natural law that are related to accumulation and inequality disappeared. According to Locke, inequality was born not with the social agreement that forms the civil community but with the people’s starting to use money as an exchange tool. Spiegel makes the comment that Locke is aware of the problem caused with unlimited accumulation, because “It is not possible to enhance one’s wealth without harming one other.” However, he also added that he was not interested in the solution of that problem.⁴¹

The most interesting aspect of this matter is that though Child, who was known as the richest person of that period, made so much effort to find solutions for inequality, Locke, who had a more modest wealth compared to Child, has never dealt with this problem. Similarly, while Child supports the basis “a comfortable life” in his project related to the employment of poor people, Locke was not interested in these matters, either. On the contrary, the ideas he offered when he was appointed as the responsible of improving the trade of England Kingdom and supervising the plantations in America and other countries, were so harsh that his contemporaries did not pay any attention to his views. For Example: If healthy beggars were caught without an identification card, they would not be able work in the navy anymore, while old and disabled beggars would be sent to reformatories to do labor there. As for the beggar children, they would be whipped harshly and the ears of beggars who damage their identification cards would be cut. “The countries which banish luxurious consumption are generally poor, because when people spend less money than they can afford due to these laws, they loss the creativity and effort that enables them to spend as they wish.”⁴²

The consideration, which has taken into by North for over consumption, made him to emphasize the importance of the domestic trade. “The idea, that the domestic trade does not contribute to the nation’s wealth, and the proposition that the wealth will take place by foreign

39 KEYNES J.M. **The General Theory of Employment**, Interest and Money, 1975, p. 67.

40 HİÇ, Mükerrrem; **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi Publications, Istanbul, 1994, p. 34-45.

41 ÖZGÜVEN, Ali; **İktisat Bilimine Giriş**, Der Publications, Istanbul, 1993, p. 89-92, 112.

42 GÜRAN, Tevfik; **İktisat Tarihi**, Om Publications, Istanbul, 1995, p.90-112, 117.

trade, should be challenged. It is a truth that qualities, like abundance, ostentation etc., whenever the wealth is imagined at first, can not be continued unless the foreign trade is available. But, the foreign trade can not continue its existence without the domestic trade.⁴³

Both of them are tightly coupled.” One point which makes the North’s ideas more interesting and important, just the opposite of his contemporaries, is his belief upon the effectiveness of pricing system: “No any rule can define the prices in commercial life. They should define themselves. When the rules do that, it constitutes a big obstacle, and becomes harmful for the commerce”. As it is easily understood with his these ideas, North put forth the several aspects of classical economics in advance.⁴⁴

3. THE “LAW THEORY”⁴⁵ MODEL

John Law (1671-1729) is a Scottish financial expert. But, his succes on this area has caused several negative results in his life. After the death of King Louis XIV (1715) he was invited to France, and requested to recover the French finance and after his conversion to Catholic belief, he has been appointed to Ministry of Finance. Law has established a bank, with the company named “The Mississippi Company”, which has the authority to print the banknotes for supporting the economic development of Louisiana where was a colony of France at those times.⁴⁶

But, in a short time the banknotes which are released by the bank have increased enormously and then this money is directed to the share certificates of Mississipi Company. The instant increase in demand has raised the prices (or value) of share certificates rapidly.⁴⁷

When the demand to these high valued share certificates which are known as “Mississipi Bubles” has begun to diminish, those, who have sold their shares in proper time, have rescued themselves but thousands of people have lost their money when the buble burst and the papers became worthless.⁴⁸

REFERENCES

I. Books:

1. EATWELL, J. Lance TAYLOR, **Global Finance at Risk**, 2000
2. EATWELL, John., **International Financial Market**, 1996
3. ERKAL, Mustafa E.; **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Publications, 4. th Edition, Istanbul, 1994
4. GÜRAN, Tefik; **İktisat Tarihi**, Om Publications, Istanbul, 1995
5. HİÇ, Mükerrrem; **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi Publications, Istanbul, 1994
6. KEYNES J.M. The General Theory of Employment, **İnterest and Money**, 1975
7. ÖZGÜVEN, Ali; **İktisat Bilimine Giriş**, Der Publications, Istanbul, 1993

43 <http://www.ankara.edu.tr/sbf/ulusl./iktisat> , (04.05.2000).

44 SAVAS, Vural Fuat; **İktisadın Tarihi**, Siyasal Kitabevi Publications, 3. rd Edition, Ankara, 1999, p. 89-112.

45 See: PAŞAYEV, T., ALLAHVERDİYEV, M., KERİMOV, X., ABDULLAYEV, A.; **İqtisadiyyet Terminleri Lüğeti**: İktisat Terimleri Sözlüğü; Elm Publications, Elmneşr, Baku, 1994.

46 T.C. Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (12.09.2007).

47 ERKAL, Mustafa E.; **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Publications, 4. th Edition, Istanbul, 1994, p. 12-17.

48 **Türkiye İstatistik Kurumu** www.tuik.gov.tr (03.04.2005)

8. PAŞAYEV, T., ALLAHVERDİYEV, M., KERİMOV, X., ABDULLAYEV, A.; **İqtisadiyyet Terminleri Lüğeti: İktisat Terimleri Sözlüğü**; Elm Publications, Elmneşr, Baku, 1994
9. SAVAŞ, Vural Fuat; **İktisadın Tarihi**, Siyasal Kitabevi Publications, 3. rd Edition, Ankara, 1999

II. Internet Resources:

10. <http://www.ankara.edu.tr/sbf/ulusl./iktisat> , (04.05.2000)
11. T.C. Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (12.09.2007)
12. T.C.Merkez Bankası www.tcmb.gov.tr (11.10.2002)
13. Türkiye İstatistik Kurumu www.tuik.gov.tr (03.04.2005)

(12)

AZƏRBAYCAN MEMARLIĞI VƏ İNŞAAT UNIVERSİTESİ MƏNZİL TİKİNTİSİNDƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ Ряфил İsa oğlu MEHRƏLİYEV

Tikinti şirkətlərinin fəaliyyəti müstəqildir və onların funksional və iqtisadi davranışına dövlətin təsiri ancaq məcburi qanunvericilik təminatı vasitəsilə həyata keçirilir.

Tikintidə sahibkarlığın inkişafı məntiqi nöqtəyi-nəzərdən, yəni son tikinti məhsulunun yaradılması, onun satışı və serviz xidmətinə görə (son nəticə tikinti məhsulunun alınması və bələdiyyə özünüidarə ərazisində yaradılması və istismarıdır), təsdiq etmək olar ki, bu sahədə hər bir tədqiqat dəqiq ərazi aspekti ilə ifadə olunur.

Bu hər şeydən əvvəl, onunla əlaqədardır ki, bələdiyyə hakimiyyəti öz ərazisində fəaliyyətin mövcud fərqlənən iqtisadi mühitini yaratmağa imkanı vardır. O barədə dünya təcrübəsi göstərir ki, tənzimləmə prosesinin təşkili və investisiya-tikinti fəaliyyətinin inkişafı ümumdövlət maraqlarını nəzərə almaqla konkret ərazi səviyyəsində həll edilir.

Müasir şəraitdə şəhərdə mənzil tikintisi bazarında sahibkarlığın inkişafının strategiyasının və taktikasının işlənilməsində idarəetmənin bələdiyyə orqanının əsas vəzifəsi sahəyə investisiyaların cəlb edilməsinin ən əlverişli rejiminin yaradılmasıdır.

O aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsində özünü göstərə bilər:

– mənzil yardımlarının verilməsi yolu ilə əhali tərəfindən investisiyaların cəlb edilməsi prosesinə fəal təsiri, bələdiyyə ipoteka proqramının tətbiqi;

– baza istehsal resurslarının (energetika, neft və qaz «dəmi» yolu nəqliyyatı xidmətləri və s.) qiymətlərinin əsaslandırılmamış qaldırılması üzrə onların imkanlarının bütün əlverişli vasitələrlə məhdudlaşdırmaq məqsədilə, şəhərin ərazisində fəaliyyət göstərən, təbii inhisarçılığın iqtisadi siyasətinin tənzimləyici təsiri;

– şəhərin investisiya – tikinti kompleksinin, onun tərkibinin həm texnoloji strukturu, həm də istehsal vasitələrinin mülkiyyət formaları üzrə formalaşması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;

– şəhərin ərazisində investisiya siyasətinin aktiv formalaşması.

Sözsüz ki, saydığımız tədbirlərin bəziləri ümumi iqtisadi xarakter daşıyır, ancaq tikintiyə tətbiq edilməkdə onların işlənilməsi və istifadəsinin şəhər üçün birinci nömrəli əhəmiyyəti vardır.

Şübhəsiz, mənzilin birinci bazarında sahibkarlığın əsaslarından biri investisiya prosesinin fəallaşdırılmasıdır, bu isə regionda iqtisadi fəaliyyətin oxşar fəallaşmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, mənzil tikintisi bazarında gələcək dəyişdirilmə şəhərdə investisiya vəsaitlərinin törəməsinə səbəb olan, investisiya iqliminin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmənin düzəlişlərinin verilməsi olmalıdır.

İnvestisiya iqlimi altında investisiya prosesləri baş verən mühit başa düşülür. İnvestisiya iqlimi regionda investisiya fəaliyyəti şəraitini müəyyənləşdirən, siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial və digər amillərin təsiri altında formalaşır və investisiya riskinin dərəcəsini müəyyənləşdirir.

İnvestisiya iqliminin qiymətləndirilməsi əlverişlindən əlverişsizə qədər geniş diapazonda tərəddüd edir. Əlverişli iqlim kapitalın axınını stimullaşdırır, Investor-ların aktiv fəaliyyətinə səbəb olan hesab edilir. Əlverişsiz iqlim investorlar üçün riski artırır və kapitalın axınına və investisiya fəaliyyətinin zəifləməsinə səbəb olur.

Şəhər səviyyəsində investisiya iqlimi özünü sahibkarlıq strukturlarının, bankların, həmkarlar ittifaqının və təsərrüfat münasibətlərinin digər subyektlərinin və hakimiyyətin şəhər orqanlarının iki tərəfliliyi vasitəsilə göstərir. Belə səviyyədə həm xarici, həm də ölkənin investorlarının şəhər mühitində real iqtisadi, hüquqi, mədəni əlaqələrin gedişində investisiya iqliminin ümumi qiymətləndirilməsinin konkretliliyində baş verir.

Çünki mənzilin tikintisi investisiya qoyuluşu ilə. Deməli, risk ilə də əlaqədardır, tikinti şirkətinin investisiya strategiyası prinsipial əhəmiyyət daşıyır: bu və ya digər modelin səmərəli fəaliyyəti bütünlüklə şirkətin fəaliyyətində və inkişafında, xidmətlər bazarında onun fəaliyyətinin genişləndirilməsində.

İnvestisiya strategiyası altında ən az xərclərlə şirkət qarşısında duran və maksimum gəlir almaq və perspektiv üçün inkişaf edən, nəzərdə tutulan müddətdə qərarın təmin edilməsinə vəsaitlərin (investisiyalaşdırma) qoyuluşu sayəsində proqram (taktika) fəaliyyəti başa düşülür.

Hər bir sahibkar öz fəaliyyətində müəyyən məqsədlərə çatmaq istəyir və müvafiq olaraq onlara nail olmaq üçün fərdi strategiya tətbiq edir. Düzgün seçilən regional model hər il işin iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdırır.

Obyektlərin tikintisinə investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi məsələsi mənzilin birinci bazarında sahibkarlıq bölməsinin formalaşmasının əsasıdır.

O variant ideal hesab edilir ki, nə vaxt tikinti sahibkarın xüsusi vəsaitləri hesabına tamamilə həyata keçirilir. Əksəriyyət hallarda o mümkündür və kənar investisiyaların axtarışına

başlanılır. İnvestisiya axınlarını planlaşdıranda borc vəsaitlərin istifadə edilməsi müddəalarına əsaslanmaq lazımdır. Borc kapitalın payı 50%-dən çox olan layihələr bəyənilmirlər və qoyuluşun yüksək riskli kateqoriyasına aid edirlər, harada riskin kəmiyyəti borc vəsaitlərinin kəmiyyətinə mütənasib dəyişirlər.

İnvestisiyaların optimal strukturu bəzi mənada reallaşdırılan layihənin natamam zamanətinə xidmət edir, eyni zamanda da riski və kapital xərclərini aşağı salır.

Ayrıca götürülmüş tikinti şirkəti üçün investisiya strategiyasının formalaşması məsələsinə praktiki yanaşma fərdidir, çünki hər bir şirkət hərəkət taktikasını fəaliyyətin iqtisadi və maliyyə vəziyyətinə əsasən işləyir. Müvafiq olaraq tikinti-podrat fəaliyyətinin həcmi planlaşdırılır.

Sahibkarlığın inkişaf şəraiti çoxlu miqdarda amillərin təsiri altında forma-laşır, onlardan ən əsası onun dövlət tənzimlənməsidir, hansı ki, sahibkarların iqtisadi fəallığının həm artırılmasına, həm də azaomasına yönəldilibdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət müdafiəsi tədbirlərinin bir hissəsi sahibkarların investisiya fəallığının stimullaşdırılmasını özünə daxil edir. Bir tərəfdən sahibkarlığın dövlət köməkliyi investisiya iqliminin yaxşılaşmasına səbəb olur, digər tərəfdən isə investisiya prosesinin stimullaşdırılması özünə sahibkarlıq köməkliyi üzrə tədbirləri daxil edir, yəni sahibkarlığa köməklik investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə tədbirlər kompleksinin əsas hissəsi hesab edilir.

Hazırkı şəraitdə resursların bütün növlərini (maliyyə, istehsal, əmək və s.) şəhərdə əlverişli sahibkarlıq iqliminin formalaşması nöqtəy-nəzərindən baxmaq zəruridir. Belə münasibətdə ən mühüm yerli hüquqi, vergi və təşkilat mühitinin yaxşılaşdırılması imkanları ən mühüm təsəvvür edilir. Həmin mərhələdə sahibkarlıq fəaliyyətinə köməklik şəhərin iqtisadiyyatının inkişafının baş və prioritet istiqaməti adlanır.

Biz gördüyümüz kimi, tikinti bölməsində yeni müəssisələrin (firmaların) yaradılması, fəaliyyətdə olan istehsal strukturlarının saxlanması və inkişafı yerli idarəetmə orqanlarının daima təşkilatı-texniki, informasiya və maliyyə köməkliyini tələb edir.

Bundan əlavə, hakimiyyətin yerli orqanları mənzil tikintisi bazarında fəaliyyət göstərən sahibkarlar arasında rəqabətin inkişafına köməklik etməlidirlər.

Məlumudr ki, rəqabətin genişləndirilməsi kiçik sahibkarlığın inkişafına səbəb olur və onu iqtisadiyyatda rəqabətin özünə məxsus indikatoru adlandırmaq olar.

Azərbaycanda kiçik müəssisələrə aid olan meyarlar iqtisadiyyatın sahələri üzrə fərqlənən işçilərin sayıdır: sənayedə, tikintidə və nəqliyyatda – 100 nəfər, elmdə, elmi xidmətdə və kənd təsərrüfatında – 60 nəfər, pərakəndə ticarətində və istehlak xidmətində – 30 nəfər və s.

Çox profilli təşkilatların meyarları üzrə kiçiyə o fəaliyyət növləri aiddirlər

ki, məhsulun (işlərin, xidmətlərin) reallaşdırılması həcmində ən çox payı təşkil edir.

Kiçik müəssisələrlə yanaşı iri təşkilatlar inkişaf edir və iqtisadiyyatda kapitalın təmərgüzləşməsinin indikatoru olurlar. İri təşkilatların iqtisadi potensialı kiçik müəssisələrə nisbətən müəyyən dərəcədə çoxdur və iri bölmənin fəaliyyəti öz təbiətinə görə yüksək iqtisadi səmərə almağa yönəldilibdir. Eyni zamanda da kiçik sahibkarlığın fəaliyyəti sosial məsələlərin həll edilməsindən ibarətdir.

Yuxarıda göstərdiklərimizə əsasən tikinti sferasının təhlilini investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılması imkanının meyarı üzrə yerinə yetirilməsinin zəruriliyi və mənzil tikintisi prosesinin təşkilinin alternativinin baxılması, habelə mənzilin birinci bazarının investisiya əlverişliliyinin yüksəlməsi üzrə tədbirlərin təklif edilməsi zəruridir.

Butun müasir iqtisadi sistem sahibkarlığa əsaslanıbdir. Məhz dövlət və onun institutları tərəfindən yox, sahibkarlar tərəfindən millətin sərvəti yaradılır və artırılır. Cəmiyyətin iqtisadi təşkilinin əsas problemi bazar mexanizmi tərəfindən həll edilir və öz növbəsində iqtisadiyyata sahibkarlıq vasitəsilə təsir edir. Məhz sahibkarlığın dinamikası, müxtəlif növlü əmtəələrə tələbat, xidmətlər, qiymətli kağızlar və s. haqqında informasiyaları təhlil etməyə malikdir.

Sahibkarlıq iqtisadi azadlıq olmasa mümkün deyil, sahibkarlıq dedikdə işdə təmin olunma və ya mənfəət gətirən, fəaliyyət növlərinin axtarışı və seçilməsi üzrə qərarların müstəqil qəbul edilməsinə zəmanət verən, sahibkarın müəyyən hüququnun olması başa düşülür.

Sahibkar dəyişikliyə tez uyğunlaşmalı, onlara yeni imkanların əmələ gəlməsi kimi baxmalı və vəziyyəti idarə etməlidir. Sahibkarlıq riski – bazarın dəyişilməsinə öz vaxtında reaksiya verməli və onu öyrənməlidir.

Sahibkarlığın fəaliyyətinin başlıca subyekti sahibkarın özüdür. Ancaq, həliyədə başlıca fiqura kimi sahibkar təkcə sahibkarlıq prosesinin vahid subyekti deyil, o öz fəaliyyətində digər subyektlərlə çıx əlaqədardır.

Sahibkarlığın mühüm subyekti istehlakçidir. İstehlakçı ilə qarşılıqlı əlaqədə olmadan və sahibkarlıq partnyoru kimi onun maraqlarını qeydə almayanda onun mənası itir. Sahibkarlıq partnyorunun digər mühümü, resursların tədarükçüsüdür.

Praktikada sahibkarın ideyasının reallaşdırılması çox halda xüsusi maliyyə resurslarının kifayət qədər olmaması ilə əlaqədardır. Ona görə də borc vəsaitlərinin cəlb edilməsi – sahibkarlığın adi praktikasıdır. İnterest kimi kapitalın mülkiyyətçisi, sahibkarın ideyasının reallaşdırılmasına öz pullarını qoyanda sahibkarlıq subyektidir.

Sahibkarlıq subyekti həmçinin müəddətli işçilərdir: menecerlər – idarə edənlərdən – fəhlələrə qədər.

Sahibkarlıq üçün bəzi iqtisadi – şüquqi mühiti dövlət təmin edir. Bundan əlavə dövlət bəzi sahələrdə hazır məhsulun alıcısı olur.

Beləliklə, sahibkarlığın əsas subyektlərinə aiddir:

- sahibkarlar;
- istehlakçılar;
- tədarükçülər;
- kapitalın mülkiyyətçiləri;
- müəddətli işçilər;
- dövlət.

Sahibkarlıq kimi işləmək qabiliyyəti olan bütün vətəndaşlar və xarici vətəndaşlar, vətəndaşlığı olmayan şəxslər (qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla) çıxış edə bilirlər.

Tikinti sahəsi, digərlərindən fərqli olaraq, investisiya və mənzil bazarlarına ehtiyacı vardır. Tikintinin maliyyə təminatı kapital qoyuluşunun maliyyələşdi-rilməsinin xarici mənbələri olması mümkün deyil. Əmtəə bazarlarının strukturuna birjalar, ticarət evləri, broker kontorları, ticarət – alınan təşkilatları daxildir.

Tikinti sahəsi istehsal sahibkarlığına aiddir. İstehsal sahibkarlığı – sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas növüdür. Məhz istehsal əmtəələrin və xidmətlərin o seçimini verir ki, hası ki, ümumi daxili məhsulun əsas hissəsini yaradır. Bu və ya digər obyektlərin tikintisi haqqında qərar qəbul ediləndə, sahibkar həll edir ki, hansı həcmdə məhsul istehsal olunmalıdır və onun sərəncamında olan məhdud resurslar necə səmərəli istifadə edilməlidir. Onun üçün əvvəlcədən marketinq tədqiqatı aparılır, nəticədə alıcıların arzuları öyrənilir, onun inkişafı üçün tələb və tendensiya aşkar edilir, əlverişli qiymətlər müəyyən edilir və bazara əmtəənin irəli çəkilməsi üçün tədbirlər qəbul edilir.

Cədvəl 1.

Əmtəənin (mənzilin) irəli çəkilməsi növlərinin xarakteristikası

İrəli çəkilmənin növləri	Qüvvətli tərəfləri	Zəif tərəfləri
Reklam	Böyük coğrafi bazar Əmtəə haqqında informasiyalara sponsor tərəfindən nəzarət edilir Sizin digər əmtəələrinizə yol	Auditoriya ilə söhbət aparlmır. Hər bir istehlakçıya yanaşma yoxdur Əhəmiyyətsiz auditoriyaya

	göstərilir Bir neçə dəfə təkrar oluna bilər Növü dəyişdirilə bilər Bir müştəri üçün aşağı reklam xərcləri Şirkət və əmtəə haqqında səmərəli təqdim edilmə	işləyir
Şəxsi satış	Alicılar ilə şəxsi əlaqə – söhbət Cavab reaksiyası - alma Əhəmiyyətsiz auditoriyanın ləğv edilməsi – xərclərin ləğv edilməsi Bazarı saxlayır, inandırır	İnsanların geniş dairəsi üçün səmərəli deyil Bir istehlakçıya düşün xərclər böyükdür Böyük coğrafi bazarı əhatə etmək mümkün deyil
Təbliğət	İstehlakçılar tərəfindən həqiqi informasiyalar yaxşı qəbul edilir Əhatə dairəsi genişdir Şirkət, əmtəə haqqında nəzəri cəlb edən təqdim edilmə Şirkət üçün pulsuzdur	Şirkət tərəfindən nəzarət edilmir Müsbət münasibətə zəmanət yoxdur Əmtəənin və şirkətin ikinci dərəcəli xarakteristikasına aksent ola bilər Nəşrlərin məşhur olmaması
Satışın stimullaşdırılması	Satışın qısamüddətli artımı Diqqəti cəlb edir Əmtəə haqqında informasiya verilir Tez almağa maraq göstərir	İrəli çəkmənin əlavə növü kimi istifadə etmək olar Daima tətbiq edilə bilməz (yüksək qiymət) Əmtəənin keyfiyyətindən ikinci dərəcəli amillərə aksentin yerinin dəyişdirilməsi – güzəştlər, mükafatlar, lotereyalar

Tikintinin mənzil bazarında əmtəələrin (mənzillərin) irəli çəkilməsi – istehlakçılara informasiya vermək üçün şirkətin istifadə etdiyi və onun əmtəəsinin əldə edilməsi zəruriliyini inandırmaq üçün, xəbərdarlığın hər hansı bir formasıdır.

Əmtəələrin (mənzillərin) irəli çəkilməsinin aşağıdakı növlərini fərqləndirirlər:

– reklam – məşhur sponsorun adından əmtəələrin, xidmətlərin nağd pulla təqdim edilməsi və irəli çəkilməsinin hər hansı bir formasını;

– satışın stimullaşdırılması – əmtəənin qısamüddətli vadaredici həvəsləndirilməsi;

– təbliğət – kütləvi informasiya vasitələri ilə əmtəəyə tələbin stimullaşdırılmasının sponsor tərəfindən nağd pulla ödənilən və ya ödənilməyən kommersiya mühüm məlumatların bilavasitə yayılmasını;

– şəxsi satış – satışı başa çatdırmaq məqsədilə potensial alıcılarda söhbət gedişində əmtəənin şifahi təqdim edilməsi.

İrəli çəkmənin hər bir növü üçün kommunikasiyaların özünün spesifik qəbulları, özünün xüsusiyyətləri xarakterdir (cədvəl 1.).

Ona görə də irəli çəkmənin bütün növləri vahid komplekslə əlaqələndirilməli və koordinasiya edilməlidir.

İrəli çəkmənin hər bir növü onun məhdudiyyətlərinə uyğun əhəmiyyətinə görə ciddi tətbiq edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Асаул А.Н. Современные проблемы и тенденции формирования системы управления региональным инвестиционно-строительным комплексом: Сб. науч. тр. Международной академии менеджмента. Вып. 3 / А.Н.Асаул. – М. -2002. – С.23.
2. Асаул А.Н. Экономика недвижимости /А.Н.Асаул, А.В.Карасев. – СПб: СПбГУЭФ. – 2001. – 210 с.
3. Берзон Н. Формирование инвестиционного климата в экономике /Н.Берзон //Вопросы экономики. – 2001. -№7. – С.104-114.

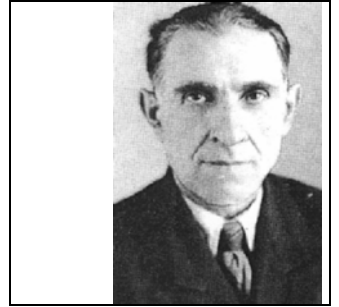
(13)

ZİYA BORÇALI VE ONUN CÖNK-BEYAZI

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ, Doç. Dr. Gülnara GOCAYEVA MEMMEDOVA⁴⁹

ÖZET

Makalede 20. yüzyılın başlarında düzenlenmiş "Cönk-Beyaz" adlı arşiv belgesindeki şiirlerin incelenmesi söz konusudur. Adı geçen kaynakta Borçalı – Ahıska – Kars edebi-aşık şebekesine mahsus şairlerin şiirleri daha çok yer almaktadır.

1. KONUYA ÖN BAKIŞ

Önce dikkatimizi onun "Borçalı" mahlası çekmiştir. Yirminci yüzyılın milletçilik damgası korkusunun cavlan ettiği otuzlu yıllarından bu mahlası taşımak, bu mahlasla matbuata çıkmak, bu mahlasla tanınmak kendisi şerefliydi, gayret işiydi. Bu merakla onun şahsiyetini, hayatını ve bilimsel-edebi yaratıcılığını arayıp-aktarmağa başladık. Ziya Borçalı sözün tam anlamında gayretli Borçalı oğlu olmuş, hem edebiyat bilimcisi, hem şair, hem de üniversite hocası olmuştur.

2. ZİYA BORÇALI'NIN ÖZ GEÇMİŞİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ ÜZERİNE

⁴⁹ Kafkas Üniversitesi öğretim üyeleri. shureddin@gmail.com, Kars/TÜRKİYE.

Onun asil adı Ziyeddin, soyadı Efendi-zade'dir. 1902'de Tiflis vilayetinin Borçalı kazasının ağır elli Arıklı köyünde dünyaya göz açmıştı. Köy mektebinde, Gori muallimlik seminaryasında (öğretmenlik üniversitesinde) okumuş, doğduğu köyde muallim (öğretmen) çalışmıştır, Tiflis Türk pedagoji meslek okulunda, Bakü Pedagoji Enstitüsünde öğrenimini artırmış, Tiflis'teki eğitim teknikumunda (teknik meslek yüksek okulunda), Tiflis Devlet Üniversitesinde, şehir Azeri mektebinde muallimlik yapmış, yirmi beş yıl ömrünün sonuna kadar (1965 yılına kadar) Tiflis'teki devlet pedagoji enstitüsünün Azeri bölümünde dersler vermiş, Gürcistan'da Azeri eğitim-öğretiminin, edebi geleneklerimizin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş. 63 yıl ömür sürmüştür.

Ziya Borçalı

Ziya muallimin o zamanlar Tiflis'te yayımlanmış "Yeni Fikir", "Yeni Kent" gazetelerinde, "Kızıl Şafak", "Dan Yıldızı", "Yeni Kuvve", "Genç Nesil" dergilerindeki samimi, ata yurda sevgiyle aşıl原因an şiirleri, 1944 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Bilim Kurulu'nun onayladığı, tamamlanmış "Menşece Tiflis'le Bağlı 1880–1920 Yılları Azerbaycan Edebiyatı" konusunda doktora işi, ders araçları, o cümleden "Yaşlılar İçin Natamam Orta ve Orta Mekteplerde Azerbaycan Dili ve Edebiyat Derslerinin Geçilmesine Ait Metodiki Mektuplar ve Pratik Gösterişler" (Tiflis, Devlet Neşriyatı, 1941, 52 sayfa) kitabı, Tiflis eğitim enstitüsünün Bilimsel Eserlerindeki, "Şark'ın Şafağı», «Sovyet Gürcistan'ı» gazetelerindeki edebiyat bilimine, Borçalı şairlerinin hayat ve yaratıcılığına ait bilimsel, edebi-tenkidi makaleleri, şiirleri vardır.

3. "CÖNK-BEYAZ" ARŞİV BELGESİ HAKKINDA

Bakü'de Salman Mümtaz Azerbaycan Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivinde Ziyeddin Efendiyev'in (Ziya Borçalı'nın) 533 sayılı şahsi fonu korunur. Buradaki 63 ve 64 sayılı dosyalarda Arap harfleriyle "جنگ بياد" ("Cönk-Beyaz") adlı 260 sayfalık kıymetli edebi kaynağı özellikle değerlendirmeliyiz.

Söz konusu cönk-beyaz selikayla tertiplenmiş, iki defterdir. Böyle düşünürüz ki, birinci defter daha ezeldir, ikinci defteri Ziya Borçalı birinciye esasen düzenlemiştir. İkinci defterin bir kaç sayfasında basım hattıyla "Тип. М. Шахтактинскій" (M. Şahtahtinski'nin matbaası) kaydı var ve demek ki, defter 1903–1906 yıllarında Tiflis'te Muhammed Ağa Şahtahtılı'nın taş basmahanesinde bırakılmıştır. İkinci defterin 89'uncu sayfasında el hattıyla yazılmıştır: "Сія книга Зяддина Эфендіева, 1914" (şu kitap Ziyeddin Efendiyev'indir, 1914). Dikkat yetirelim: Ziya Borçalı'nın 1902 doğumlu olduğunu göz önünde tutarak böyle hesap ediyoruz ki, 1914 yılı bu cönkün ona ulaştığı tarihtir, defter ezel çağlarındır. Birinci defter ondan da önceki tarihe aittir. Ve hatırlatalım ki, Ziya Borçalı'nın babası – Hasanhocalı Allahyarlar soyundan Yusuf Efendi Allahyar oğlu Türkiye'de yüksek ruhani tahsili almış, devrin savatlı şahıslarından sayılmış, Borçalı kadısı olmuş, güzel şiirler yazmıştı. Bu cönk-beyaz da tıpkı onun şahsi saklançlarındandır.

Defterlerin "Cönk-Beyaz" adlandırılmasına ilişkin, onlarda hem cönkün, hem de beyazın özelliği var; işte, burada tertipçinin severek seçtiği değişik türlü şiirler yazıya aktarılmış, arada maddeyi-tarihlere, başka notlara de yer verilmiştir.

4. "CÖNK-BEYAZ"IN İÇERİĞİ

Şartı olarak Ziya Borçalı cönk-beyazı adlandırdığımız bu edebi kaynakta düzenleyicinin sevip seçtiği, Borçalı yörelerinde yayılıp-sevilmiş şiirler, nağmeler cemleştirilmiştir. Dolayısıyla, burada bayatılar, halk destanlarımız Köroğlu'dan, Asli ile Kerem'den, Aşık Garip'ten, Tahir ile Zühre'den koşmalara, giraylılara, Fuzuli'den, Karacaoğlan'dan, Vidadi'den, Vagif'den, Tufarganlı Abbas'dan, Hasta Kasım'dan, Kurbanı'den, Zakir'den, Elesger'den örneklerin yanı sıra, Borçalı–Karayazı–Ahıska edebi şebekemizin yirminci yüzyıla kadarki şairleri Zabit, Allahverdi, Abbas, Eliyar, Gember, Deli Yusuf, Karanı, Kelbi, Molla Halis, Molla Ehmed, Molla Mustafa, Nebi, Muhammed Şindili, Hasta Hasan, Sadık, Haydar Bey, Cebbar, Şenlik Baba, Talip, Şeker Hanım, Emrah, Kahraman, Mirsisi, Pirverdi, Mehdi, Halı-Vatan, Abdullah, Sona Hanım... ve başkalarının şiirleri açılmamış sayfalar olarak dikkati çeker.

18. yüzyılda Borçalı'nın Kösalı köyünde doğmuş, ünlü Azeri şairi Molla Penah Vagif edebi mektebinin laikli temsilcilerinden biri Zabit irsinin yığılması bakımından bu kaynak önemlidir. Burada Zabit'in "Men Oldum", "Sevdiğim", "Görünmez", "Gelin", "Sabalanıpdır", "Eylemez", "Bu Yerde" koşmaları var [s. 26-a, 50-a, 66, 86, 87, 101, 107-a, 108, 110, 118, 120-a, 123a].

Ziya Borçalı'nın arşivinden bizdeki materyaller arasında Zabit'in adı geçen koşmalardan ilave sekiz gazelini yüze çıkarmışız, onlardan dördü manzum mektuptur (biri Hasan'a, üçü Emin'e).

Şiirlerin çoğunda "Zabit" mahlası kullanmıştır. Şair kendisini Zabit Efendi, Zabit Sergerden, Hasta Zabit, Şikeste Zabit de adlandırmıştır.

Şair koşmalarında yurttan koyup geldiği yakın akrabalarını, sevgilisini hasretle, sevgiyle hatırlar, bu garip talihine, kimsiz-kimsesiz, bigane ellerde kalmasına üzülür:

Gohumlar, gardaşlar, dostlar, yaranlar,
Görünmez gözüme o hanümanlar,
Dökülür çeşmemden derya ummanlar,
Gark olup sellerde kalan men oldum.

Yusuf gibi hicrana tuş gelen Zabit, Kadir Sübyandan, Haliktan imdat diler:

Kadir Sübyandan özge hiç kim bile bilmez yağın,
Kim Şikeste Zabit'in derdine mazmundur bu gün.

Ziya Borçalı cönk-beyazında Yadigar oğlu Sadık'ın bir şiirine rastlarız. "Gerek" redifli bu şiir [s. 98-b] güzellemedir.

Şair, güzelin vafına böyle başlar:
Şibehin, şahbazın methin eyleyen,
Bilirsen güzelde ne nişan gerek,
Yavru keklik gibi okuyup gülen,
Güzeller içinde aşıyan gerek.

Sadık, güzellerin nişan-mizanları ölçütünde Vagif'le hem fikirdir. Vagif, Açıkbaş (Gürcistan) dilberini vasıf ederken: "Şirin danışban hoş gülen gerek" – dediği gibi, Sadık da güzeli okuyup gülmeğiyle yavru kekliğe benzeter. Vagif, güzelin endamını ayine, geddi mutedil, "siyah zülfü gametine ten gerek" hesap ettiği gibi, Sadık'ın da zevkince, gerek güzelin "serve nispet ola gameti, boyu, huri teki ola hilkati", gözelin konuşması da hoş olmalı, ağzından bal gibi şirin sözler dökülmelidir.

Şiirde ismetli, hayalî sanemlerin şiirsel tablosu oluşturulur:

Zülfü süsen-sümbül, sinesi ağ gül,
Hattı-halî bir-birine mukabil,
Bir mehbup şirin dil, hüsn içre kabil,
Latifi-şeydayı-hezaren gerek.

Hattı-halî bir-birini tamlayan, şirin dilli güzel şairin öz yerlisidir. Sefa o zaman olar ki, maşuk aşığa mihman gele:

Cem ola düsturda akili serde,
Açılmamış yüzde hicabı-perde,
Böyle güzel olsa bizim bu yerde,
Herden bir Sadık'a o mihman gerek.

Yadigar oğlu Sadık, gerçekten, devrin adı belli şairlerinden olmuş ve onun edebî kişiliği Borçalı edebî muhitinin (o sıradan bu ariyalın Tiflis dalının) dikkate laik olgusu olarak kıymetini almalıdır.

Ziya Borçalı'nın Cönk-Beyaz'ında Allahverdi adında şairin şiir örneklerini – "Bizden Selam Olsun Keşiş Oğluna", "Yeriyir", «Ay Güzel», «Gocaldı», «Yandırır», «Leyli» koşmalarını [s. 52-a, 55, 74, 78-a, 80-a, 94-a, 106, 122] aşık etmişiz.

Hatırlatalım ki, tahminen aynı zamanda Allahverdi adında bir kaç söz ehlimiz, şairimiz olmuştur: biri Nahçıvan'da ve Gökçe taraflardaki Aşık Allahverdi, biri Tiflis'teki hanende, şarkıcı

Allahverdi, biri de Borçalı'da şair Allahverdi.

Gökçeli Ağ Aşık mahlaslı adı belli Allahverdi'nin (1754-1860) halim-hazin mısraları, güzel deyimleri, destanları meşhurlaşmıştı; şakirdi (çırağı) ünlü Aşık Alı: Derya odur, damla benim – diye onun asıl tanımını vermişti. Gökçeli Allahverdi'nin (Ağ Aşık'ın) koşmalarını bizdeki şiirlerle karşılaştırdıkta onlar arasında uygunluk bağları bulamadık.

Tiflis'teki Allahverdi hanende, şarkıcı olmuştur, onun şiir yazdığı belli değil.

Borçalı'nın şair Allahverdi'si hakkında şunları söyleyebiliriz. Semender Almemmedli (Memmedov) Borçalı'nın Fahralı köyünden İveyler Allahverdi'nin (Allahverdi İbrahim oğlunun) şiirlerini dilden-ağızdan derlemiş, Fahralı şairlerinin şiirlerinden ibaret topluda yayınlamıştır. Ve mukayeseler sergiliyor ki, arşivlerden bulduğumuz şiirler de onundur. Öncelikle de, arşivden yazılı şekilde elde ettiğimiz "Yandırır", "Gocaldı", "Yeriyir" şiirleri ve Fahralı şairleri mecmuasındaki İveyler Allahverdi'nin şu redifli koşmaları aynı şiirlerdir. Demek ki, söz konusu Allahverdi tıpkı on sekizinci, on dokuzuncu yüzyıllar aşırıcında yaşamış şair Fahralı İveyler Allahverdi'dir.

Bununla bir önemli olgu da yüze çıkar. Fahralı Allahverdi'nin şiirleri hala sağlığında yazıya aktarıldığı gibi, yine o çağlardan dilde-ağızda söylene-söylene de kuşaklardan-kuşaklara ulaşmıştır. Ve şu, onun hem şairlik yeteneğinden, hem halka yakınlığından, hem de yaratıcılığının yaşarlılığından haber verir.

Allahverdi'nin şiirlerinin o vakitlerin Gürcü hanendelerinin, şarkıcılarının repertuar defterlerinde yazılması ayrıca şunu söylemeye destektir ki, onun şiirleri Tiflis'te de (o cümleden Gürcü sanatçıları arasında da) yayılmıştı.

Fahralı İveyler Allahverdi'nin şiirleri coşkuluğuyla seçilir.

Onun edebi kişiliğinde öğüt verici fikirlerin ifade tarzı hususunda "Gocaldı" redifli koşması [s. 80-a] karakterliktir:

Çok da gam eyleme, divane gönlüm,
Bu dünyada hamı canlar gocaldı.
Bu dünya fanidir, hiç kese kalmaz,
Evliyalar, enbiyalar gocaldı.

Fahralı Allahverdi'nin bu diziden koşmaları coşku güzelliğiyle seçilir. O, gah güzelin nazenin yerişini nazma döker, gah sevgilisinin şiirsel tablosunu çizer, gah visal intizarında kavrulur, gah da Leyli'siyle görüş yüreğinden geçer.

Şairin "Yeriyir" redifli koşmasını alalım [s. 74]. Seher vahtı (sabahleyin) gözüne tuş olan güzelin her kıya bakmağı yüz kan eyler, rüzgar deyende kalağayı yana sallanır, bulut arasından güneş cemali dağa-taşa şöyle salar, bu ceylan sunasının gamzeli yerışı aşığı ateşlere yakır:

Allahverdi dertten odlara yandı,
Hayal o hayaldır, deme usandı,
Ne şahtı, ne sultan, ne de ki handı,
Sanki başı taçlı paşa yeriyir.

Allahverdi'nin cönk-beyazdan götürdüğümüz başka bir koşmasında [s. 78-a] şair sevgilisine "güzeller içinde güzel bellisin", "güzeller içinde güzel bir inci" – diye yüz tutar. Bu güzel, uzun boyludur, ince bellidir, kalem kaş altından gözü görünür, kirpiyi çakanda yüzünü çalar, aşık sevgilinin birce şirin sözüne muhtaçtır:

Bağban olup bağ gülünü dermedim,
Hasret olup yar yüzünü görmedim,
Allahverdi deyir: lebin sormadım,
Öldürüp mezarım kazma, ay güzel.

Şair, kendisini gül bağına bağban sanır, bu bağbanın derdi, sevinci de gülün elindedir.

"Yandırır" koşmasının [s. 94-a] kökeni klasik şiirimizin öncül geleneklerinden, ayrıca Karacaoğlan'ın şiirsel dünyasından gelir:

Gönül gam-kibarda, can intizarda,
Bu aşkın ateşi canı yandırır,

Sakla kademini, gelme yakına,
Od düşer üstüme, kâni yandırır.

Bu teşneden şairin gönül kuşu, ilham perisi havalanır. Aşk ateşi aşığın canındadır ve şu da onun aşkına kavuşmak özlemiyle yakılmasında sergilenir.

Koşmada aşkın ateşi, od düşer üstüme deyimlerinden sonra yay kirpiyi, kaşanani yandırır deyimlerinin düzüümü mantıklıdır ve aran-dağ tezadı da bununla bağlamdadır. Aranın sıcaklığı yangıdır, dağın serinliyi yangıya ilaçtır, dermandır. Şurada Allahverdi'ye doğma olan Terekeme ovacı-dağcı yaşam göreneğinin de açıklandığını görürüz.

Bütün bu cefaların mukabilinde şair:

İşit Allahverdi dad-feryadını,
Şirin lebin şeker vermez tadını,
İstedim ki, faş eliyim adını,
Ağ yüzünde üç nişanı yandırır –

diye cefakarının kim olduğunu yine de gizli saklar.

Allahverdi'nin beyazdaki şiirlerinden biri Leyli'ye yazılmıştır [s. 106]. Aşığın bağrını şaşan eyleyen, tarlan bakışlı Leyli'yi seven gerçek aşk ehlidir:

Harı gördüm, sarmaşıktır güllerin,
Seyragubun gözün döktü millerin,
Allahverdi hasret çeker illerin,
Eğlensen danışak bir saat, Leyli.

Şair için kible yarın gözleridir ve sevgiye can atmak kibleye tapınmaktır.

Şiirin son bendine dikkat yetirelim:

Allahverdi, ölüm boynunda haktı,
Namaz kıl, kazaya koyma beş vakti,
Gör nice boş kaldı Süleyman tahtı,
Niçe-niçe Süleymanlar gocaldı.

Şair, ölümü boynunda hak saymakla, namaz kılmağı vacip bilmekle, Süleyman peygamberi anmakla Tanrı dergahına tapındığını açıklar.

... Yayla Borçalı'sında – Başkeçit'te ve bağ Borçalı'sında – Bolus'da ömür sürmüş Muhammed Şindili mahlaslı şairin şiirlerinden örnekler yüze çıkarmışız.

Aslen Gazağ ilçesinin Dağ-Kesemen köyünden olmuş Şemkirli Hüseyin'in başarılı çıraqları arasında Borçalı Muhammed'in de adı geçer. Bizce, bu, tıpkı Muhammed Şindili'dir. Ayrıca, Şemkirli Hüseyin'in 1811–1891 yılları arasında ömür sürdüğünü göz önüne alırsak, böyle açıklanır ki, Muhammed Şindili, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında ve ikinci yarısında yaşayıp-yaratmıştır.

Ve cönk-beyazdaki şiirlerinden biri [s. 105] onun hayatına ilişkin belirli noktalara ışık salar:

Meylim hey sendedir, men de sanlıyım,
Hoş ihtilathıyım, şirin canlıyım,
Aslim Gaffarlıdır, Mirhasanlıyım,
Garabulaglıyım, Saca demeyin.

Demek ki, o, aslen Mirhasan (İmirhesen) köyünde Geferli soyundan olmuş, Başkeçit'in Garabulak köyünde yaşamıştır. Tarihi kaynaklarda yüzyılın ikinci yarısında Garabulak köyü yanında Şindi-Kepenekçi obası da hatırlanır; bu oba, İmirhasan, Kürüstü-Kepenekçi köylerinin yayla yeri, yurt yeri olmuş ve şair Muhammed Şindili de Garabulak oymağının adı geçen obasında ömür sürmüş. Şindi dağı da bu civarlardadır.

Yerli yaşlıların (o cümleden Aşağı-Garabulak'dan Mollalıöyünün Emirhan'ın) söylediklerine göre, Muhammed bulak (pınar) başında bir güzele şiir koşmuş, kızın akrabaları şairi öldürmek istemişler, nesil düşmanlığı sebebinden Gaffaröyünün aksakalları çoluk-çocukla beraber Garabulak'dan Bolus bölgesindeki İmirhasan, Koçulu, Caferli obaları tarafa göçmüşler. İmirhasan köyünde Gaffarlar soyu, Koçulu, Caferli köylerinde Gaffaröyü nesli şimdi de

yaşamaktadır.

Cönk-beyazda Muhammed mahlasıyla yirmiden çok şiir vardır; şunlardan bazılarının Muhammed adıyla ilgili destanlardan, bazılarının Muhammed adlı diğer şairlerin yaratıcılığından ola bileceğini göz önüne getirerek, Muhammed Şindili, Molla Muhammed Şindi mahlaslarıyla şiirleri [s. 79-a, 84, 105, 118-a] Borçalı şairi Muhammed Şindili'nin edebi irsine ait ediyoruz.

Muhammed Şindili'nin şiirlerinin çoğu koşma biçiminde güzellemeledir.

Şairin sanatkarlık açısından kamil eserlerinden biri "Kekliğim" redifli koşmadır [s. 79-a]. Kekliğin mekanı yüce dağlardır. Bu dağları küskün görmeyi şairin yürek tellerini sızlatır:

Dağlar başı hiç şen olmaz, virandır,

Bulut çıkıp, yağış yağır, borandır,

Aşıkların bağrın başın yarandır,

Ayakların batıp kana, kekliğim.

Kekliklerin hoş avaz ile ötüşmesi, bir saf suna düzüümü şairin ilhamını coşturur.

Muhammed der: bir derdim var, yamandı,

Bu dert gövür eyler hayli zamandı,

Sevdiğim senemdi, kaşı kamandı,

Men gezerim yana-yana, kekliğim.

Muhammed Şindili, koşmanın ulusal şiirdeki başarılı geleneklerini Borçalı'da sürdürmüştü.

Şindili'nin şiirlerinde duyguları anlatmak için epitetler çoktur. Örneğin, onun: "Avcı gönlüm yine pervaz eyledi" deyiminde [s. 79-a] şair, gönlünün coşmasının avcı gibi pervaz etmeğe benzetilmesi duygusal etki kuvvesine sahiptir.

Ziya Borçalı'nın arşivindeki şiirlerinden örnekler derlenmiş Haydar Bey, Molla Halis, Yunus, Molla Ehmed, Eliyar, Şenlik, İsmail Efgan, Kamber, Evez, Karanı, Deli Yusuf, Hasta Hasan, Mirsisi, Talip, Hamdullah, Nuru, Aydın, Müştakı, Sadık, Cebbar, Emrah, Pirverdi, Kahraman, Sayyat, Kalbi, Molla Mustafa, Himmet, Esat, Hali-Vatan, Abdullah, Zahit, Suna Hanım, Vekil Kızı ve başkalarının da çoğunu, bizce, Borçalı-Ahıska-Kars edebi şebekesine (bazılarının Gazağ, Gökçe-Akbaba muhitlerine) aitliğini düşünebiliriz. Bunların da arasında Karanı, Hasta Hasan, Nuru, Şenlik daha çok, ayrıca Halis, Emrah, Evez, Ehmed, İsmail, Mirsisi, Talip, Müştakı, Pirverdi, Kahraman, Esat ve başkaları daha çok meşhurlaşmışlardır.

Dikkati çeken bir olguyu da hatırlatalım ki, Ziya Borçalı cönk-beyazında Gazağ çevresi şairlerinden Edürrehman Ağa Şair'in "Yine geldi bahar fesli", Mustafa Ağa Arif'in "Men de irak düştüm senden", "Fikir eylerim, bir-bir düşer yadıma", "Geldi temiz namen", Kazım Ağa Salık'ın "Ey yarsim, sen yarsim arzdan güzelsin", "Dahi aşk ehlini kafi görmenim" dizeleriyle başlayan şiirleri, Mustafa Ağa'nın Salık'a manzum mektubu, Kesemenli Çoban Efgan'ın koşmaları, başka şiirler de derlenmiştir. Ve şu mecmuada daha çok Borçalı mekanında yayılmış coşkulu şiir örnekleri cemleştirildiğini göz önüne alırsak, onda bu mekanda söz konusu Gazağ şairlerinin de yapıtlarının yayıldığını aşıkara çıkarmış oluruz.

... Kimliği, edebi kişiliği somutça aydın olan söz ehlerinden ilave, bazı şairlerimiz de olmuşlar ki, çağlarında Borçalı'da meşhurlaşmışlar, şimdi ise bize onların yalnızca adları ve şiirlerinden az kısım örnekler bellidir. Şair Kahraman bunlardan birisidir.

Ziya Borçalı'nın cönk-beyazından elde ettiğimiz bir şiirinin mühür bendinde [s. 109] o kendisini böyle tanıtır:

İsmim Kahraman'dır, Latif nevesi,

Sergerden oluban çöle dolanır.

Kahraman'ın koşmaları, üstat öğütleri Borçalı'da sevilmiş, diller ezberi olmuştu.

Tiflisli Hasan Sadıkov'un Bakü'de El Yazmalar Enstitüsündeki cönkünde de [s. v. A-83], Ziya Borçalı'nın cönk-beyazında da [s. v. 63, 64] Ahmet Paşa'nın annesine müracaatı, Karı Nine'yle, Melek Hanım'la değişmeleri bir-birinin aynıdır. Aslında, bu şiirler Borçalı'da yayılmış onun adıyla bağlı "Ehmed ile Cevahir" destanındandır.

Cönkte yazıya alınmış Emrah adlı şairin şiirleri tıpkı Borçalı-Ahıska-Erzurum

şebekesinde ünlü olmuş Emrah'ındır. Şunu bir olgu da kanıtlar ki, Emrah'ın Gürcü alfabesiyle defterlerdeki, Ziya Borçalı cönk-beyazındaki, ayrıca Himmet Ali-zade mecmualarındaki şiirleri sanat çaralarlarıyla biri birlerine yakındırlar, hatta onun şiirlerinden biri – "Deyilim" redifli koşma çeşitli kaynaklarda olmasına rağmen, aynı şiirdir.

Emrah'ın "Benövşeyi" redifli güzellemesi dikkati çekmeğe bilmez. Tıpkı bu koşmaya Gürcistan El Yazmalar Enstitüsündeki mahnılar (türküler) defterlerinde de, Ziya Borçalı cönk-beyazında da, Himmet Ali-zade'nin aşıklar toplularında da rast gelmeğimiz kanıtlar ki, o, zamanında edebi alemde meşhur olmuşmuş.

Bir bölük sunaların bağa inmesi, bağa nur yağması, güzellerin benövşeyi (menekşeyi) derip demetleyerek buhağa sançması duygusal manzara oluşturur. Özellikle de, menekşenin güzellere eşit tutulması bu manzaraya canlı özgünlük getirir.

Elleri kesilmiş bedasil hoyrat,
Sene kim söyledi üz benövşeyi.
Nazik ellerinle derip cem eyle,
Getir sinen üste düz benövşeyi.

Güzelin yüzü menekşeyi kokladığı gibi, menekşe de yüzü koklar. Gülün güzelliği onu güzeller kokladığında bilinir:

Vadesi yetişti, vakti yetişti,
Dünyanın gerdişi, tahtı yetişti,
Emrah der: gülün bahtı yetişti,
Destinde tutmuştur kız benövşeyi.

Emrah'ın bu koşmasının halk şiiri ruhlu şairlerimizin, öncelikle de Kurbanî'nin aynı redifli şiirinin etkisiyle ortaya çıktığı sergilenir:

Ziya Borçalı cönk-beyazında Kul Karanı'yla Hasta Hasan'ın değişmesinin kıfilbent kısmına rastlamışız [s. 77]. Şurada Kul Karanı'nın yanıt sözü dini motifleriyle ilgi çeker:

İbrahim ki İsmail'i götürdü Arafat'a,
Bağladı el-kollarını, onu saldı zahmete,
Hasmı geldi, bıçak vurdu ol hacet-i elete,
Kim gönderdi, kim getirdi koç kuzu kurbanı bak...

Şurada İslam'ın kutsal töreni Kurban Bayramı inayete mısralara dökülmüştür.

Karanı, insan için ömrü salavatla sürdürmeği, imanı kamilleştikçe merhamete, inayete nail olmağı mukaddes borç bilir:

Bir yiğit ki kamil olsa, hakkı yağın bilmeli,
Salavatın eda edip zekatını kılmalı,
Ay Karanı, yüz yaşasan, ahir günü ölmeli,
Bizi yoktan var edenin yazdığı fermana bak...

Karanı'nın diğer kıfilbendinden:

Bizi yoktan var eyleyen o Sübyandan ver haber,
Sekiz cennet azizinden, o kılmandan ver haber,
O kimdir ki, hülle biçer insanların kaddine,
Dokuz bağa su akıdır, o bağbandan ver haber...

Karanı de, Hasta Hasan da hikmetli fikirlerini dinsel karakterlere dayanarak ifade etmişler. Kıfilbent-açmadaki Kadir Sübyan, abü-ateş, Adem, cennet-Rıdvan, İsa, Davut, Musa, Bari-Huda, sekiz cennet azizi, İdris, dokuz bağ, Kabil, Habil, Azrail, Hazret Yunus ve başka adlar, deyimler İslam hikmetlerine açıktır.

Divani köklü kıfilbendin en mükemmel örneklerinden biri Kul Karanı'yla Hasta Hasan'ın değişmesindedir. Bu değişmenin kıfilbent kısmına Ziya Borçalı cönk-beyazında [s. 76-a, 92-a] rast gelmişiz. Kıfilbentleri Kul Karanı irticalen söylemiş, Hasta Hasan açmıştır ve Kul Karanı üstat olarak genç Hasta Hasan'ı sınamaya çekmiş, onlar biri birine laikli taraf-mukabil olmuşlardı. Örneğin, Kul Karanı'nın cevap sözü ilgi doğurur:

Ey gönül, uyan gafletten, devre bak, devrana bak,

Her seherden asumana çekilen kervana bak,
Hem deryada, hem göklerde morgu onun emrinde,
Kalmadı bu dünya baki, hanı Süleyman'a bak...

Kıfılbentlerin deyim-ifade tarzı her iki sanatkarın yüksek tabiine destektir.

Borçalı şairleri arasında direkt Seyit Mir Hemze Nigari, Hacı Mahmut Efendi gibi sırf nakışbendi akideli şiiirler yazan şairler de olmuştur. Onlardan Musa Veledi Mahmut'u, Binnet Veledi Muhammed Musa-zade'yi göstermek olar.

Ziya Borçalı cönk-beyazına "sinezen" şiir türü örnekleri de yer almaktadır. "Dur ayağa, eyleme hah, oğul", "Taneyi-ağyar öldürür Zeynep, Zeynep", "Ey kuş, bu nice kandı ki, gark olmuşsun, ey vah", "Mübarek Ramazan geldi", "Talan olmuş heybegahım, başı açık kalıp haremle", "Kanlı felek görün neler kayırdı", "Ey can, gelen var Kerbala yolundan" mısralarıyla başlayan bu "sinezen"ler Borçalı'da yayılmış, dini törenlerde ifa olunmuş örneklerdir.

Seyit Mir Hemze Nigari'nin şiirleri de burada fazlaca sevilmiştir. Nigari'nin ilk kitaplarından birinin "ديوان نغاری" ("Divani-Nigari") adıyla Tiflis'te "غیرت" ("Gayret") matbaasında 1908 (hicri 1326) yılında yayımlanması, Ziya Borçalı cönk-beyazında Nigari'nin "Müptela-i-firkatim biçare ne can, ey tabip", "Bülbül gibi uyandım bir seher nagah" mısralarıyla başlayan şiirlerine rast gelmeğimiz, 1908 yılında Tiflis'te çıkmış "ديوان نغاری" ("Divani-Nigari") kitabının bir nüshasının Ziya Borçalı'nın arşivinde, 1885 (hicri 1305) yılında Türkiye'de yayımlanmış "نیگارنامه" ("Nigar-name") divanının bir nüshasının hali-hazırda Borçalı'nın Keşeli köyünde oturan Molla Eflatun'un evinde korunması olguları bu ünlü nakış-bendi şairinin yaratıcılığına Borçalı'da da ilgi gösterildiğini tasdik ettiğine göre önemlidir.

Borçalı'da nakış-bendi tarikat şiirinin yayımını kanıtlamak yönünde Ziya Borçalı cönkündeki bir not ilgi doğurur.

Şu kaynakta bir növhenin aşağısında "صاحب ملا بنت ولدی" ("Sahibi Molla Binnet Veledi") kelimeleri yazılmış ve onun Hacı Mahmut Efendi'ye sadakatle hizmet gösterdiği bildirilmiştir [s. 2]. Demek ki, Hasanhocalı Musa Veledi Mahmut, onun soyunun ve akidesinin devamcısı Muhammed Veledi Binnet de hem akidece, hem dini növhe yaratıcılığı itibariyle Hacı Mahmut Efendi'nin sadakatli devamcıları olmuşlardır.

Cönk-beyazda Nebi adlı bir şahsin dilinden yazılmış növhede denir:

Gel sene bir arz eliyim, dertli sineme ol derman, Allah, Allah,
Tabip geldi yaram deşti, ölmem böyle yaradan, Allah, Allah,
Gökte doğan yıldızlar koşa koşadır, gelen kader can-başadır,
Feleğin duası biz iki kardaşadır, el-aman, Allah, Allah.

Şurada nakış-bendi tarikatla sesleşen deyimler, motifler dikkati çeker.

Cönk-beyazda ünlü Şenlik Baba'nın "Bu gün Semed Bey'in seyrine vardım", "Azrail'den sonra Ecel de olu" (Abbas'la değişme), "Fikrim perişan oldu, hayalim dağınık", "Aldanma cihana, olma divane", "Ahir günde tor göründü gözüme" dizeleriyle başlayan şiirleri var [s. 48, 77-a, 80, 85-a, 92].

Bellidir ki, Borçalı'daki say seçme adamlar hakkında söylenmiş "Efendim" redifli koçaklamanın bir kaç sürümü var. Onlardan birine Ziya Borçalı'nın cönk-beyazında rast geldik; birini Mehmet Fahrettin Kırzioğlu 1960 yılında Çıldır'da Şenlik Baba'nın oğlu Aşık Kasım'dan yazıya almış; başka birisini Enser Aslan yayınlamıştır; biri Borçalı'da Hüseyin Saraçlı'nın, biri Aşık Kamandar'ın, biri de Nurettin Kasımlı'nın dilinden derlenmiştir. Bunlardan Ziya Borçalı sürümünü daha ezeli sayırız.

Şiir böyle başlar:

Samed Bey'le İsmail'in seyrine vardım,
Bu diyarı geze-geze, efendim.
Samed Bey namında bir gizir gördüm,
Vasfın kaldırım söze, efendim.

Sözgelişi: Üstat Kamandar, bu bendin ilk iki mısrasını böyle söylerdi:
Bu gün Kasımlı'nın seyrine vardım,

Borçalı'yı geze-geze, efendim.

Ve bizce, bu, daha mantıklıdır.

Borçalı Köroğlu'su gibi tanınan Kasımlı Samed Bey'i Şenlik aslan görümlü, paşa saltanatlı, han kurumlu, zahmi ağır yiğit gibi vasıf etmekte haklıydı. Samed Bey'in Sibirya'ya gitmeği, Alosman memleketine talan salmağı, Celali Kürtüne kılıç çalmağı, İran ülkesinden haraç almağı vasfa çekilir, Samed Bey'in dostlarından Mihralı şahlar kuşuna, Mahmudoğlu etten kaleye, İsmail Rustam-Zal'a benzetilir, İsmail'in krala boyun eğmediği, Çavuşoğlu'nun yüz kazağı dağıttığı hatırlanır.

Şenlik söyler koç yiğitler pirini,

Özgesine vermem gizlin sırrını,

Samed Bey'le İsmail'in yerini

Vermez bu diyarda kimse, efendim.

Şenlik ile Abbas Ali'nin değişmelerinden örnekler Ziya Borçalı cönk-beyazında var [s. 17, 35, 35-a, 63], şu değişmelerin dördü Türkiye'de Şenlik toplularında yayınlanmıştır. Böyle söylenir ki, Şenlik, Borçalı'nın Kasımlı köyünde yiğit Samed Bey'in saygılı misafiri olurken onun isteğiyle komşu Kuşçu köyünden şair Abbas Ali çağırılmış, mecliste bu saz-söz sarrafları değişmişler.

Değişmelerin biri divani üstündedir. Şurada Abbas Ali taraf-mukabiline yüz tutarak: "Sen gibi ince aşğın açtım gizlin sırrını" – demiş, sonda da kendisini aşkın yanar ateşi, sözün müptelası adlandırmıştır:

Aşık Abbas abdal olmuş, aşk ucundan delidir,

On iki imam, enbiyalar bir Huda'mın kuludur,

Açsam gizli matahımı, lal-i gevher doludur,

Dür-i cevahir görünür ayan ba ayan, aşık.

Gürcistan'a bağlı Karayazı bölgesinin Kösali köyünden şair Mirza Mehdi Velizade'nin cönk-beyazdaki tecnisi [s. 123] mazmunca da, sanatkarlık açısından da dikkati çekendir:

Dert ehliyim, kalanmışım derde men,

Hasta düştüm, şifa bulmam dert emen,

Mensur kimi giriftarım der de men,

Hiç demeyin, Mehdi gelip üzgündür.

Burada cinasların anlam çalarları aşikardır: üzgündür (elim üzülmüş), yüz gündür, üzgündür (üzülmüş), derde men, dert emen, der de men.

5. SONUÇ

Ziya Borçalı'nın Gürcistan Azerilerinin edebi-kültürel geleneklerinin, Tiflis'teki milli toplumsal-edebi muhitimizin incelenmesi ve tebliğinde hizmeti büyük olduğu gibi, onun bireysel arşivinde korunan cönk-beyazın da bu yönde özel önemi vardır düşünürüz.

"CÖNK-BEYAZ'DAN SAYFALAR

KAYNAKÇA

- Aslan, Ensar. Çıldır Aşık Şenlik. Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri (İnceleme-Metin-Sözlük), Sevinç yay., Ankara, 1975, 450 s.
- Aşık Hüseyin Saraçlı. Şeirlər, Söyləmələr. Yazıçı yay., Bakı 1992, 208 s.
- Azərbaycan Respublikası Salman Mümtaz adına Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi: dosya 533/63, 64. جنگ بياض – Cüng-Bəyaz. Tarih 1914, 260 s.
- Borçalı Z. Y. "Zabit" Təxəllüslü Bir Şair... Seçilmiş Məqalələri və Topladığı Bayatılar. Çaşıoğlu yay., Bakı 1999, 78 s.
- Fəxrətli Tək Ağır Elim Var Mənim. Fəxrətli Şairlərinin Şeirləri. Ərsəyə gətirən: Səməndər Alməmmədli. Nurlan yay., Bakı 2000, 144 s.
- Kırzioğlu M. F. Aşık Şenlik. Ankara 1960, 196 s.
- Məmmədli Ş. B. Azərbaycan Ədəbiyyatının Borçalı Qolu. Kolori yay., Tiflis 2003, 228

(14)

COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN THE TRADITIONAL METHOD AND THE METHOD SUGGESTED BY THE AUTHORS IN SURGICAL TREATMENT OF THE LEFT-SIDED OBTURATIONAL COLON OBSTRUCTION⁵⁰

A. BALAKISHEV, Prof. B. ARCHVADZE, Prof. F. JEIRANOV⁵¹

Резюме.

50 Сравнительная оценка результатов операций при разных способах одномоментной левосторонней гемиколэктомии.

51 Department of General Surgery of Tbilisi State Medical University, Marneuli Inter regional, Hospital, Lancet clinics, Baku/AZERBAIJAN.

Авторами проведено сравнительный анализ оперированных больных по поводу обтурационной левосторонней толстокишечной непроходимости между двумя группами больных. Из них в первую группу вошли результаты 75 операций, проведенных традиционным одноэтапным способом. Во вторую группу вошли результаты операций, где одномоментная левосторонняя гемиколиэктомия было выполнено отсроченным способом.

Сравнительный анализ непосредственных результатов операций у больных в первой и второй группе.

В первой группе с традиционным способом лечения летальность встретилось у 48%. Анализ позволяет сделать вывод, что развитие несостоятельности, воспалительных осложнений, а также кровотечения из швов анастомоза не связаны с техническими ошибками. Просто достигается максимальная безопасность анастомоза за счет адекватной декомпрессии толстой кишки, и во время которой происходит пересроченное вскрытия толстой кишки.

Изучение результатов одноэтапной левосторонней гемиколиэктомии с формированием колоанастомоза отсроченным способом выявило, что в раннем послеоперационном периоде 75 операций за период с 1998 по 2008 год встретились 2 осложнения (2,6 %). Летальных исходов не было.

Осложнения в виде нарушения эвакуации содержимого в связи с длительной задержкой отторжения слизистой встретилось у одного больного, что составило 1,3%. Как правило, это нарушение было при нарушении наложения анастомоза.

Отсроченный анастомоз толстой кишки «закрытого типа» значительно сокращает срок послеоперационной реабилитации больных и выгоден как с экономической точки зрения, так и для психо-эмоциональной адаптации больных в до и послеоперационном периодах.

The problem of surgical treatment of the left-side colon obstruction still remains quite relevant for surgeons and oncologists (1 ;9;5). This is testified by various publications regarding the technical issues of surgical treatment of the mentioned pathology (3;12;13).

The fact, that in spite of substantial improvement of surgical involvement technique, the lethality still fluctuates between 5.6% and 26%, is rather alarming. (1 1;14)Therefore, even in the previous century, as early as in 1964 and up to the last year surgeons had quite negative attitude towards bazar's suggestion to carry out the resection without application of colostomy. Some surgeons preferred the formation of decompressive colostomy and the tumour removal was postponed until the general condition of the patient was improved (8; 6). The supporters of radical operation suggested intestine resection, colostomy laying and during the second stage - the intestine integrity was rehabilitated (7; 10). Some surgeons showed maximum caution and supported the treatment according to Zeidler-Schloffer method (4).

In spite of carrying out of various prophylaxis measures some authors (2) believe that peritonitis can develop without anastomosis suture breaking. It has been proved that colon anastomosis loses its biological hermeticity in 6 hours after the operation and becomes transparent for microorganisms. Therefore we believe more reliable the anastomosis which starts functioning not immediately but after certain period from the operation.

Based on the above-mentioned and in order to decrease the cases of post-operation complications we have invented the aseptic T-shape anastomosis with its delayed opening.

Material and method of the research:

The method suggested by us is implemented in the following way:

After colon mobilization and its resection a polyethylene tube with the diameter of 10-12 mm is inserted in the opening of transverse colon. The tube is plunged into the opening by means of two tobacco-bag sutures, which forms the colostomy. At the distance of 2-3 sm from the gut end seromuscular layer of the gut is cut, submucous gut cover is coagulated with electric knife

but is not opened. The lower seromuscular cut edge formed on the gut and the back wall of recto-sigmoid part of the colon are connected with sero-submucous knot suture. After formation of the lower edge of the anastomosis above the clips seromuscular edge and the front wall of recto-sigmoid gut are connected with each other.

The material of the research consists of both gender patients who had been operated in Marneuli Interregional Hospital (Republic of Georgia), in the department of general surgery of Tbilisi Medical University located in A. Aladashvili clinics (Republic of Georgia) and in surgical clinics Lancet in Baku (Azerbaijan), during the period of 1998-2008. Out of 150 operated patients 75 (control group) were implemented the left-side hemicolectomy with classical open method with intestine end-to-end anastomosis with two rows suture. The same number of patients (75) were operated with the method suggested by us (main group). All the patients were hospitalized by emergency. Within the control group there were 14 women (18.7%) and 61 men (81.3%), the age of the patients was between 24 and 78 years, the average age 50 ± 5 years. The tumours were localized: 2 (2.5%) cases in the left part of transverse colon, in splenic corner - 3 (3.8%), in the descending colon - 24 (32.0%), in sigmoid colon - 30 cases (40.0%), in recto sigmoid part of the colon 16 (21.3%).

Out of the main group (75) the operations had been carried out in Marneuli Inter-regional hospital (Republic of Georgia) (35 operations), in the department of general surgery of Tbilisi Medical University located in A. Aladashvili clinics (Republic of Georgia) (10 operations), in Tbilisi Medical Combinat (Republic of Georgia) (5 operations) and in surgical clinics Lancet in Baku (Azerbaijan) (25 operations). Among the operated patients there were 14 women (18.7%) and 61 men (81.3%), the age of the patients was between 22 and 84 years, the average age 53 ± 4 years. The tumours were found to be localized as follows: in the left part of transverse colon 2 (2.5%) cases, in splenic corner - 8 cases (10.5%), in the descending colon 21 (28%), in sigmoid colon - 26 cases (34.5%), in rectosigmoid part of the colon 18 (24.5%).

As we can see, both groups of the patients are almost similar by age and by tumour localization, therefore the results will be quite reliable and the difference between them will depend on the technological implementation of the operation.

During the pre-operation period substantial attention was given to deintoxicational therapy, to elimination of cardio-vascular system and breathing organs disorders and, as possible, to correction of water-electrolytic balance. Parenteral feeding was widely used. The following medications were used for this reason: Moramin, Aminosal and fat emulsion Intralipid. Special attention was given to the preparation of the colon for the operation, chiefly aimed at relieving of the intestines from its contents.

Due to the fact that the mentioned pathology mainly develops in elderly and old age patients, the shortening of the operation period affects the course of early post-operation period. The time spent on anastomosis formation by traditional method constituted 133 (± 10), while by the method offered by us it was 108 (± 10) minutes.

Shortening of the operation period by 25 minutes in average, at the expense of more simple method of anastomosis formation counts in favour of the method suggested by us.

The method is quite justified from economic viewpoint, as it significantly shortens the period of hospitalization and relieves the course of the post-operation period.

36 cases of complications were registered out 75 patients of the control group, in which the anastomosis had been formed with traditional one-stage method. In all cases of complications the outcome was lethal.

Comparative analysis of the immediate results of the operation in the main and control groups:

Groups of patients	Complications and lethality				
	No	of	Suture	Inflamm	Bleeding

	patients	insuffici ency	atory complications	from anastomosis	
Control group	75	36 (48%)	2 (2.6%)	1 (1.3%)	36 (48%)
Main group	75	-	2 (2.6%)	1 (1.3%)	0

The comparative analysis shows that in the first control group there were 36 cases of complication and all of them ended with lethal outcome. Unlike the traditional method there was not a single case of lethality recorded after the operation implemented with the method suggested by us.

Thus the results of the patients' treatment enable us to make the most significant conclusions:

1. The anastomosis formed with the traditional method is distinguished with high level of complications and lethality, which can not be said about the method suggested by us.

2. According to our investigations, the "closed type" delayed colon anastomosis, can significantly reduce the period of post-operation rehabilitation and is expedient both economically and from the viewpoint of psycho-emotional adaptation of the patients.

Key Words: obturation, colon obstruction, closed anastomosis, decompression, colostomy.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алиев С. А., Ашрафов А. А. Хирургическая тактика при обтурационной опухолевой непроходимости ободочной кишки у больных с повышенным операционным риском/ Вести, хирургии им. Грекова - 1997. № 1, с. 46-49.

2. Анонов В. С. Гнойно-воспалительные осложнения после радикального лечения рака прямой и ободочной кишки. Автореферат канд. мед. наук М. 1978 г.

3. Гиберт Б. К., доктор техн.наук проф. Гюнтер В. Э., кандидаты мед. наук Зайцев Е. Ю. и Царлик С. Л., докром мед. наук Плотников В. И., проф. Машкин А. М., Лейманченко И. А., канд. мед. наук Петров В. Г. Неотложная резекция толстой кишки с применением компрессионного анастомоза и приводящей колостомы. Хирургия 2005, № 10, с. 8-11.

4. Иноятов И. М., Николаев Н. М., Фидаров Э. З. Хирургическая тактика при приострой обтурационной непроходимости опухолевой этиологии. Хирургия 1991; 4: 61-65.

5. Каланов Р. Г., Тимербулатов В. М., Акмалов Ю. М., Афанасьев С. Н., Мехдиев Д. И. Пути улучшения результатов лечения больных толстокишечной непроходимостью. В кн. Острые хирургические заболевания брюшной полости: Тезисы докладов пленума комиссии АМН СССР и Всесоюзной конференции по неотложной хирургии, 23-24 мая 1991 г. Ростов-на-Дону 1991, 63-64.

6. Пахомова Г. В., Подловченко Т. Г. Субтотальная колонэктомия: 20-летний опыт. Хирургия 2003, № 12, с. 63-65.

7. Помазкин В. И., Мансуров Ю В. Тактика оперативного лечения при опухолевой обтурационной толстокишечной непроходимости. Хирургия 2008, № 9, с. 51-56.

8. Тимербулатов В. М., Афанасьев С. Н., Гайнутдинов Ф. М., Мехдиев Д. И., Галимов О. В., Куляпин А. В., Галлямов А. Х., Ахмеров Р. Р. Хирургическое лечение больных с колостомой. Хирургия 2004, № 10, с. 34-37.
9. Тун В. Г., Шмараев А. П., Марьин С. В., Скиданенко В. В. Острая толстокишечная непроходимость опухолевого происхождения. В кн. Острые хирургические заболевания брюшной полости. Тезисы докладов пленума комиссии АМН СССР и Всесоюзной конференции по неотложной хирургии, 1991 г. Ростов-на-Дону 1991, 149-150.
10. Федоров В. Д., Левитан М. Х. Современные принципы диагностики заболеваний толстой кишки. - Клиническая медицина, 1980, №3, с. 8-12.
11. Шулюто А. М., Моисеев А. Ю., Зубцов В. Ю. Первично одномоментные операции при опухолевой толстокишечной непроходимости. Рос. Медицинский журнал 2000; 2: 22-26.
12. Dyess D. L., P. Williams C, Ferrare J. J. - A new technique for suture less intestinal anastomosis. // The American Surgeon. 1990; v. 56: 71-75.
13. Hardy T. G. Jr., Stewart WRC, Aquilar P. S. - Biofragmentable ring for sutureless anastomosis: early clinical experience //Contemporary Surgery. 1987; 31: 39-44.
14. Lazar D. Operationserfahren bei der radikalen behandlung von colitis ulcerosa. Chirurg, 34, 100. 1963.

(15)

**NEFT VƏ QAZ ÇIXARMA SƏNAYESİNDƏ EKOLOJİ MENECMENTİN
FORMALAŞDIRILMASI İLƏ ƏLAQƏDAR HƏYATA KEÇİRİLƏCƏK TƏDBİRLƏRİN
TƏSNİFATI**

Kamilla HUSEYNOVA FİKRƏT qızı⁵²

52 Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dissertantı, Bakı/AZERBAIJAN.

Azərbaycan respublikasında ətraf mühitin qorunması və ekoloji tarazlılığın təmin edilməsi ib əlaqədar Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar və ölkə prezidentinin müvafiq fərmanlara əsaslanaraq kompleks tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

İstehsalın ətraf mühitə ciddi təsiri danılmaz faktıdır. Bununla yanaşı iqtisadi quruculuq təbii təbii qarşılıqlı münasibətdə inkişaf edir. Ölkəmizdə ətraf mühitə ən çox neft-qaz və avtomobil nəqliyyatından istifadə təsir göstərir və bütün bu yaranışlar da karbohidrogen əsaslı enerjiləşdiriciləri hesabına təzahür edir. Məhz buna görə də bəşəriyyət yaxın gələcəkdə iqtisadiyyatın əsasını əsasını dəyişmək zorunda qalacaqdır. Bu təbəllüdatlar iqtisadiyyatın xammal bazasının köklü dəyişikliyinə, ilk mərhələdə bərpəolunan enerji mənbələri, gü-nəş və kübkdən istifadəyə keçiddə özünü göstərəcək və təbii proseslər zəmnində qurulan texnologiyalardan geniş istifadə ilə inkişaf edəcəkdir. Bütün elm ekologizasiyası formalaşdığı kimi, iqtisadiyyatın da ekologizasiyası təşəkkül tapmaqdadır. Ekoloji iqtisadiyyat isə öz növbəsində yoxsulluq problemlərini daha effektiv həll etmək iqtidarına malikdir. Ekoloji iqtisadiyyat sənayenin at-traktoruna çevrilməsi ilə yanaşı həm də eyni peşəbrnin yaranacağını da əsaslı edir. çox uzaq olmayan gələcəkdə neft-qazçıxarma mədənbirinin kənd təsərrüfatı formaları ilə əvəzlənməsi, hidrogen yanacaq nəqliyyat növlərinin yaranışı, perspektivdə meqopolislərin tərəcəni itəcəyi də ehtimal olunur. İnfanın fəaliyyəti nəticəsində təbi maddə və enerji yaranışlarının idarə olunması məhz, təbii proseslər və mexanizmlər vasitəsi ilə reallaşmalı, yeni elmi və mühəndis-konstruksiyalı, resurs qoruyucu texnika və texnologiya əsaslı təkrar istehsal təbiət proseslərindən istifadəni təmin edən prinsipə yeni texnologiyalar yaradılmalı, mənimsənilməlidir ki, cəmiyyətlə təbiətin proseslərindən istifadəni təmin edən prinsipə yeni texnologiyalar yaradılmalı, mənimsənilməlidir ki, cəmiyyətlə təbiətin harmonikliyi daha kamil formada təmin edilsin. Bütün tm gerçəkliklər isə kosmik və goloji güc ahənginə biosferin şüur sferası olan noo-sfera keçidin və bu konspektə ekoloji iqtisadiyyatın labüdlüyünü şərtləndirir.

Ölkənin neft-qazçıxarma idarələri və emal müəssisələri tərəfindən ətraf -mühitə atılan tullantıların miqdarını müəyyənləşdirmək, vurduğu ziyanı aşkar etmək üçün ilk növbədə həmin müəssisələrin texniki-texnoloji imkanlarını təhlil etmək lazımdır. Məlum olduğu kimi, hazırda Azərbaycanın neft və çıxarma sənayesi özünün dördüncü inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Odur ki, həmin sənaye sahəsinin mövcud vəziyyətini nəzərdən keçirək. Tədqiq edibn sahə Dövlət Neft Şirkəti (DNŞ) və onun "Azneft" İstehsalat Birliyi (İB) tərəfdən təmsil edilir. Birliyin tərkibindəki istehsalat birliklərində dənizdə 6 və quruda 7 NQÇİ, ebcə də, 6 müştərək müəssisə, müxtəlif tikinti-təmir, nəqliyyat və digər sosial-infrastruktur obyektəri cəmləşmişdir. Həmin şirkət özünün bütün obyektləri ilə birlikdə Azərbaycan ənae-Energetika Nazirliyi sistemində daxildir. İndi isə neft sənayesində istehsal potensialını xarakterizə edən göstəricilərin IIIər üzrə dəyişməsinə və onları formalaşdıran səbəbləri nə-zərdən keçirəcəyəm.

Azərbaycanda 1995-2004-cü illər ərzində neft və qaz hasilatının stukturunu xarakterizə edən məlumatların təhlili göstərir ki, 1995-1997-ci illərdə Respublikamızda xam neft hasilatının həcmi təxminən dəyişkən olmadan 9 mln. ton təşkil etmişdir ki, onun da 7,5 mln. tonu və yaxud 82%-ə qədər dənizdəki NQÇİ-lərin payına düşür. Həmin dövrlərdə qaz hasilatı 6,640 mln. kub metrədən 5,964 mln. kub metrə enmiş və onun təxminən 95%-i dənizdən çıxarılmışdır. "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarında "Faza - 1" istiqamətində neft və qaz hasilatına başlanıldıqdan sonra ölkədə hasilatın həcmi xeyli çoxalmışdır. 1998-ci ildə hasil edilən 11,4 mln. ton neftin 9,05 mln. tonu, 1999-cu ildə 13,8 mln. ton neftin 8,99 mln. tonu, 2000-ci ildə 14,0 mln. ton neftin 9,01 mln. tonu, 2000-ci ildə isə 15,3 mln. ton neftin 8,97 mln. tonu DNŞ-nin qalan hissəsi isə ABƏŞ sistemində çıxarılmışdır.

Göründüyü kimi DNŞ-dəki köhnə yataqlarda yaxın perspektivdə hasilat artımının gerçəkləşməsi ehtimalı məh-duddur. Lakin köhnə neft və qaz yataqlarının bazasında yaradılan müştərək müəssisələrdə (MM) - ANŞAD-petroyl. "Azneft", "Şirvanyol", "Səlyanyol" və digər MM-lərdə adı çəkilən elementlərdən səmərəli istifadə olunması daha az xərclə neft və qaz hasilatının çoxalmasına öz müsbət təsirini göstərməkdədir. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, həmin inkişaf tempi ARDNŞ-nin və onun tərkib hissəsi olan "Azneft" İB-nin tabeliyində fəaliyyət

göstərən neft-qazçıxarma idarələrində (NQÇİ) müşahidə edilmişdir. Belə ki, həmin İB-nin tabeliyində olan NQÇİ-lərdə hasilatın həcmi bir sıra təşkilati-texniki və investisiya çatışmazlığı səbəbindən ildən-ib aşağı düşür. Başqa sözlə, həmin İB sistemində in-novasiya-investisiya siyasəti, ebcə də, texnoloji və maliyyə menecmentinin dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış mütərəqqi forma və qazçıxarma idarələri üçün xarakterikdir. Xam neftin nəqli zamanı iti təxminən 33 ton və yaxud barrel bazarmdakı cari ilin qiymətləri ilə orta hesabla 25 ABŞ dolları qəbul etsək, onda itkinin məbləği (235 bar 25 dollar) =5875 dollar olacaqdır. Quruda uzun müddət istismar edilən "Suraxanı" və "Qaraçuxur" yataqları "Suraxanineft" NQÇİ-nin ərazisindədir. "Suraxanı" yatağı 1904-cü ildən "Qaraçuxur" yatağı isə 1928-ci ildən istismar olunur. Həmin yataqlar sənaye əhəmiyyətli neft elı-tiyatları olmaqla məhsuldar qat çöküntüləri ilə bağlıdır.

Həmin yataqlar işləmənin son mərhələsindədir. Yataqların işlənməsi, məhsuldar qatın alt qşbəsinə yeni quyuların qazılması, mövcud quyuları horizonta qaytarmaqla və fəaliyyətsiz fond quyularının istismara daxil edilməsi ilə davam etdirilir. Lay təzyiqini nisbi sabit saxlamaq üçün son illər ərzində QAD4+5 və QAD2 hori-zontlara suurma prosesi davam etdirilir. Təkcə 2000-ci il ərzində həmin məqsədlə "Suraxanı" yatağından horizonta 130,3 min m³, "Qaraçuxur" yatağından horizontuna isə 34,8 min m³ su vurulmuşdur. Göründüyü kimi sonuncu yataq əvvəlkindən öz istismar müddəti və müsbət geoloji texniki xarakteristika-sı ilə fərqlənir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında "Qaraçuxur" neft yatağına daxil olduğu blokun bərpası, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında" 2004-cü il 31 mart tarixli 155 sayılı sərəncası və sonradan Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunan 29 aprel 2005-ci ildən Qanun kimi qüvvəyə minməsi həmin ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması istiqamətində atılmış önəmli addımdır. 2000-2004-cü illər ərzində NQÇİ-də ümumi quyuların və bütün istismar fondu - 45 quyular armışdır. Elə həmin dövrdə fəaliyyətsiz fonda 61 quyular artmış, köhnə quyuların sayı 18 punkt azalmışdır. Təhlil dövründə neft verən quyuların sayı 285 quyudan 270 quyuya enmiş və yaxud 15 quyular azalmışdır ki, onlardan da 11 quyular nasos, 4 quyular isə kompressor üsulu ilə işləyən quyuların payına düşür. Göstərilən 5 il ərzində NQÇİ-də cəmi 3 yeni quyular istifadəyə verilmişdir. 2005-ci ilin əvvəllərində orta fəaliyyət göstərən (neft verən) quyuların 98,5%-i köhnə quyulardır.

" Suraxanineft" NQÇİ-də 2000-ci ildə hasilatın neftin 8,3 min tonu (və yaxud 6%-i); 2001-ci ildə 9,2 min ton (7,4%); 2002-ci ildə hamısı; 2003-cü ildə 0,8 min tonu; 2004-cü ildə 0,5 tonu; qaz hasilatının isə uyğun olaraq 5,5 mln.m³ (30,4%-i); 5,4 mln.m³ (27,8%-i); 6,3 mln.m³ (29,4%-i) və 6,4 mln.m³ (32,0%-i) tələbatçılara təhvil verməmişdir. Nəticədə həmin illər ərzində neftin hasilatı ilə onun təhvil verilməsi arasındakı fərq 18,8 min ton (8,3 min ton+9,2 min ton+0,8 min ton+0,5 min ton); qaz hasilatında isə fərq 29 mln.m (5.5

mln. m³+5,4 mln. m³+5,4 mln. m³+6,3 mln. m³+6,4 mln. m³) təşkil etmişdir. Həmin itkiləri pul ifadəsi ilə göstərsək, təkcə neft üzrə (18,8 min ton=135 bar-relx25 dollar)=3375 doll. İtki baş vermiş olacaqdır.

Neft-qazçıxarma idarələri üzrə əldə olunan məlumatlara görə 2005-2008-ci illərdə 25 diferensial tədbirlər kompleksi çərçivəsində 1400-ə yaxın müxtəlif xarakterli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Onların əsasını yeni texnika və texno-logiya təşkil etmişdir. Nəticədə 4 il ərzində iki qrup tədbirin tətbiqinə görə 3,1 min ton əlavə neft hasil edilmişdir.

2002-2004-cü illərdə gAzneft" İB və onun iri neft-qazçıxarma idarələrində laylara süni təsir metodlarının tətbiqi nəticəsində hasil olunan neft Binəqədi" və "Çaxnaqlar" yataqları - 9, "Sulutəpə" - 4, "Fatma" - 1, "Masazır"- 2 məh-suldar laydan ibarətdir. Bütün yataqlardan işlənmənin əvvəlindən 49783,311 min ton neft və 101991 min m³ su hasil edilmişdir. Nəticədə çıxarılan neft ilkin balans neft ehtiyatının 27,4%-ni təşkil edir.

Neft-qazçıxarma idarələrinin bir sıra yataqlarında ikinci və üçüncü üsullarla neftçıxarma prosesi davam etdirilmişdir. Hesabat ilində "Binəqədi", "Qırməki" və "Sulu-Təpə" yataqlarında QA Lay Dəstəsinə 450440 m³ su vurulmuş və bunun hesabına 8519 ton neft hasil edilmişdir. Su vurma prosesində 85 qu-yu təsir altında olmuşdur.

"Azneft" İstehsalat Birliyinin tabeliyində olan ayrı-ayrı neft-qazçıxarma idarələrində ətraf mühitin çirklənməsinə, yataqların işlənməsinin, əsaslı təmir-laylara təsir metodları şəraitində baş verən tullantıların (suyun, kimyəvi maddələrin və i.a.) miqdarının və təsirininəzərdən keçirərəkən aydın olur ki, 50ildən çox istismar edilən "Neft Daşları" NQÇİ-də 2000-2001-ci illər ərzində lay təzyiqinin saxlanması və tədqiqat işləri sexi tərəfindən neft hasilatını sabitləşdirmək və artırmaq, verim əmsalını yüksəltmək məqsədi ilə laylara böyük hə-cimdə su vurulmuşdur.

"Azneft" İstehsalat Birliyi sistemində, eləcə də NEZ-lərdə ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısını almaq üçün ilk növbədə həmin müəssisələrdə in-novasiya tədbirlərinin daha intensiv surətdə həyata keçirilməsinə nail olmaq lazımdır. Əsas diqqət innovasiya menecmentinintəşkilatı-iqtisadi mexanizmi-nin hər bir müəssisənininspesifik xüsusiyyətinə uyğun formalaşdırma və təkmilləşdirilməsinə yetirilməlidir.

Bir sıra təşkilatı-texniki tədbirlərlə yanaşı respublikamızın neft emalı və neft-kimya sənayesiüəsisələrində xammal və materiallardan, enerjinin bütün növlərində, eləcə də tullantılardan səmərəli istifadə etmək üçün cəzalandırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində önəmli və təsirli işlər aparılmışdır. Bu məqsədlə ilk növbədə istehsalın son iqtisadi nəticəsi ilə əməyin ödənişinin qarşılıqlı əlaqəsi tam təmin edilməlidir. Deməli, tədqiq edilən sənaye sahələrində ekoloji menecmentin dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış mütərəqqi forma və metodların geniş tətbiqi təxirəsalınmaz tədbirlərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası YEK-in inkişafı (2005-2015-ci ilər) üzrə Dövlət Proqramı "Respublika" qəzeti, 15 fevral 2005-ci il.

2. Cümşüdoğ S.Q., Ağayev R.Y. Ekoloji təhlükəsizliyin avtomobil amili. «Azərbaycan XXI əsrin astanasında» elmi-praktik konfrans materialları. Bakı, 1997. səh. 311-312.

3. Əliyev T.N. Ekoloji menecment. "Çinar Çap", Bakı, 2006, 454 s.
4. Cümşüdoğ S.Q., Rəhimov C.R. Neft-qaz sənayesi məhsullarının nəqliyyat-da istifadəsinin ekoloji və iqtisadi səmərəliliyi. "Ziya-Nurlan", Bakı, 2009, 168 s.

(16)

**SƏNAYE İSTEHSAL BİRLİKLƏRİNDƏ NƏQLİYYAT VƏ RABİTƏ
XİDMƏTLƏRİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ PRİNSİPLƏRİ****Günel VAHABOVA Vaqif QIZI⁵³**

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sənaye istehsal birlikləri öz gəlirləri ilə bütün xərclərini ödəməklə mənfəətli işməlidirlər. Bununla əlaqədar təsərrüfatın hərtərəfli fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Sənaye istehsal birliklərində nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, sənaye istehsal birliyinin hərtərəfli fəaliyyətinin səmərəliliyi, həm də, bu birliyin daxilindəki köməkçi təsərrüfatların işinin məqsədə uyğun təşkilindən asılıdır. Odur ki, sənaye istehsal birliklərində nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkili xüsusi aktualıq kəsb edir. Təsərrüfatdaxili nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkili aşağıdakı nəzəri-metodoloji prinsip-lərə əsaslanmalıdır:

- Elmi yanaşma prinsipi. Burada sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi məsələlərinin həllində obyektiv iqtisadi qanunların təbbələri nəzərə alınmalıdır. Belə ki, bu qanunlar iqtisadi hadisə və proseslərin səbəb-nəticə əlaqələrini əks etdirir. Sənaye istehsal birliklərində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin planlaşdırılmasında obyektiv iqtisadi qanunların təbbərinin nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

- Sistem yanaşma. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, telekommunikasiya-siyaya bir kibernetik sistem kimi baxılaraq, bu sistemin bütün elementlərinin qarşılıqlı əlaqələri və təsiri nəzərə alınmalıdır. Sənaye istehsal birliklərində qarşılıqlı əlaqələrinin məqsədə müvafiq tənzimlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

- Qənaətçilik. Bu prinsipin təbbinə görə Sənaye istehsal birliklərində təsərrüfatların sərəncamında olan bütün resurslardan tam səmərəli istifadə olunmalıdır. Sənaye istehsal birliklərində təbii, material-texniki, enerji, əmək və maliyyə resurslarının səmərəli istifadəsi üçün əməli tədbirlər proqramı hazırlanmış həyata keçirilməlidir.

Optimallıq. Sənaye istehsal birliklərində təsərrüfat, plan-iqtisad məsələlərinin çoxvariantlı olduğunu nəzərə alaraq, həmin variantlardan seçilmiş meyar nəzərə alınmış ən yaxşısının seçilməsi tələb olunur. Ən yaxşı variant optimal variant deyildir.

Komplekslilik. Bu prinsipin təbbinə görə sənaye istehsal birliklərində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi məsələlərinin həllində texniki-texnoloji, təşkilati, ideya-tərbiyəvi, psixoloji, fizioloji, sosial və iqtisadi amillər kompleks şəklində nəzərə alınmalıdır.

Səmərəlilik. Bu prinsipin təbbinə görə sənaye istehsal birliklərində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə əlaqədar tətbiq olunacaq tədbirlər iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır. Odur ki, tətbiq olunacaq tədbirlərin iqtisadi səmərəliliyi müəyyən edilməlidir.

Maddi və mənəvi həvəsləndirmə. Bu prinsipin təbbinə görə nəqliyyat təsərrüfatlarının resurslarının istifadəsinin iqtisadi və ekoloji səmərəliliyinin yüksəldilməsində kollektivin maddi və mənəvi maraqlarının stimullaşdırılması təmin

53 Azərbaycan Texniki Universitetinin dissertantı, Bakı/AZƏRBAYCAN.

edilməlidir. Resursların səmərəli istifadəsinə cəlb edilmiş əməkçilərin maddi cəhətdən həvəsləndirilməsi, əmək haqqı forma və sistemlərinin düzgün seçilməsi, əmək haqqının tarif sisteminin təkmilləşdirilməsi, habelə, mükafatlandırma sisteminin geniş tətbiqi ilə təmin edilir. Mənəvi həvəsləndirmə isə qabaqcıl əməkçilərin orden və medallarla təltif edilməsi, habelə, fəxri adların verilməsi, adları və şəkillərinin şərəf lövhəsində verilməsi, adlarının təsərrüfatın şərəf kitabına daxil edilməsi və s. ilə həyata keçirilir.

Şəxsi, kollektiv və dövlət (ümumxalq) mənafeələrinin düzgün əlaqələndirilməsi. Nəqliyyat təsərrüfatlarının resurslarının qorunması, mənimsənilməsi və onların istifadəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar şəxsi, kollektiv və umumxalq (dövlət) mənafeələri düzgün əlaqələndirilməli, uzlaşdırılmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, burada umumxalq (dövlət) mənafeələri başlıca meyar kimi qəbul edilməlidir.

- Nəzarətin təşkili və icranın yoxlanılması. Sənaye istehsal birliklərində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsinə nəzarətin təşkili və icranın yoxlanılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sənaye istehsal birliklərində nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkili müəssisədaxili əsas istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Sənaye istehsal birliklərinin nəqliyyat xidməti əsas etibarlı ilə müəssisədaxili texnoloji daşımaqların səmərəli təşkilini təmin etməlidir. Bununla yanaşı (bəzi hallarda) müəssisələrarası daşımaqların təşkilini də şərtləndirir.

İstehsal birliklərində rabitə sistemi sənaye istehsalının infrastrukturunu kiçik kompleks xidmətlərlə yanaşı, informasiyaların obyektivliyi, dəqiqliyi və müəssisədaxili və müəssisəxarici informasiya axımlarının operativliyini təmin etməlidir.

Sənaye istehsal birliklərinin nəqliyyat və rabitə infrastrukturunun ölkənin sənaye istehsalı sistemində özünə məxsus rolu və yeri vardır. Malum olduğu kimi nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin başlıca vəzifəsi müəssisədaxildə nəqliyyat və rabitə xidmətlərinə olan təbii tam və yüksək keyfiyyətə ödənmə-sindən ibarətdir. Nəqliyyat və rabitə bölmələrinin fəxri və keyfiyyətli xidmətlərinin təşkili müvafiq texniki vasitələrin zəruriliyini şərtləndirir. Odur ki, müəssisədaxili istifadə olunacaq nəqliyyat və rabitə texniki vasitələrinin geniş təkrar istehsalı, onlara texniki xidmət, onların təmiri və bərpası müəssisəxarici şərtlərinin genişləndirilməsi, məqsəduyğun idarə edilməsi alim və mütəxəssislərin daim diqqət mərkəzində olmalıdır.

Müəssisədaxili nəqliyyat və rabitə bölmələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi həmin regionda sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinin mühüm amillərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər. Nəqliyyat və rabitə xidmətlərində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə əlaqədar müəssisədaxili nəqliyyat və rabitə xidmətləri telekommunikasiya sisteminin tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Sənaye istehsal birliklərində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə əlaqədar kompleks tədbirlər nəqliyyat və rabitə təsərrüfatlarının hərtərəfli fəaliyyətinin cari və strateji planlaşdırılmasında öz əksini tapmalıdır. Cari və strateji planlaşdırmanın əsas sənədi olan biznes-planda sənaye istehsal birliklərində təsərrüfatlarının hərtərəfli fəaliyyəti əhatə olunmaqla kollektivin sosial inkişafı ilə əlaqədar tədbirlərin planlaşdırılmasına xüsusi fikir verilməlidir. Sənaye istehsalının səmərəliliyinin yüksəldilməsi əməkçilərin hər birinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasından, onların əməyinin stimullaşdırılmasından, əmək haqqının

məqsədəuyğun təşkilindən və mükafatlandırma sisteminin geniş tətbiqindən çox asılıdır. Bununla yanaşı bu sahədə sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinin başlıca amili əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsidir. Odur ki, ekono-mik amillər nəzərə alınmaqla əməyin elmi təşkili, bu sahənin müəssisələrinin səmərəlilikdə olan resurslarının səmərəli istifadə olunması əsasda əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Bütövlükdə, Sənaye istehsal birlikləri əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin, habelə, bu sahədə sosial-iqtisadi inkişafın əsas amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

Texniki-texnoloji amillər. Burada yeni telekommunikasiya vasitələrinin tətbiqi, telekommunikasiya avadanlıqlarının texniki xidmət və cari təmirində yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi, ixtiraların və səmərələşdirici təkliflərin geniş tətbiqi nəzərdə tutulur.

Təşkilati amillər. Burada kadrların (sifariş təhsil sistemi xətti ib) hazırlanması, məqsədəuyğun yerləşdirilməsi və səmərəli istifadə olunması nəzərdə tutulur. Peşə və peşəyonumlu fəh kadrların, orta ixtisas və ali təhsilli mütəxəssislərin hazırlanması planlaşdırılmalı və həyata keçirilməlidir.

İdeya-tərbiyəvi amillər. Burada sənaye istehsal birlikləri təsərrüfatının qarşısında duran əsas məqsədə nail olmaq üçün kollektivin səfərbərliyə alınması ilə əlaqədar ideya-tərbiyəvi kompleks amillərin həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Psixoloji amillər. Burada hər bir işçinin fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərinin və keyfiyyətlərinin nəzərə alınması təb olunur.

Fizioloji amillər. Kollektivin sağlamlığının qorunması və daha da möhkəmləndirilməsi, təsərrüfatın bədən tərbiyəsi və idman kompleksi üçün zəruri avadanlıqlarla təmin edilməsi, habelə, sağlamlıq proqramı ilə əlaqədar gündəlik bədən tərbiyəsi məşqlərinin təşkili xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Sosial amillər. Burada əməkçilərin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, asudə vaxtın səmərəli istifadə olunması üçün müvafiq şəraitin yaradılması diqqət mərkəzində olmalıdır.

Iqtisadi amillər. Burada əmək haqqının forma və sisteminin düzgün seçilməsi, əmək haqqının tarif sisteminin elementlərinin məqsədəuyğun istifadə olunması, onların beynəlxalq standartlara əsasən normalaşdırılması və təkmiləşdirilməsi, habelə, mükafatlandırma sisteminin geniş tətbiqi zəruri hesab edilir.

Yuxarıda göstərilən amillərə müvafiq kompleks tədbirlər proqramı işlənilərək hazırlanır, təqvim-qrafik üzrə həyata keçirilməsi üçün cavabdeh - məsul şəxslərdən ibarət icraçı qrup yaradılır. Kompleks tədbirlərin tətbiqinin gedişatı ilə əlaqədar mütəmadi olaraq istehsalat müşavirəsində icraçı qrupun hesabatı dinlənilir, müzakirə edilərək, əməli fəaliyyət üçün qərar çıxarılır.

Sənaye istehsal birliyinin nəqliyyat və rabitə təsərrüfatlarının səmərəlilikdə olan təbii, material-texniki, enerji, əmək və maliyyə resurslarının səmərəliliyi istifadəsini xarakterizə edən göstəricilər mütəmadi olaraq təhlil edilməli, araşdırılmalı və müvafiq nəzəri ümumləşdirilmələri tamamlanmalıdır. Təhlil zamanı aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilməlidir: təbii resursların gəlirlilik və mənfəətlilik əmsali, material-texniki resursların gəlirlilik və mənfəətlilik əmsali, enerji resurslarının gəlirlilik və mənfəətlilik əmsali, əmək resurslarının gəlirlilik və mənfəətlilik əmsali, habelə, əmək məhsuldarlığı, maliyyə resurslarının gəlirlilik və mənfəətlilik əmsali, sənaye istehsal birliyinin istehsal fondlarının fond verimi və fond tutumu, dövriyyə vəsaitlərinin

dövrbr sayı və dövriyyə sürəti, istehsal fondların ümumi və hesabi rentabelliği, sənaye istehsal birliyində məhsulun ümumi və hesabi rentabelliği. Bu göstəricinin müqayisəli təhlili verilməlidir.

İstehsaldaxili nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkili ilə əlaqədar kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi həmin təsərrüfatın cari və strateji biznes-planında öz əksini tapmalıdır. Cari və strateji biznes-planın işlənilməsi hazır-olan müasir proqnozlaşdırma metodlarına əsaslanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov Ə.M. Sosial-iqtisadi inkişafda informasiya-kommunikasiya texnolojiyalarının rolu. «Regionların sosial-iqtisadi inkişafında informasiya-kommunikasiya infrastrukturunun formalaşması və idarə edilməsi» Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Lənkəran, 25 mart 2006, s. 4-7.
2. Cümşüdoğ S.Q. Telekommunikasiyanın iqtisadiyyatı, biznesi və menecment-i. Bakı, «Maarif», 2003, 200 s.
3. Cümşüdoğ S.Q. Dövlət idarəçiliyi sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi istiqamətində. AzTU-nun Elmi Əsərləri №3, Bakı, 2006, s. 37-39
4. Vahabova G.V. Sənaye istehsal firmalarında nəqliyyat və rabitə xidmətlərinin səmərəli təşkilinin qiymətləndirilməsi. AzTU. Elmi əsər №3, Humani-tar elmlər seriyası. Bakı, 2006. Səh. 39-41.
5. Cümşüdoğ S.Q. Nəqliyyat təsərrüfatlarının resursları və onların səmərəli istifadə göstəriciləri. AzTU-nun prof.-müəllim heyətinin və aspirantların 54-cü elmi-texniki və tədris-metodik konfransının məruzə materialları. Bakı, "Təhsil" 2009, səh. 284-285

(17)

YUSUF AKÇURA VE (YENİDEN) TÜRKLEŞME
Celâdet MORALİGİL

Bu dergiyi ve önce de artık yayınlanmayan Orkun dergisini okumuş olanlar benim “Yeniden Türkleşmek” düşüncesine devamlı değindiğimi anımsayacaklardır. Bugün Türkçülük eskisinden daha zorlu bir dönemden geçmektedir. Eskiden de Türkçüler faşizm ile özdeşleştirilerek eleştirilir ve hattâ zaman zaman sonu işkenceye kadar uzanan baskılara maruz kalırlardı. Cumhuriyet kurulduktan sonraki Türkçüler genelde Cumhuriyet’in temel direği olan lâisizmin (sekülerizmin)de taşıyıcıları idiler. Misal olarak müteveffa Hüseyin Nihal Atsız’ı ve hâlen yaşamakta olan Reha Oğuz Türkkan’ı verebilirim. Atatürk ile – Rıza Nur nedeniyle olmalı – arası pek iyi olmayan ünlü Türkçü Hüseyin Nihal Atsız tam lâik-seküler idi. Konumuz dışı ama ona şamanist diyenlerin de olduğunu anımsatayım. Dileyenler, Altan Deliorman’ın “Tanıdığım Atsız” adlı yapıtına başvurabilirler.

Bilindiği gibi ben “Türk İslâm Sentezi” düşünce ve uygulamasının Türkçülük için zararlı sonuçlar verdiğini savunuyorum ve prensip itibarıyla “Türkçü lâik/seküler olmalı veya davranmalı” diyorum. Bu nazik konuya fazla değinmeyeceğim. Türkçüler’in maruz kaldıkları baskı ve zorluklardan söz ediyordum. Şimdiki, Türklük karşıtı politika durumu daha da ağırlaştırdı. Artık “Ne Mutlu Türküm!” bile diyemez olduk, tahkikata uğrayan bile var. Türkiye insanının % 86.1’i “Ne Mutlu Türküm” diyor, ama fiilî siyaset Türk’ü mozaik parçası sayıyor... Ben bundan önceki yazılarımda mealen dedim ki “... Türklük Bilinci’nin olmadığı ortamlarda Turancılık olur mu?..” Anadolu Türk’ünün İslâmcı Hükümeti, ABD ve AB dümen suyunda giderek bir avuç Ermeni için Azerî kardeşlerini satıyor. O Azeriler ki ideolojik/teorik Türkçülük açısından çok katkıda bulundular ve durmadan ve içtenlikle “Tek Ulus iki devlet” diyorlar. Ben haykırıyorum “... Türk’üm diyen Azeriler benim özbeöz kardeşimdir ama Ermenilere karşı Azerileri satan Anadolu İslâmcıları kardeşim değildir!..” Bu meyanda Türk’e ve Türklük’e karşı İslâmcı politikanın Ermeni sempatanlığına kızan Azerî kardeşlerimiz de şehitlikteki Türk Bayrağı’na saygısızlık etmemeliydiler...

Yazımın başında benim çok saydığım ve değer verdiğim Büyük Türkçü ve Düşünür Yusuf Akçura’nın adı geçiyor. 2010 yılının 25 Mart günü, Büyük Türk – Büyük Türkçü – Büyük Düşünür – Büyük Aksiyon İnsanı Yusuf Akçura’nın 75. aramızdan ayrılma gününü idrak edeceğiz. Türkçülük, Türkleşme ve Türk Milliyetçiliği denildiği vakit Yusuf Akçura’yı saygı ile anmamak ve o’nun düşüncelerine atıf yapmamak mümkün değil. Bakın Akçura’nın 50. Ölüm yılı olan 1985’te 11-12 Mart’ta yapılan sempozyum tebliğlerini yayınlamış olan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nün risalesinin 48. sayfasında Prof. Dr.ERCÜMENT Kuran ne diyor: [... O, her şeyden önce fikir adamıydı. 1904 yılında Kahire’de Türk gazetesinde yayınlanan Üç Tarz-ı Siyaset makalesi Türkçülük cereyanının gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu makalede Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük açıklandıktan sonra, Osmanlı devletinin yaşaması bakımından her birinin fayda ve mahzurları anlatılır. Akçura neticede Osmanlılık siyasetinin geçersizliğini ortaya koyup İslâmcılık ve Türkçülükten hangisinin yürütülmesi gerektiği hakkında kesin bir kanaate varmazsa da Türkçülüğü tercih ettiği sezilir. Charles Warren’e göre,

bu makale “1848 Komünist Manifestosu’nun Marksistler için oynadığı rolün benzerini Türkçüler için oynamıştır.”]

İmdi, Türkiye’nin içinde bulunduğu – çok – bunalımlı döneme bir göz atalım. İslâmcı bir hükümet var ve açık veya sinsi İslâmcılık uygulaması içinde. Osmanlıcılık veya Yeni Osmanlıcılık sözleri havada uçuşuyor ve Türkler ve Türkçülük hakir görülüyor. Nerede ise nesebi gayrisahih “Açılım” garibesi, “Ne Mutlu Türk değilim!” sloganını dağa taşa yazdıracak. Bu ahval ve şerait içinde yapılacak iş eheme (yani çok mühime) yönelmektir, ki, bu da **Yeniden Türkleşmek**’tir. Avamî bir tabir kullanarak, Türkçüler! evdeki bulgurdan olmamıza ramak kaldı, diyeceğim.

Büyük Türk ve Türkçü Yusuf Akçura’nın 75. Ölüm Yılı dönümü vesilesiyle 2010 yılını **Yeniden Türkleşme Yılı** yapalım ve Türkleşelim. Türkleşmek Turanlaşmanın tartışılmaz ve ussal ön koşuludur!

(18)

MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ RESURLARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ**Qızbəs HƏSƏNLI Hüseyn qızı⁵⁴**

Tikinti müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində maliyyə resursları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyənin xüsusiyyəti ondadır ki, o həmişə pul formasında çıxış edir və bölüşdürücü xarakterli olub, maddi istehsal sahələrində təsərrüfat subyektlərinin, dövlətin və qeyri – istehsal sahələrini iştirakçılarının gəlirlərinin və yığımlarının formalaşması və istifadəsini əks etdirir.

Konkret təsərrüfat subyektinin sərəncamında olan pul vəsaitləri müəssisənin maliyyə resurslarını təşkil edir və onun gəlirlərinin əmələ gəlməsi, bölüşdürülməsi və istifadəsi prosesini özündə ehtiva edir. Maliyyə - pul fondlarının yaranması və istifadə edilməsini göstərən pul münasibətləri sistemidir. Ölkənin maliyyə sisteminə dövlət, ərazi və müəssisələrin maliyyəsi daxildir.

Konkret tikinti müəssisənin maliyyəsi aşağıdakı prinsiplər əsasında təşkil olunur:

- maliyyə - təsərrüfat fəaliyyəti sahəsində müstəqillik;
- özünü maliyyələşdirmə;
- müəssisə fəaliyyətinin (iş, xidmət) nəticələri üçün məsuliyyət;
- müəssisənin maliyyə ehtiyatlarının yaradılması;
- vəsaitlərin borc alınmış və xüsusi (özünün) vəsaitlərə bölünməsi;
- büdcə, büdcədən kənar və dövlət fondlarına ilk növbədə ayırmalar;
- müəssisənin fəaliyyətinə maliyyə nəzarəti;

Özünün təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirə bilmək üçün tikinti müəssisəsinin müvafiq maliyyə təminatı olmalıdır. Müəssisənin maliyyə resurslarının əsas mənbələrindən biri ilkin kapitaldır. İlkin kapital müəssisənin təsisçilərinin payları hesabına formalaşır və nizamnamə kapitalı formasını alır. Nizamnamə kapitalının əmələ gəlməsi üsulları müəssisənin təşkilatı – hüquqi formalarından asılıdır. Nizamnamə kapitalının vəsaiti əsas fondların əldə edilməsi üçün lazım olan ölçülərdə dövriyyə vəsaitlərinin formalaşdırılmasına yönəldilir. O, həmçinin lisenziyaların, patentlərin, nou – xauların və s. alınması üçün istifadə edilə bilər.

İstehsala qoyulmuş ilkin kapital satılmış məhsulun qiymətində ifadə olunmuş dəyər yaradır. Məhsul satıldıqdan sonra o, pul formasını – mədaxil (satış pulu) formasını alır, lakin mədaxil məhsulun istehsalına sərt olunmuş vəsaitlərin ödənilməsi, müəssisənin pul fondlarının və maliyyə nəticələrinin formalaşması mənbəyi olsa da hələ gəlir deyildir. İstifadə prosesində mədaxil keyfiyyətə müxtəlif tərkib hissələrə bölünür. Mədaxildən istifadənin istiqamətlərindən biri də amortizasiya fondudur. Bu fond əsas istehsal fondlarının qeyri – maddi aktivlərinin aşınması pul formasını aldıqdan sonra amortizasiya ayırmalı şəklində təşkil olunur. Bu fondun əmələ gəlməsinin vacib şərti istehsal olunmuş məhsulların istehlakçılara satılması və mədaxilin olmasıdır. Tikinti məhsulu yaradılarkən xammal, material, komplektləşdirici məmulatlar və konstruksiyalardan istifadə edilir. Onların dəyəri digər maddi məsrəflərə, əsas istehsal fondlarının aşınması və işçilərin əmək haqqı ilə yanaşı, məhsulun istehsal üçün müəssisənin dövriyyə vəsaitləri bərpa edilir və məhsulun istehsalı üçün müəssisənin xərclərini təşkil edir və maya dəyəri formasını

54 Biznes Universiteti, “Menecment və Marketing” kafedrasının baş müəllimi, Bakı/AZERBAIJAN.

alır.Realizasiyadan pul daxil olana qədər bu xərclər müəssisənin dövriyyə vəsaitləri hesabına maliyyələşir.Məhsulun realizə edilməsindən sonra mədaxil hesabına dövriyyə vəsaitləri bərpa edilir və məhsulun istehsal üzrə müəssisənin xərclərində ödənilir.Xərclərin maya dəyəri şəklində xüsusiləşməsi məhsulun realizasiyasından əldə edilən mədaxili istehsal xərcləri ilə müqayisə etməyə imkan verir.Məhsul istehsalı üçün vəsaitin investisiyalaşdırılmasının mahiyyəti xalis gəlirin əldə edilməsidir və əgər mədaxil maya dəyərini üstələyirsə , onda müəssisə onu mənfəət şəklində alır.

Həm mənfəət , həm də amortizasiya ayırmaları istehsala qoyulmuş vəsaitlərin dövrünün nəticəsidir və müəssisənin xüsusi maliyyə resursları adlanır.Bu resurslardan tikinti müəssisəsi müstəqil şəkildə istifadə edir. Müəssisənin mənfəəti təməmlə onun sərəncamında qalmır və bir hissəsi vergilər şəklində büdcəyə daxil olur.Müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət onun tələbatlarının maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyidir ki , bu tələbatlar da yığıma və istehlaka bölünür.Məhz mənfəətin yığıma və istehlaka bölünməsi müəssisənin inkişaf perspektivlərini müəyyən edir. Yığına yönəldilən vəsaitlər (amortizasiya ayırmaları və mənfəətin bir hissəsi) müəssisənin istehsal və elmi – texniki inkişafı üçün istifadə olunan pul vəsaitlərini təşkil edir.Bunun əsasında müəssisənin maliyyə aktivləri (digər müəssislərdə payçı kimi iştirak , qiymətli kağızların alınması və s.) formalaşır.Mənfəətin digər hissəsi isə müəssisənin sosial inkişafına , o cümlədən istehlaka yönəldilir.Xüsusi vəsaitlərdən əlavə müəssisə borc alınmış maliyyə resurslarını – uzunmüddətli bank kreditləri , başqa müəssislərin vəsaitləri və s. cəlb edə bilər. Bu borc vəsaitlərinin geri qaytarılmasının (ödənilməsinin) mənbəyi yenə də müəssisənin mənfəətidir.

Müəssisənin pul vəsaitlərinin investisiyalaşdırılması istiqamətləri həm məhsul (iş , xidmət) istehsalı üzrə müəssisə fəaliyyətinin əsas növləri , həm də xalis maliyyə qoyuluşları ilə əlaqədardır.Əlavə gəlir əldə etmək üçün müəssisə başqa müəssisələrin və dövlətin qiymətli kağızlarını ala bilər , yeni yaradılan müəssisələrin və bankların nizamnamə fonduna vəsait də qoya bilər.Müəssisə öz müvəqqəti sərbəst vəsaitlərini bankda depozit hesabında da saxlaya bilər. Özünə məxsus (xüsusi) olan maliyyə vəsaitlərindən istifadə edərkən müəssisələr heç də cəmiyyət və dövlət qarşısındakı öhdəliklərdən tam azad deyillər.Təşkilati – hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisələr büdcədənənar sosial fondların və müxtəlif səviyyəli büdcə gəlirlərinin formalaşmasında iştirak edirlər.

Müəssisənin maliyyə sisteminin təsirliliyi hər şeydən əvvəl onun dəqiq və nizamlı işi ilə , həmçinin maliyyə siyasətinin təşkili ilə müəyyən edilir.Bu zaman maliyyə siyasəti aşağıdakı mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xidmət edir :

- məhsul istehsalı , əsaslı tikinti , yeni texnikanın və elmi – tədqiqat işlərinin tətbiqi üzrə müəyyən olunmuş tapşırıqların və digər plan xərclərinin maliyyə resursları ilə təmin edilməsi ;

- müəssisənin və onun tərkibinə daxil olan struktur vahidlərinin istehsal – təsərrüfat

fəaliyyətinin vaxtında və keyfiyyətli təhlilinin həyata keçirilməsi , mənfəətin artırılması və istehsalın rentabelliyyənin yüksəldilməsi yollarının axtarılması ;

- büdcə , banklar , material (xammal) göndərənlər , əmək haqqının ödənilməsi üzrə işçilər qarşısındakı maliyyə öhdəliklərinin və digər öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ;

;

- istehsal fondları və kapital qoyuluşlarından daha səmərəli istifadə edilməsinə yardım göstərilməsi ;

- maliyyə resurslarından düzgün istifadə olunması və dövriyyə vəsaitlərinin dövr etməsinin

sürətləndirilməsinə nəzarətin təşkil edilməsinə.

Bazar iqtisadiyyatlı inkişaf etmiş ölkələrdə 2008 – ci ildən başlayan iqtisadi böhran tam kəskinliklə artıq bütün ölkələrin təsərrüfat həyatına öz mənfi təsirini göstərməkdədir.

Bu proseslərin başlanğıcında isə ayrı – ayrı “ nəhənglərin ” malik olduqları imkanlardan süni surətdə istifadə etməklə kapital yığımının bütün forma və növlərindən öz şəxsi maraqlarının təmin olunması istiqamətində maksimum bəhrələnmək niyyəti dayanır ki , bunun da nəticəsində ümumdünya maliyyə böhranı yeni – yeni ölkə və müəssisələri öz ağışına alaraq daha da dərinləşməkdə davam edir.

Müasir iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri olan investisiya fəaliyyətinin aktiv iştirakçıları indiki şəraitdə kapital yığımına daha çox üstünlük verdikcə , ümumi maliyyə çatışmazlığına şərait yaradırlar.Bununla yanaşı çox , böyük həcmli kapitalla malik olan investorlar onların maraqlarını təmin edəcək istənilən istehsal sahələrinə diqqət yetirmək əvəzinə kapital yığımına maraq göstərməklə meyillidir.Müasir təsərrüfat subyektlərinin inkişafına ciddi maneçilik törədən kapital yığımı son nəticədə kəskin maliyyə böhranı yaratmaqla bütöv ölkələrin həyatında sosial – iqtisadi gərginliklər yaratmışdır.Bu şəraitdə isə investorların böyük həcmli kapital tutumuna malik olan və çox səmərəli sayılan transmilli layihələrin həyata keçirilməsində iştirakı adi hal almışdır.Növbəti mərhələdə isə bu kapital və sənaye subyektləri sahibləri əldə edilmiş kapitalın həcmi sabit saxlamaqla , həmçinin maliyyə - kredit imkanlarını əldən buraxmamaq məqsədilə , adi maliyyə əməliyyatlarına belə qoşularaq etibarsız və riskli hesab etdikləri kiçik layihələrdə iştirak etmək istəməirlər.Bundan sonra isə yaranan maliyyə resursları qıtlığı , yalnız müəssisələrin istehsal – təsərrüfat fəaliyyətinə deyil , artıq bank – kredit prosesinə də təsir etməyə başlamışdır.Qərb ölkələrində dünyanın digər ölkələrinə nisbətən maliyyə institutları şəbəkəsinin mövcudluğu , onların maliyyə - kredit və bank əməliyyatlarında liderliyi , maliyyə böhranının məhz bu ölkələrin iqtisadi həyatına daha ciddi təsir göstərməsinə səbəb olmuşdur.Bunun yaratdığı mənfi təsir isə sosial , iqtisadi və hətta siyasi böhranlar yaratmaqla ölkədaxili , həmçinin ölkələrarası təsərrüfat – maliyyə münasibətlərinin gərginləşməsi , bütövlükdə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin inkişafında problemlər əmələ gətirmişdir.Dünya təsərrüfatının inkişafında “ böyük ” dövlətlərin rolu prinsipindən yanaşmada , bəzən zəif və asılı dövlətlərin sadəcə siyasi həyatında deyil , həmçinin bütövlükdə bu ölkələrin təsərrüfat həyatının bütün sahələrində çox xoşagəlməz gərginliklərin yaranmasına səbəb olur.

Maliyyə böhranının təsirinə məruz qalmış subyektlərinin coğrafi - ərazi bölgüsü çox müxtəlif olsa da , bu proses maliyyə - iqtisadi əlaqələrinin həcminə mənfi təsir edərək , ölkələrarası maliyyə münasibətlərinin də keyfiyyətini xeyli aşağı salmışdır.

Müəssisənin maliyyəsinin səmərəli istifadə və idarə edilməsi uzun müddətli perspektiv tədbirlər planının hazırlanmasını və həyata keçirilməsini tələb edir.Bu sahədə inkişaf etmiş ölkələrin təsərrüfat subyektlərinin təcrübəsi Respublikamızın müəssisələri üçün çox əhəmiyyətlidir.Son dövrlərdə Beynəlxalq Valyuta Fondunun , Dünya Bankının və bir sıra maliyyə institutlarının mikrosəviyyədə (müəssisə və

birliklər səviyyəsində) maliyyə resurslarının idarə edilməsi istiqamətində verdikləri tövsiyələr və göstərdikləri mühüm səyləri xüsusi ilə nəzərə çarpmaqdadır.

Müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşması və istifadə olunmasında təsərrüfat subyektlərinin özünün maliyyə siyasəti olmalıdır. Bu maliyyə siyasəti müəssisənin iqtisadi kursuna , onun tərkib hissəsi olan qısa və orta müddətli maliyyə siyasətinə , müəssisənin sosial – iqtisadi inkişaf konsepsiyasına və proqnoz göstəricilərinə , onun informasiya , enerji , material ehtiyatının təmin edilməsi üzrə uyğun olaraq müəyyən edilir. Ölkə və sahə üzrə yaranmış makroiqtisadi mühitə uyğun olaraq , müəssisə özünün maliyyə siyasətini istiqamətləndirən göstəricilərin perspektivdə müəssisə büdcəsinə əlavə daxilolma mənbələrinin müəyyən edilməsini , xərclərin prioritetlərini , müəssisə kollektivinin rifah halının yaxşılaşdırılmasını , onların gəlirlərinin yüksəldilməsi səviyyəsinin təkmilləşdirilməsini , müəssisə məhsullarının rəqabət qabiliyyətliyinin yüksəlməsinə təsir edən innovasiya və elmi – texniki tərəqqinin inkişafı və digər tədbirlər üçün maliyyə imkanlarının yaradılmasını özündə əks etdirir.

Müəssisənin maliyyə siyasətində əsas məqsədlərdən biri də təsərrüfatda yüksək gəlirlilik əldə etdiyi vaxt , orta və uzunmüddətli perspektiv üçün vəsaitlərdən maksimum səmərə ilə istifadə edilməsinə , müəssisədə maliyyə intizamının gücləndirilməsinə , iqtisadi – maliyyə vəziyyətinin sabit saxlanmasına , inflyasiya və makroiqtisadi təzyiqlərin mümkün qədər azaldılmasına nail olmaq , müəssisə fəaliyyətinin tənzimlənməsində maliyyə resurslarından istifadə də ən yüksək nəticələrə nail olmaqdır. Müəssisədə istehsalın artırılması , sürətli və intensiv inkişafın təmin olunması , rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı , əlverişli investisiya mühitinə nail olunması və bu investisiyaların müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinə cəlb olunaraq , investisiyalarda müəssisənin daxili resurslarının xüsusi çəkisinin artırılmasına , maliyyə resurslarının müxtəlif dövrləri əhatə edən proqramlar əsasında proqnozlaşdırılması , həmçinin ekoloji proqramlar və rekultivasiya işlərinin , həyata keçirilməsi dövrün tələbidir. Hazırda dünya maliyyə böhranının tüğyan etdiyi bir zamanda tikinti müəssisəsində maliyyə resurslarının koordinasiyasının gücləndirilməsi , xərclərin artımının nəzarətdə saxlanılması və digər tədbirlər hesabına müəssisədə maliyyə sabitliyinə mənfi təsirlərin qarşısının alınması mühüm məsələdir. Bunun üçün tikinti müəssisəsinin maliyyə möhkəmliyinin , ödəmə qabiliyyətinin və müflisləşmə riskinin də dəqiq təhlili aparılmalıdır. Məlumdur ki , tikinti müəssisəsinin maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən , ümumiləşdirici göstərici onun ödəmə qabiliyyətidir. Ödəmə qabiliyyəti dedikdə tikinti müəssisəsinin təsərrüfata daxil olan cari vəsaitlərin hesabına özünün növbəti ödəməsini vaxtında yerinə yetirməsi başa düşülür.

Tikinti müəssisəsinin ödəmə qabiliyyətinin möhkəmliyi ilk növbədə tikinti – quraşdırma işləri planının vaxtında yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi , bütün borclular tərəfindən ödəmələrin dəqiqliyinə və kreditorlar qarşısında öz öhdəliklərinə düzgün riayət edilməsidir. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti dayanıqlı , dayanıqlı olmayan (böhran qabağı) və dayanıqsız (böhranlı) ola bilər. Müəssisənin müvəffəqiyyətli fəaliyyətinə və davamlı inkişafına ödəmə qabiliyyəti , dəyişən daxili və xarici mühitdə öz aktivləri və passivlərinin tarazlığını saxlaya bilməsi , əlverişli risk səviyyəsində özünün ödəmə qabiliyyətini daima saxlaması , onun maliyyə vəziyyətinin dayanıqlı olmasını göstərir.

Müəssisə öz maliyyə dayanıqlılığını təmin etmək üçün , onun kapitalının strukturu çevik olmalı və hərəkəti elə təşkil edilməlidir ki , müəssisənin ödəmə

qabiliyyəti saxlanılsın və normal fəaliyyət üçün şərait yaradılsın və gəlirlər xərcləri daima üstələsin.

Müəssisənin dayanıqlı maliyyə vəziyyəti isə öz növbəsində , əsas təsərrüfat fəaliyyətinin həcminə müsbət təsir edir , istehsal zəruri resurslarla təmin edir , maliyyə fəaliyyəti təsərrüfat fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi , müəssisənin bütün resurslarının təminatını yaxşılaşdırır.Müəssisənin maliyyə - təsərrüfat fəaliyyətinin əsas məqsədi , müəssisə kapitalını artırmaq və bazarda dayanıqlı vəziyyəti təmin etməkdir.Bunun üçün isə müəssisənin ödəmə qabiliyyəti və rentabelliği , balansının aktiv və passivlərinin optimal strukturu və maliyyə resursları ehtiyatı daima saxlanılmalıdır.Bunlara müvəffəq olmaq , müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində maliyyətlər qazanmaq və maliyyə siyasətini həyata keçirmək üçün aşağıdakı tədbirlər reallaşdırılmalıdır :

- xərclərin investisiya yönümlüyünü artırılmalıdır ;
- ekoloji tədbirlər həyata keçirilməsi üçün vəsait qoyuluşu nəzərdə tutulmalıdır ;
- dünya maliyyə böhranı ilə bağlı , baş verə biləcək risklər diqqətdə saxlanmalı , risklər

azalda bilən tədbirlər ardıcıl həyata keçirilməlidir ;

- müəssisənin vəsaitlərindən maksimum səmərəli istifadə olunması üçün dəqiq nəzarət

mexanizmi tətbiq edilməli , maliyyə resurslarının idarəetmə mexanizmi təkmilləşdirilməli və digər tədbirlər görülməlidir ;

- müəssisənin büdcəsinin xərclərinin strukturunun optimallaşdırılması və təkmilləşdiril -

məsi diqqətdə saxlanılmalıdır ;

- bağlanmış müqavilələrin şərtlərinə əsasən alınan kreditlərin ödəniş qrafikini tərtib etmək

və bu qrafikə uyğun olaraq kreditlərin vaxtında ödənilməsini , öz bank hesablarının vəziyyəti haqqında məlumatları təmin edən tədbirlər görmək ;

Müəssisə maliyyəsinin artırılması və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinin perspektiv istiqamətlərindən biri kimi inkişaf etmiş Qərbi ölkələrinin qabaqcıl müəssisələrinin təsərrüfat – maliyyə təcrübəsindən istifadə edərək gələcəkdə , müəssisə gəlirlərinin çoxalmasını təmin edən maliyyə alətlərinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə maliyyə resurslarının idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılmasına nail olmaq mümkündür.Xarici təcrübə ilə yanaşı Respublikamızda da müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərən istehsalat müəssisələrinin nəzəri və əməli potensialından bəhrələnməklə müəssisə maliyyəsinin problemlərinin həlli yollarını tapmaq olar.

Ədəbiyyat

1. İ.Mehdiyev , V.Şirəliyev “ Tikintinin iqtisadiyyatı ”. Bakı 2007.
2. “ Müəssisələr haqqında ” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı 1994.
3. Ş.Axundov , M.Axundov “ Bazar iqtisadiyyatının əsasları ”. Bakı 2001.
4. Ə.Əlirzayev “ Azərbaycanın iqtisadi inkişafının konsepsiyası və proqramı ”. Bakı 1999.
5. R.Əliyev , N.Novruzov “ İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi ”. Bakı 2003.
6. T.Hüseynov “ Müəssisənin iqtisadiyyatı ”. Bakı 2005.

(19)
SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN DÖVLƏT PROQRAMLAŞDIRILMASI
İSTİQAMƏTLƏRİ
HƏSƏN PƏRVİZ oğlu MƏMMƏDOV⁵⁵

Müasir dövrün sosial-iqtisadi problemləri arasında yoxsulluğun ixtisar olunması mühüm yer tutur. Digər keçid iqtisadiyyatlı dövlətlərdə olduğu kimi Azərbaycan Respublikasında da sistem transformasiyaları ilə əlaqədar baş verən böhran prosesləri yoxsulluq probleminin kəskinləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Beynəlxalq Təşkilatların apardıqları araşdırmaların nəticələrinə görə 1990-cı illərin ortalarında ölkəmizdə əhalinin 3/5 hissəsinə qədər yoxsul olmuşdur. Əsaslı islahatların həyata keçirilməsi nəticəsində iqtisadi dirçəlişin başlanması yoxsulluğun azaldılması sahəsində müəyyən irəliləyişlərə yol açmışdır. Bununla belə, 2000-ci illərin əvvəllərində yoxsulluq səviyyəsi yüksək olaraq qalmış və 2002-ci ildə 46,7% təşkil etmişdir. Belə vəziyyət dövlət tərəfindən həmin problemin həllinə daha yüksək diqqət yetirilməsi zəruriliyini şərtləndirmişdir.

Qeyd edilənlərə uyğun olaraq ölkəmizdə “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı” qəbul edilmişdir. Proqramda ölkədə makroiqtisadi sabitliyin saxlanması, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi və bu əsasda əhali gəlirlərinin yüksəldilməsi üzrə geniş tədbirlər kompleksi nəzərdə tutulmuşdur. Bununla yanaşı, proqrama xidmət sahələrinin, o cümlədən sosial xidmətlər göstərən sahələrin inkişaf etdirilməsi və həmin xidmətlərə əhalinin maddi imkanları nisbətən aşağı olan təbəqələrinin əlyətərliliyinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər daxil edilmişdir.

Bütövlükdə Dövlət Proqramı 2000-ci ilin sentiyabrında BMT-nin təşkilatçılığı ilə dünya birliyinə daxil olan ölkələrin başçıları tərəfindən imzalanmış Minilliyin İnkişaf Məqsədlərini əks etdirən birgə Bəyannaməyə uyğun olaraq yoxsulluğun azaldılması sahəsində hədəflərə çatmaq vəzifələrinin həllinə yönəldilmişdir.

Dövlət Proqramında müəyyən edilmiş tədbirlərin əsas istiqamətlər üzrə reallaşdırılması təmin olunmuşdur. Bu, öz növbəsində ölkəmizdə yoxsulluq səviyyəsinin sürətlə aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Bu haqda aşağıdakı cədvəlin məlumatları da əyani təsəvvür yaradır.

Cədvəl1.

2002-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluq həddi və yoxsulluq səviyyəsinin dinamikası

Göstəricilər	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1.Yoxsulluq həddi, manat	35	35,8	38,8	42,6	58	64	70
2.Yoxsulluq səviyyəsi, faizlə	46,7	44,7	40,2	29,3	20,8	15,8	13,2

55 AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNİVERSİTETİ, Bakı/AZƏRBAYCAN.

Göründüyü kimi, Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirlər sisteminin yerinə yetirilməsi nəticəsində ölkəmizdə yoxsulluq səviyyəsi ixtisar olunmuşdur. 2002-2005-ci illərdə həmin göstərici 1,6 dəfə aşağı düşmüşdür. Yoxsulluğun azaldılması sonrakı illərdə də ardıcıl olaraq davam etmişdir. 2005-2008-ci illərdə yoxsulluq səviyyəsini səciyyələndirən göstəricinin kəmiyyəti 16,1 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

Azərbaycan Respublikasında yoxsulluq səviyyəsinin dinamikasında diqqəti cəlb edən əsas cəhət tədqiq edilən dövrdə həmin göstəricinin azalma tempində sürətlənmə meylinin saxlanmasıdır. Belə ki, 2002-2005-ci illərlə müqaisədə 2005-2008-ci illərdə yoxsulluğun aşağı düşmə sürəti 1,4 dəfə yüksək olmuşdur.

Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında yoxsulluq problemi hələlik sonadək həll edilməmişdir və aktuallığını saxlamaqdadır. Ev təsərrüfatlarının tədqiqatlarının materialları əsasında aparılan xüsusi təhlilərin nəticələri ölkədə yoxsulluq riskinin aşağıdakı amillərlə bağlı olduğunu göstərir:

- şəhər və kənd yerlərində yaşayan əhalinin yoxsulluq səviyyələri arasında fərqlərin az olmasına baxmayaraq, ötən dövr ərzində şəhər yerlərində yoxsulluğun azalma tempi kənd yerlərinə nisbətən daha yüksək olmuşdur;

- iqtisadi rayonlar arasında adambaşına aylıq gəlirlərin ən aşağı səviyyəsi Yuxarı Qarabağ, Aran, Dağlıq Şirvan zonalarında olmuşdur. Lakin əsas fərq Bakı şəhəri ilə regionların arasındadır (Bakı şəhəri ilə Yuxarı Qarabağ və Aran zonasındakı fərq müvafiq olaraq 25,9 və 19,7 manat təşkil edir);

- ev təsərrüfatlarının tərkibinin (ailə üzvlərinin sayı) böyük olması yoxsulluq riskini artırır; dörd uşaqly ailələrdə adambaşına aylıq gəlir uşaqsız ailələrdən 1,5 dəfə, bir uşaqly ailələrdən 1,3 dəfə azdır. Tək yaşayan şəxslər üzrə adambaşına gəlir uşaqly ailələrə nisbətən 2 dəfə çoxdur;

- ev təsərrüfatı başçısının təhsil səviyyəsi yüksəldikcə, xüsusilə ali təhsilə malik olduqda, onların yoxsulluq riski azalmış olur;

- ailə başçısı 30-39, 40-49 və 60-dan yuxarı yaş qruplarında olan ev təsərrüfatlarında adambaşına aylıq gəlir orta göstəricidən aşağı olduğu halda, ailə başçısı 18-29 və 50-59 yaş qruplarında olan ev təsərrüfatlarında bu göstərici orta göstəricidən yuxarıdır.

Göstərilənlərdən aydın olduğu kimi, yoxsulluğun aradan qaldırılması, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi əhəmiyyətli surətdə əhalinin ayrı-ayrı qruplarının gəlirlərinin artırılması ilə bilavasitə bağlıdır. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, həmin problemlərin həlli, həm də sosial xidmətlər göstərən sahələrin inkişaf etdirilməsindən asılıdır. Bunula əlaqədar, körpə və uşaq ölümü, ana ölümü, ərzaq təhlükəsizliyi və uşaqların qidalanması, yoluxucu xəstəliklərin yayılması, məktəbə davamiyyət səviyyələrini səciyyələndirən göstəricilərin yaxşılaşdırılması da təmin edilməlidir.

Yuxarıda göstərilənlərlə əlaqədar olaraq, ölkəmizdə yoxsulluğun daha da azaldılması qarşıdakı dövrdə də dövlətin sosial-iqtisadi strategiyasının prioritetləri sırasına daxil edilmişdir. Bununla əlaqədar əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması istiqamətində əldə olunmuş nailiyyətləri davam etdirmək, yoxsulluq səviyyəsinin daha da azaldılmasını, habelə bununla bağlı BMT-nin qəbul etdiyi “Minilliyin İnkişaf Məqsədləri”ndən irəli gələn vəzifələrin ölkəmizin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla yerinə yetirilməsi məqsədilə “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı” qəbul edilmişdir.

Dövlət Proqramında aşağıdakı əsas strateji məqsədlər müəyyən edilmişdir:

1) Makroiqtisadi sabitliyi saxlamaqla və qeyri-neft sektorunu tarazlı inkişaf etdirməklə davamlı iqtisadi artımın təmin edilməsi.

2) Əhalinin gəlir əldə etmək imkanlarının genişləndirilməsi, yoxsul əhalinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmasına nail olunması.

3) Səmərəli sosial müdafiyyə sistemini inkişaf etdirməklə yaşlı əhalinin, aztəminatlı ailələrin və sosial cəhətdən xüsusilə həssas qrupların sosial riskinin azaldılması.

4) Qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması tədbirlərinin sistemli şəkildə davam etdirilməsi.

5) Təhsil və səhiyyə sahəsində əsas xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və onları əldə etmək üçün bərabər imkanların yaradılması.

6) Sosial infrastrukturun inkişaf etdirilməsi, kommunal xidmətlər sisteminin təkmilləşdirilməsi.

7) Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin davamlı idarə olunmasının təmin edilməsi.

8) Gender bərabərliyinin dəstəklənməsi.

9) İnstitusional islahatların davam etdirilməsi və dövlət idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dövlət Proqramının məqsədləri tam metodoloji varislik prinsipi gözlənilməklə, “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı”nın məntiqi davamının təmin edilməsi vəzifələrinə uyğun formalaşdırılmışdır.

Dövlət proqramının hər bir məqsədi üzrə konkret hədəflər müəyyən edilmişdir, o cümlədən 2008-2015-ci illərdə adambaşına ÜDM-in həcmi 2 dəfə artırmaq, 2015-ci ilin sonundakı işsizlik səviyyəsini 3-4% həddinədək azaltmaq, minimum əmək haqqının və əmək pensiyalarının baza hissəsinin mütamadi olaraq artırılmasını və 2011-ci ildən ölkə üzrə yaşayış minimumu səviyyəsini ustələməklə müəyyənləşdirilməsini təmin etmək, ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin edilməsi üçün ehtiyac meyarının həddini yaşayış minimumunun səviyyəsinə uyğunlaşdırmaq məqsədilə mərhələlərlə artırmaq nəzərdə tutulmuşdur.

Müəyyən edilmiş hədəflərə çatılması 2015-ci ilin sonunadək ölkədə yoxsulluğun səviyyəsinin 2 dəfə azaldılması ilə nəticələnəcəkdir.

Dövlət Proqramında eyni zamanda sosial təminatlı xidmətlərin inkişafı sahəsində əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına real təminatlar yaradılmasına uyğun gələn hədəflər müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, 2015-ci ilin sonunadək məktəbəqədər təhsil ilə əhatə olunmuş uşaqların sayını 2 dəfə artırmaq, təhsil sistemində bütün şagirdlərin kompüterə və internetə çıxışını təmin etmək nəzərdə tutulur. Həmin dövrə 1 yaşınadək uşaqlar arasında ölüm hallarının, habelə ana ölümü hallarının səviyyəsinə görə Avropa ölkələri üzrə orta göstəriciyə çatılacaq, vərəm, malyariya, brusellyoz xəstəliklərinin qarşısı alınacaq, ölkənin şəhər və qəsəbələri təmizləyici qurğular və kanalizasiya xidmətləri ilə tam təmin ediləcək, böyük şəhərlərdə yaranan bərk məişət tullantılarının 80%-ə qədərini utilizə edilməsi və zərərsizləşdirilməsinə nail olunacaqdır.

Dövlət Proqramında müəyyən olunmuş hədəflərə çatılması ilə bağlı bütün istiqamətlər üzrə geniş tədbirlər planı hazırlanmışdır.

Bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının və onun başlıca sahələrinin inkişafı ilə bağlı məsələləri əhatə etməsi baxımından Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli, 24 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında

regionların sosial-qtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər) üzrə Dövlət Proqramı” mühüm əhəmiyyətə malik olmuşdur.

Bu Dövlət Proqramının uğurla həyata keçirilməsi regionların sosial-iqtisadi inkişafında müsbət meyllərin artmasına səbəb olmuş, sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması nəticəsində yeni müəssisə və obyektlərin açılışı sürətlənmiş, bir sıra sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti isə bərpa olunmuş, infrastruktur və digər sosial obyektlərin tikintisi, yeni iş yerlərinin yaradılması, ən başlıcası əhalinin maddi rifahının yaxşılaşdırılması istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Azərbaycanda gedən dövlət quruculuğu proseslərinin, demokratiya yolunda atılan inamlı addımların fundamental tədqiqatlara əsaslanan iqtisadi islahatların təməlini qoymuş ümummillə lider Heydər Əliyev ölkə iqtisadiyyatının prioritet istiqamətlərinin inkişafının təmin edilməsinin səmərəli strategiyasını müəyyən etmişdir. Məhz bunun məntiqi nəticəsi olaraq Azərbaycan sosial-iqtisadi cəhətdən getdikcə daha sürətlə inkişaf edir.

Ölkədə həyata keçirilən genişmiqyaslı iqtisadi islahatlar, iri enerji layihələrin inkişafının təmin edən uzunmüddətli dövlət proqramları və layihələrin uğurla icra edilməsi bu inkişafı daha da sürətləndirir. Aparılan məqsədyönlü iqtisadi siyasətin nəticəsidir ki, 2008-ci il ərzində, Azərbaycanda 38005,7 milyon manatlıq ümumi daxili məhsul istehsal olunmuşdur. Onun real həcmi 2007-ci ilə nisbətən 0,8 faiz artmışdır. Nəinki regionda, hətta dünyada lider dövlətə çevrilməkdə olan respublikamızın əldə etdiyi uğurlar heç şübhəsiz ki, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən ümummillə lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə işlənib hazırlanmış sosial-iqtisadi islahatlar strategiyası əsasında aparılan daxili və xarici siyasətin nəticəsində mümkün olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev İ.H. Nazirlər Kabinetinin 2007-ci ildə sosial-iqtisadi inkişafın yekunlarına və 2008-ci ildə qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında nitqi. “Xalq” qəzeti, №06, 12 yanvar 2008-ci il.
2. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2008-ci il.
3. Məmmədov M.A., Respublika iqtisadiyyatının inkişafında dövlət proqramlarının rolu, onun məqsəd və vəzifələri., IV Beynəlxalq Simpozium “Fövqəladə hallarda təhlükəsizliyin idarə olunması. Bakı, 2007.

(20)

**ELMİ-PEDAQOJİ ƏDƏBİYYATDA DƏRSLİK, DƏRS VƏSAİTLƏRİ VƏ
METODİK VƏSAİTLƏRİN HAZIRLANMASINA YENİ YANAŞMALAR
V. QOCAYEV⁵⁶****ABSTRACT⁵⁷**

The existed manuals and school supplies on Physics have been written according to the subject programs certified by the decision of the method Council of the Ministry Education. And that's why the utters on each manual program can be concern to the manuals and school supplies written in the base of them. Because the shortcomings and insufficiencies in the programs are reflected in the manuals. The analyzing of the manuals and school supplies show that, the manuals and supplies written in the period of the Soviet Union have been written according to the same program. And such kind of methods of approaching decrease the quality of the training.

Ali təhsilli mühəndis kadr hazırlığına verilən müasir tələblərin və mövcud təcrübənin təhlili göstərir ki, mühəndis kadrların keyfiyyət göstəricisi elmi-texniki tərəqqinin tələblərinə tam cavab vermir. Bunun əsas səbəblərindən biri təhsilin məzmununda yeni təlim və pedaqoji texnologiyalardan istifadənin təşkilində pedaqogikanın əsas qanun və qanuna uyğunluqlarından tələb olunan səviyyədə istifadə olunmamasıdır.

Bu problemin həlli istiqamətində ciddi araşdırmaların aparılması, yeni təlim və pedaqoji texnologiyaların təlim prosesinə tətbiqinin elmi-pedaqoji və psixoloji əsaslarının işlənməsi, alınmış nəticələrin təhlili əsasında yeni yanaşmaların təmin olunması tədqiqatın aktuallığını müəyyən edən əsas amillərdəndir.

Mövcud problemin həlli üçün keyfiyyətli mühəndis kadr hazırlığında riyaziyyat, kimya, informatika və s. kimi fundamental fənlərlə yanaşı ümumi fizika kursunun tədrisinin, onun məzmununun yenidən işlənməsi tələbini gündəmə gətirir. Ümumi fizika kursunun tədrisində ilk növbədə proqramın materialını hər bir ixtisasın peşə xarakteristikasının profilinə uyğun tədris edilməsi ilə yanaşı tədris ediləcək kurs materialının ixtiasa uyğunluğunu təmin etməkdir.

Texniki universitetlərdə təhsilin hər iki mərhələsində (bakalavr-magistr) ümumi fizika kursunun mövcud proqram materialına ayrılmış saata uyğunluğu və tədris ediləcək materialın təkmilləşdirilməsi imkanlarının öyrənilməsi, eləcə də ümumi fizika kursunun tədrisi işinin düzgün təşkili mühəndis kadr hazırlığının keyfiyyət göstəricisini artırır.

Elə bu baxımdan fizika kursundan fundamental fənn proqramlarına və onun əsasında yazılmış dərsliklər və dərs vəsaitlərinə ehtiyac duyulur.

Fizikadan mövcud dərslik və dərs vəsaitləri həmişə Təhsil Nazirliyinin metodik şurasının qərarı ilə təsdiq edilmiş fənn proqramları əsasında yazılmışdır. Ona görə də hər bir fənn proqramına tutulan iradları onların əsasında yazılmış dərslik və dərs vəsaitlərinə də aid etmək olar. Çünki, proqramlardakı nöqsan və çatışmazlıqlar

56 AMİU-nun dosenti, Bakı/AZERBAYCAN.

57 NEW APPROACHING TO THE PREPARING OF THE MANUALS, SCHOOL SUPPLIES AND METHODOLOGICAL SUPPLIES IN THE SCIENTIFIC- PEDAGOGICAL LITERATURE

dərslıklərdə öz əksini tapır. Hətta bəzi dərslük və vəsaitlər heç mövcud proqramın məzmununu və tələbbrini əhatə etmir.

Təxminən 1950-ci illərə qədər azərbaycan dilində fizikadan nəinki, ali texniki məktəb tələbələri üçün, hətta digər ali məktəb və universitet tələbələrini istifadə edə biləcəyi heç bir ədəbiyyat yox dərəcəsinə idi. Demək olar ki, rus dilini bilməyən ali məktəb tələbələri yalnız ali məktəb müəllimbrinin oxuduqları mühazirələrlə kifayətlənməli olurdular.

İlk dəfə 50-ci illərdə S.E.Friş və A.V.Timorevanın yazmış olduqları 3 cildlik «Ümumi fizika kursu» kitabının I hissəsi azərbaycan dilinə tərcümə edilib çapdan çıxdı. Sonrakı illərdə isə digər 2 cildi tərcümə edilib istifadəyə verildi. Bu kitablar uzun illər bir neçə dəfə təkrar nəşr edildikdən sonra fizikanı öyrənmək istəyən tələblərin stol üstü kitabına çevrildi.

Friş və Timorevanın vaxtilə yazmış olduqları bu kitablar hazırda da eyni maraqla istifadə edili.r. Tarixən köhnəlməsinə baxmayaraq hələ də məzmun və dəyərini saxlayır.

Bundan sonra 60-cı illərdən başlayaraq azərbaycan alimləri də ana dilində kitab yazıb çap etdirməyə başladılar. Azərbaycan dilində fizikadan səmərəli kitab yazanlardan biri Azərbaycan pedaqoji universitetinin professoru A.Abbaszaadə olmuşdur. Onun yazmış olduğu kitablar əsasən pedaqoji institutlarının tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ali texniki məktəb tələbələri üçün Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü prof.M.Ramazanzadə 1961-ci ildə «Fizika kursu» kitabını nəşr etdirdi. Bu kitabda bir sıra çatışmazlıqlar və səhvlər olmasına baxmayaraq o dövr üçün bu kitab vacib və vaxtında yazılmış kitab hesab edilirdi. Sonra həmin kitab 1987-ci ildə yenidən işlənilib, əlavələr edilmiş şəkildə nəşr edildi. Həmin kitabın II nəşrinin çapa hazırlanma dövrünü prof. M.Ramazanzadənin səhhəti pisləşdiyi üçün kitabın elmi redaktoru V.Qocayev kitabın təkrar nəşrinin yenidən işləyib çapa təqdim edilməsində bütün yükü öz üzərinə götürüb, lazımi düzəlişlər edib çapa təqdim etdi. Bınlardan başqa ali texniki məktəb təbbəbri üçün neft akademiyasının professoru X.Şirinov 2 cildlik «Fizika» dərslük vəsaitini çap etdirdi. X.Şirinovun yazmış olduğu kitablar öz dövründə bir tədris vəsaiti kimi müəyyən qədər fayda verdi. Lakin bu kitablar çox pilləli təhsil sistemi üçün yararlı deyil və yeni tədris və fənn proqramına uyğun gəlmir. Ümumiyyətlə, texniki ali məktəb tələbələri üçün XX əsrin sonuna qədər çap edilmiş dərslük və dərslük vəsaitlərinin də tərtibi, tədris materialının ardıcılıqla düzülüşü, onların tədris edilmə metodikasını iki pilləli təhsil sisteminin tələblərinə tam mənəsi ilə cavab vermir.

Onda belə nəticəyə gəlmək olur ki, mövcud proqramın tələblərinə uyğun dərslük və dərslük vəsaitləri, hətta yeni proqramın özü belə dövrün tələblərinə tam cavab verə bilmədiyindən yeni proqram işlənməsinə və dərslük vəsaitləri yeni proqram əsasında təkmilləşməsinə böyük ehtiyac duyulmağa başladı.

Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin professoru A.Mehrabovun rəhbərliyi altında 2000-ci ildə çap edilmiş «Ümumi fizika kursu» kitabı mövcud yeni proqram əsasında yazılmış tədris vəsaiti proqramın məzmununu tam əhatə edib. Hər bir mövzu üçün məsələnin sadə başa düşülən şəkildə qoyuluşu, sadə dildə şərhli və düsturların riyazi çıxarılışı və fiziki mənalara izahı tam tələbatına uyğundur. Hətta çox böyük riyazi çıxarılış tələb edən məsələlərdə düsturların hazır verilməsi (məsələn, köçürmə tənlikləri) və onlardan çıxan fiziki nəticələrin başa düşülən tərzdə izah edilməsi təqdirə layiqdir. Bundan başqa Azərbaycan Texniki Universitetinin fizika kafedrasının professoru E.Qocayevin

rəhbərliyi ilə çap etdirilmiş 2 hissədən ibarət «Ümumi fizika kursu» kitabı yeni proqramın tələbini tam əks etdirdiyi üçün ali texniki məktəb tələbələrinin istifadə edə biləcəyi ədəbiyyatlardandır.

Bu dərs vəsaitlərinin üstünlükləri ilə yanaşı elm, texnika, texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi indiki şəraitdə Azərbaycan Respublikasının müstəqillik qazandığı dövrdən sonra belə nəticəyə gəlinir ki, bu dərs vəsaitləri qarşıya qoyulan tələbləri elmi və metodiki cəhətdən tam ödəmir.

Ona görə də belə nəticəyə gəlmək olar ki, əvvəl mövcud proqramı yenidən işləyib və həmin yeni proqramın məzmununu tam əks etdirən kitablar yazmaq lazımdır.

Son zamanlar çapdan çıxmış əhəmiyyətli kitabları müəyyən əlavə və düzəlişlərlə latın qrafikası ilə çap etdirmək vacibdir. Bu məqsədlə texniki ali məktəblərin fizika kafedralarında yeni dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanıb təqdim edilməsi yetişən gənc mühəndis kadrların elm və texnikanın son nailiyyətlərini dərinlən öyrənərək gələcəkdə müstəqil həyat yolu seçməyə və işləməyə böyük təkan verir.

Bu deyilənləri nəzərə alaraq fizikanın müxtəlif bölmələrindən bir sıra metodik göstərişlər və tədris vəsaitləri işlənmiş və çap olunmuşdur.

Ali texniki məktəblərdə fizikanı tədris edən müəllimlər digər universitet müəllimlərinin yazmış olduqları dərs vəsaitlərinin səmərəli hissələrini öz tələbərinə uyğun ədəbiyyat kimi tövsiyə etməlidirlər. Məs: BDU-nun professoru N.Qocayevin yazmış olduğu «Ümumi fizika kursu» kitabının I hissəsi mexanika bölməsi universitet proqramına uyğun yazılmasına baxmayaraq texniki universitetlərin müəllim və tələbələri üçün çox faydalıdır. Ona görə, kitabın yazılış dili, düsturların sadə yolla riyazi çıxarılışı və təbiiqləri ali texniki məktəb tələbələrinin səviyyəsinə çox uyğun gəlir. Ona görə də texniki məktəblərin əksər müəllimləri mexanikanın fiziki əsaslarına aid mühazirələrinin əksər hissəsini N.Qocayevin kitabı əsasında qurur.

İndiyə qədər müxtəlif dövrlərdə fizika fənnindən Azərbaycan dilində çapdan çıxmış dərslik və dərs vəsaitlərinin analizi göstərir ki, Azərbaycan dilində yazılmış hər bir vəsait böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, hər bir dövr üçün Azərbaycan dilində çapdan çıxmış vəsaitlərin nöqsanları olmasına baxmayaraq həmin dövrdə təhsil alan tələbələrə böyük köməyi olmuşdur.

Dərslik və dərs vəsaitinin təhlili göstərir ki, Sovetlər birliyi dövründə yazılmış dərsliklərin hamısı eyni proqram əsasında yazılmışdır. İstər neft akademiyası, istər kənd təsərrüfatı akademiyası istərsə də memarlıq və inşaat Universiteti tələbələri üçün yazılmış fizika kursu kitabları çox cüzi dəyişikliklərlə SSRİ Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş ümumi (vahid) bir Proqram əsasında yazılmışdır. Lakin müəyyən universitetlərdə olan ayrı-ayrı fakültə və ixtisaslar üzrə ancaq saatların miqdarına uyğun mövzular planlaşdırılırdı.

Bu məqsədlə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin dosenti V.Qocayevin təqdim etdiyi «Mexanikanın fiziki əsasları» və «Molekulyar fizika və termodinamikanın əsasları» kitabları adi texniki məktəblərin proqramını demək olar ki, əhatə edir.

ƏDƏBİYYAT

1. S.E.Friş, A.V.Timoreva. «Ümumi fizika kursu». Bakı, «Azərneşr», I, II, III, 1960,1961,1964.
2. A.A.Abbaszadə. «Molekulyar fizika və istilik». Bakı, «Azərneşr», 1967.

3. A.A.Abbasızadə. «Termodinamika». Bakı, «Azəmər», 1959.
4. M.H.Ramazanzadə. «Fizika kursu». Bakı, «Maarif», 1987.
5. A.O.Mehrabov, G.Ə.Quliyeva, Z.M.Babayev. «Ümumi fizika kursu». Bakı. «Çaşıoğlu», 2000.
6. E.M.Qocayev. «Ümumi fizika kursu» I, II. Bakı, «Çaşıoğlu», 2000.
7. N.M.Qocayev. «Ümumi fizika kursu». Bakı, «Maarif», 1999.
8. V.M.Qocayev. «Mexanikanın fiziki əsasları». Bakı, 2007.
9. V.M.Qocayev. «Molekulyar fizika və termodinamikanın əsasları». Bakı, 2006.
10. E.M.Qocayev, Q.H.Binnətli. Ali texniki məktəblər üçün «Ümumi fizika kursu» fənn proqramı. Bakı, 2003.

(21)

**MÜASİR ŞƏRAİTDƏ İSTEHSALA İNVESTİSİYALARIN
QOYULMASI VƏ ELMİ – TEXNİKİ PLANLAŞDIRILMASI ZƏRURİLİYİ**
Hüseyn HƏSƏNOV⁵⁸**ÖZET**

Güncel şartlarda Azərbaycan Cumhuriyeti'nde sanayi işletmelerin gelişmesi için bir çok yapılacak ve değiştirilecekler bulunmaktadır. Bunlardan işletme yönetimi ve kontrolü ile ilgili sorunların çözülmesi ile direk olarak çözülecek bir çeşit sorunlar bir anlamda kendi kendiliklerine çözülebilirler. Örneğin yatırım ve sermayelerin doğru yere yönelmesi ve doğru şekilde kullanılması, bir bütün olarak yeni teknolojilerin uygulanması ve kullanılması ve işletme organizasyon şemasının düzenli bir şekilde işleminin sağlanması.

Anahtar Kelimeler: Sanaye, işletme yönetimi ve organizasyonu, işletme gelişimi.

Azərbaycan Respublikası dövlət suverenliyi və iqtisadi müstəqilliyini əldə etdikdən sonra əsas məqsədlərdən biri milli iqtisadiyyatın digər sahələri ilə yanaşı , onun aparıcı sahəsi olan sənayenin də yenidən qurulması , dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyası , dünya bazarlarına çıxarılacaq rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalını təşkil etmək , neft - qaz sektoru ilə yanaşı qeyri neft sektorunun da inkişafını təmin etməkdir.

Azərbaycanda həyata keçirilən radikal iqtisadi islahatlar , sənayenin həm bazar iqtisadiyyatı və həm də respublika daxili tələbatının ödənilməsi baxımından yenidən qurulması , elm tutumlu və yüksək texnologiyalı , dünya standartlarına cavab verə biləcək sənaye məhsullarının istehsalını təşkil etmək prioritet sahələrinin inkişaf etdirilməsinə xarici və daxili investisiyaların cəlb olunması nəticəsində dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi ön plana çəkilmişdir.

Dövlətin iqtisadi siyasəti Azərbaycan sənayesinin hərtərəfli inkişafına nail olmaq üçün neft sektoru ilə yanaşı , qeyri - neft sektorunun da inkişaf etdirilməsinə xarici investisiyaları cəlb etməklə , maddi - maliyyə resurslarını , sənaye istehsal potensialını , əmək resurslarını səfərbər etməklə sənayenin tarazlı və davamlı inkişafını təmin etməkdir.

2008 – 2011 – ci illər üçün " Azərbaycan Respublikasının Dövlət İnvestisiya Proqramı " layihəsində dövlətin investisiya siyasətinin əsas istiqamətləri ölkə iqtisadiyyatının , əsasən qeyri –neft sektorunun davamlı olaraq yüksək artım templəri ilə dinamik və tarazlı inkişafına , əhəlinin iqtisadi və sosial tələbatının daha yüksək səviyyədə təmin olunmasına regionlararası inkişaf fərqlinin azaldılmasına , optimal sektor istehsal strukturuna nail olunmasına , ixrac potensialının yüksəldilməsinə , ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə , ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş dövlət əhəmiyyətli investisiya layihələrinin ardıcıl və əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsi kimi müəyyənləşdirilmişdir.

58 Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Univesriteti. "İnşaatın iqtisadiyyatı" kafedrası, Bakü/AZERBAYCAN.

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının hazırkı dövrünün xüsusiyyətləri sənaye sahəsində dövlət tənzimləmə sisteminin dəyişməsi ilə xarakterizə olunur. Bu cür sistem , hər şeydən əvvəl sənaye müəssisələrinin səmərəli fəaliyyətinin stimullaşdırılması mexanizmlərinin indikativ planlaşdırılması və inkişafına əsaslanmışdır.

Belə tədbirlərin iri , orta və kiçik sənaye müəssisələri üçün fərqləndirilməsi aşağıdakı məsələlərə yönəldilməlidir :

- sənaye sahələrində investisiya qoyuluşu sisteminin inkişaf etdirilməsi , onun çevikliyinə və səmərəliliyinin artırılması ;

- güzəştli vergi qoyulmasını , güzəştli kreditlərin verilməsini , lazımı hallarda gömrük haqlarından azad edilməsini , xarici investorlar üçün təminat və imtiyazların verilməsi və digər analoji tədbirləri nəzərdə tutan maliyyə , vergi , gömrük tənzimlənməsi vasitələrinin işə salınması. Belə sənaye siyasəti prioritet istiqamətlərin və sahələrin seçilməsi əsaslandırılmalı və inkişafına yönəldilən tədbirlərdən gözlənilən iqtisadi səmərə əlaqələndirilməli ;

- özəlləşdirilən və digər dövlət müəssisələrinin dövlətə məxsus səhm paketlərinin idarə olunması ;

- sahə və sahələrarası əlaqələrdə inteqrasiya proseslərini stimullaşdıran sahə idarəetmə strukturlarının formalaşdırılması , maliyyə - sənaye qruplarının yaradılması ;

- zərərli işləyən müəssisələrin profillərinin dəyişdirilməsi və qaydaya salınması mexanizminin işlənilməsi və həyata keçirilməsi ;

- sənaye sahəsində və ayrı - ayrı komplekslərində antiinhişar tənzimlənmənin idarə olunması ;

- sənaye sahəsində kiçik biznesə dövlət himayəsi ;

- stabil hüquqi normativ mühitin yaradılması və arbitraj sisteminin təkmilləşdirilməsi ;

- məşğulluq institutlarının və kadr hazırlığının inkişaf etdirilməsi ;

- bazar infrastrukturunun formalaşdırılması ;

İqtisadiyyatın inkişafının hazırkı mərhələsində iqtisadiyyatda tənzimləmə prosesləri aşağıdakı metodlarla həyata keçirilə bilər :

- kompleks ekspertiza nəticəsində iqtisadi cəhətdən səmərəli və ya ictimai əhəmiyyətli sayılan layihə və proqramlara maliyyə dəstəyi subsidiyaların , güzəştli kreditlərin verilməsi yolu ilə yardım edilməsi ; bu cür yardımın məqsədi bazarda müstəqil fəaliyyət göstərməyi bacaran , öz xərcini ödəyə bilən istehsal sahələrinin yaradılması olmalıdır ;

- dövlət ehtiyacları üçün məhsulların və xidmətlərin alınmasının həyata keçirilməsi ;

- göstərilən məhsul və xidmətlərə dövlətin ehtiyaclarını təmin etməkdən başqa bu metodun inkişaf etdirilməsi üçün sənaye sahələrində ödəniş qabiliyyətli əlavə tələb yaradılmasına imkan verir ;

- zəruri sayda dövlət müəssisələrinin birbaşa inzibati idarə olunmasının həyata keçirilməsi.

İqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsində dövlət tənzimlənməsinin funksiyalarının aşağıdakı səviyyələrdə bölüşdürülməsi məqsədəuyğun olar :

- sənaye siyasətinin , bütövlükdə dövlətin xarici , iqtisadi siyasəti ilə sıx birləşmiş struktur siyasətinin əsas elementi kimi formalaşdırılması həyata keçirilir. Bu

səviyyədə sənaye siyasətinin prioritet istiqamətləri formalaşdırılır , sənayedə sahələrarası və transmilli korporasiyaların , sənaye maliyyə qruplarının və digər təşkilat formalarının yaradılması üzrə tədbirlər həyata keçirilir ;

- sənayedə və o cümlədən kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində xarici investisiya layihə və proqramlarının irəli sürülməsi və onlara kömək göstərilməsi tədbirləri işlənilib hazırlanır və həyata keçirilir ;

- dövlət ehtiyacları üçün məhsul alınması və xidmətlərin göstərilməsi siyasətinin uzlaşdırılması baş verir ;

- mərkəzləşdirilmiş ixrac və idxal , milli istehsalçılara kömək və onların müdafiəsi xeyrinə xarici - iqtisadi tənzimlənmənin digər tədbirləri həyata keçirilir.

Bazar münasibətlərinin indiki dövründə ən mühüm vəzifələrdən biri iqtisadiyyata rəhbərliyin bütün səviyyələrində planlaşdırma və proqnozlaşdırma prosesini təkmilləşdirməkdən ibarətdir.

1995 – 2009 – ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına 63.2 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya qoyulmuşdur ki , onlardan 38.2 milyardı və ya 61,1 % - i xarici investisiyaların , 38,9 % - i daxili investisiyaların hesabına olmuşdur.

İqtisadiyyatın idarə olunmasında dövlətin rolu , xüsusilə keçid dövründə bu daha çox aktuallıq kəsb edir. Belə ki , çoxdan bazar iqtisadiyyatı şəraitində inkişaf etmiş xarici ölkələrdə belə iqtisadiyyatın idarə olunmasında dövlətin iştirakı , iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi prioritet istiqamət kimi qəbul olunmuş və həyata keçirilir.

Dövlətin iqtisadiyyatın tənzimlənməsində əsas aləti vergi siyasəti , sahibkarlığın inkişafına maliyyə - investisiya vasitəsilə təsir göstərməsindən ibarətdir.

Vergi – gömrük maliyyə vasitəsilə iqtisadiyyatın tənzimlənməsində dövlət aşağıdakı məqsədlərə nail olunmasını nəzərdə tutur :

- müntəzəm olaraq stabil iqtisadi artıma nail olmanı ;

- əsas məhsullar , xidmətlər üzrə stabil qiymət qoymanın təmin olunmasını ;

- əmək qabiliyyətli əhəlinin məşğulluq probleminin həll olunmasını ;

- əhəlinin gəlirlərinin minimum səviyyəsinin təmin olunmasını ;

- vətəndaşların sosial müdafiəsinin təmin olunmasını.

İnvestisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi aşağıdakı vasitələrlə həyata keçirilir :

- vergitutma subyektlərinin və obyektlərinin , vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin fərqləndirildiyi vergi sisteminin tətbiqi ;

- kredit və amortizasiya siyasətinin aparılması , o cümlədən bu siyasətin əsas fondların sürətli amortizasiyası üzrə həyata keçirilməsi , amortizasiya üzrə güzəştlər ayrı - ayrı sahələr , əsas fondların və avadanlığın müxtəlif növləri və elementləri üçün dəyişkən və fərqli müəyyən edilə bilər ;

- ayrı - ayrı region , sahə və istehsalatların inkişafı üçün subsidiya , büdcə borclarının verilməsi ;

- dövlət norma və standartlarının müəyyənləşdirilməsi ;

- antiinhisar tədbirlərinin görülməsi ;

- torpaqdan , sudan və başqa təbii sərvətlərdən istifadə şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi və digər tədbirlər.

Azərbaycan dövlətinin apardığı siyasət məhz bu prinsiplərin gözlənilməsinə xidmət edir. Ümumilikdə götürdükdə iqtisadiyyatın idarə olunmasında dövlətin

iştirakı , müdaxiləsi müxtəlifdir. Belə ki , Amerika Birləşmiş Ştatlarında nisbətən az , İsveçrədə daha çox, Almaniya , Yaponiyada isə orta səviyyədədir.

İnkişaf etmiş xarici ölkələrdə iqtisadiyyatın idarə olunmasında dövlətin iştirakını təhlil edərkən B.Leontyev belə bir qənaətə gəlir ki , ABŞ elmi – texniki tərəqqinin sürətinə görə Yaponiyadan ona görə geri qalır ki , Yaponiyada şəxsi təşəbbüs iqtisadiyyatın idarə olunmasında dövlətin böyük rolu ilə əlaqələndirilir. Dövlət iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin planlaşdırılması və proqnozlaşdırılmasına böyük həcmdə investisiya ayırır.

Digər ölkələrin təcrübəsini öyrənməklə bazar iqtisadiyyatına uyğun gələn iqtisadi tənzimləyicilər sisteminin köməyi ilə iqtisadiyyatda dövlətin tənzimləyici mexanizmlərindən geniş istifadə olunmasına istiqamətlənmiş yeni proqramlar sistemini sürətlə yaratmağa və həyata keçirilməsinə səylər artırılmalıdır.

Təsərrüfat əlaqələrinin təşkilində şaquli idarəetmə sisteminin deyil , müəssisələr arasındakı üfüqi təsərrüfat əlaqələrinin həlledici rol oynadığı bazar iqtisadiyyatında bütün fəaliyyət sferalarında proqnozların və məqsədli iqtisadi proqramların əhəmiyyəti nəzərə çarpacaq dərəcədə artır. Əslində iqtisadiyyatın idarə olunması iqtisadi siyasətin bir – biri ilə əlaqəli strateji məqsədlərinin təyin edilməsi makro iqtisadi proseslərin əlaqələndirilməsi və bunun üçün zəruri vasitələrin müəyyənləşdirilməsi məsələlərinə diqqətli cəlb etməklə keyfiyyətə yeni mənə kəsb edir.

İqtisadiyyatın fəaliyyət mexanizminin yeni konsepsiyasının formalaşdırılması idarəetmənin bazar münasibətləri metodlarından istifadə etmədən mümkün deyil. Dünya təcrübəsinin təhlili göstərir ki , bazar iqtisadiyyatının tənzimlənməsi dövlətin ən mühüm funksiyalarından biri olub , struktur – investisiya və elmi – texniki siyasətin işlənilib hazırlanmasından və həyata keçirilməsindən və səmərəli maliyyə - kredit siyasəti məhsulun , xidmətlərin , kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti , antiinhisar tədbirlərin həyata keçirilməsi , əhaliyə sosial iqtisadi yardım və s. nəticədə əmtəə pul və büdcə tarazlığının təmin edilməsinə xidmət etməlidir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində istiqamətverici idarəetmənin üzərinə aşağıdakı funksiyalar düşür :

- mahiyyəti sosial iqtisadi inkişafın proqnozlaşdırılmasından , inkişafın istiqamətlərinin və əsas prioritetlərinin seçilməsindən , makroiqtisadi inkişaf səviyyəsinin müəyyən edilməsindən , bazar iqtisadiyyatı mexanizmlərinin iqtisadi fəaliyyət şərtlərini formalaşdıran prinsip və amillərin işlənilib hazırlanmasından ibarət olan strateji funksiya. Bu funksiya bilavasitə perspektiv planlar vasitəsilə həyata keçirilir ;

- tənzimləyici funksiya – seçilmiş prioritetlər sahəsində məsələləri sürətlə həll etməyə imkan verən iqtisadi şəraitin yaradılması mexanizmlərinin əsaslandırılması və həyata keçirilməsi. Bu funksiya ortamüddətli planlar vasitəsilə həyata keçirilir ;

- təsiredici funksiya – iqtisadi proseslərin həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilər və meyarlar sisteminin işlənilib hazırlanması , təhlil edilməsi , kənarlaşma hallarında vaxtında düzəlişlər edilməsi və ya digər tədbirlərin qəbul edilməsi. Bu funksiya illik planlar vasitəsilə həyata keçirilir ;

- informasiya - müxtəlif proqramların , müəssisələrə öz inkişafının səmərəli yollarını seçmək imkanı vermək məqsədi ilə müxtəlif təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti haqqında informasiyanın formalaşdırılması həyata keçirilir.

Direktiv idarəetmədən istiqamətverici idarəetməyə keçid elmi proqnozların , məqsədli proqramların , balans hesablamalarının və iqtisadi inkişaf sahəsində strateji

məqsədlərin və taktiki məsələlərin , habelə onların həyata keçirilməsi yolları və müddətlərinin təyini üçün nəzərdə tutulmuş problemlərin optimallaşdırılması metodlarının sistemli tətbiqinə əsaslanmalıdır. Belə proqnozlaşdırma şüurlu sürətdə obyektiv maddi - maliyyə - canlı qüvvələrdən istifadə olunmasını və iqtisadiyyatda struktur və keyfiyyət dəyişikliklərini müəyyən edərək istehsal münasibətlərinin dəyişdirilməsini nəzərdə tutmalıdır. İstiqamətverici proqnozlaşdırmanın tətbiqi aşağıdakılarla şərtlənir :

- təkrar istehsal proseslərinin buraxılan məhsulun strukturunun və keyfiyyətinin tənzimlənməsində iqtisadi bazar mexanizminin rolunun gücləndirilməsi ilə , bu zaman inkişaf etmiş bazarın və onun istehsala mütərəqqi təsirinin tələblərinə uyğun balanslaşdırılmış resursların mühüm iqtisadi təşkil vasitəsi kimi çıxış edir. Planların qarşılıqlı əlaqələndirilməsi iqtisadi idarəetmə metodlarının və iqtisadi qanunların təsirindən istifadə edilməsinin köməyi ilə əldə edilir ;

- müəssisə və birliklərdə özünüidarəetmə və tam təsərrüfat hesabının prinsiplərini həyata keçirməklə əsil demokratik əsaslar üzərində idarəetmə sisteminin qurulması ilə ;

- əmək kollektivlərinin təsərrüfatçılıq təşəbbüslərinin və iş bacarıqlığının inkişafı ilə əlaqədar hüquq və vəzifələrinin bilavasitə bu kollektivlərə verilməsi ilə.

Azərbaycanda investisiya fəaliyyətinin idarə olunması bir sıra qanunların və xüsusilə də 1992 – ci ildə qəbul edilmiş " Xarici investisiyaların qorunması " haqqında və 1995 – ci ildə qəbul olunmuş " İntestisiya fəaliyyəti haqqında " Azərbaycan Respublikasının Qanunları ilə tənzimlənir və idarə olunur. Bundan əlavə hökumət tərəfindən bir sıra xarici ölkələrlə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və investisiyaları təşviq və qarşılıqlı qorunması haqqında sazişlər imzalanmış və fəaliyyət göstərir.

" Xarici investisiyaların qorunması " haqqında qanunun mühüm maddələrindən biri xarici investorların hüquqi rejim qaydasıdır ki , xarici investorların hüquqi rejimi onların mülkiyyətə olan hüququ xarici investorlar üçün yaradılmış şərait , yerli hüquqi və fiziki şəxslərin şəraitindən əlverişsiz ola bilməz. Həmçinin qanunda Azərbaycanın mühüm iqtisadi sahələrinə öz investisiyalarını qoymuş xarici investorlar üçün müəyyən əlavə güzəştlərdə nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan respublikasının ərazisində xarici investorların hüququ tamamilə və şərtsiz qorunur.

Xarici investorların əldə etdikləri mənfəətin başqa valyutalara konvertasiya edilməsi , xarici ölkələrə köçürülməsi , yaxud reinvestisiya edilməsi ilə bağlı bütün məhdudiyyətlər ləğv edilmiş , bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında vahid valyuta məzənnəsi formalaşmışdır ki , bu tədbirlər xarici investorların , beynəlxalq maliyyə qurumlarının və digər təşkilatların Azərbaycana marağını artırmışdır.

" İntestisiya fəaliyyəti haqqında " qanunda investisiya fəaliyyətinin ümumi sosial , iqtisadi və hüquqi şərtlərini müəyyənləşdirməklə investisiyanın iqtisadiyyata cəlb olunmasına , ondan ölkənin sosial – iqtisadi bazasının , habelə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və inteqrasiyanın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmiş və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsinə təminat verir.

Sənayecə inkişaf etmiş xarici ölkələrin praktiki təcrübələrində mühüm iqtisadi və ictimai məsələlərin həllini təmin edən dövlət sifarişlərinin mövcudluğu daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət sifarişlərinin bazar iqtisadiyyatının tənzimləyicisi kimi təsir etmə qabiliyyəti Qərbi Avropanın bir çox ölkələrinin, Yaponiyanın və Amerika Birləşmiş Ştatlarının təcrübəsində təsdiq olunmuşdur. Məsələn, ABŞ – da dövlət

sifarişləri ilə təmin olunmuş hökumət proqramlarının payına ümumi milli məhsulun 20 – 25 faizi düşür.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sənayedə sifariş müəyyən istehsalçılar üçün müqavilə ilə rəsmiləşdirilmiş məhsul istehsalıdır. Hökumət proqramları ilə tədarük üçün bağlanmış təsərrüfat müqavilələrinin kontragentləri kimi dövlət orqanları çıxış edir. Lakin bu, ticarət müqavilələrinin xarakterini dəyişmir, istənilən digər müqavilələr kimi onlar istehsalçı ilə könüllü sürətdə bağlanır və iqtisadi cəhətdən onun üçün sərfəlidir. Dövlət sifarişçi kimi istehsalçılar üçün dövlət sifarişlərinin prioritetliyini təmin edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət sifarişlərini almaq üçün müəssisələr arasında rəqabət olduqda onları müsabiqə nəticəsində bölüşdürmək vacibdir. Onda məhsulun texniki səviyyəsini yüksəltmək və yeni yaradılan məhsul istehsalını mənimsəmək üçün stimül güclənər. Bundan əlavə dövlət, istehsalçılar üçün sərfəli şərtlərlə kredit verməklə, vergi imtiyazları daxil etməklə öz sifarişlərinə qarşı maddi stimulu gücləndirər. İstehsalçıların müqavilə qiymətləri ilə məhsulun sabit satış bazarının olmasında marağı var.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində qıtlıq və müəssisələrin məhdudlaşdırılmış material – texniki təminatı olmamalıdır. Lakin, məhdud sayda istehsal olunan, istehsal – texniki təyinatlı hər hansı yeni mütərəqqi məhsullar meydana çıxdıqda, istehsalçılarla iqtisadi sərfəli şərtlər daxilində, dövlət proqramını yerinə yetirməkdən ötrü və dövlət müqavilələrinə görə nəzərdə tutulmuş müəssisələrə istehsal etmək üçün sifariş vermək olar, dövlət sifarişlərini bazar iqtisadiyyatının ən mühüm elementlərindən birinə çevirmək vacibdir.

İqtisadi proseslərin artan dinamikasını daxili və xarici bazarların vəziyyətlərinin dəyişmələri nəzərə alınmaqla sənaye istehsalının proqnozlaşdırılmasında yuxarıda adları çəkilən mühüm dəyişikliklərdən əlavə aşağıdakıların da yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur:

- sənayenin inkişafının ortamüddətli planının bir deyil, müəyyən ehtiyatla

proqnozlaşdırılması müxtəlif hadisələrə uyğun olan 2 – 3 variantının (birinin qəbul edilmiş plan kimi ilkin təsdiqi və digərlərinin ehtiyatda saxlanması şərti daxilində) işlənilib hazırlanması;

- planın açıq xarakterinin gücləndirilməsi, qəti qəbul edilmə vaxtı yetişməyən qərarların

malıyyətləşdirilməsindən imtina edilməsi, plana yalnız həyata keçirilmə şərtləri və müddətləri nəzərə alınmaqla yerinə yetirilmə vaxtı çatmış qərarların daxil edilməsi və hazırkı anda planda qeyd olunmamış qərarların gələcəkdə məqsədəuyğunluğunun yenidən yoxlanılması;

- daha dəqiq işlənmiş illik planların rolunun gücləndirilməsi və bu planların yerinə

yetirilməsinə nəzarət mexanizminin yaradılması.

İqtisadi idarəetmə mexanizminin müasir şəraitə uyğun tərtib olunması yuxarıda deyilən mülahizələr hər şeydən əvvəl müəssisələrin istehsal - təsərrüfat fəaliyyətini formalaşdırmaq və tənzimləmək məqsədinə xidmət etməlidir.

Müəssisə və firmalarda elmi – texniki inkişafa, yeni texnika və texnologiyaların mənimsənilməsinə, rəqabətə davamlı məhsul buraxılışına maraqla oymaq vacibdir.

Sürətləndirmə konsepsiyasını müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün istehsalçının innovasiyaların geniş tətbiqinə və istifadəsinə sövq edən iqtisadi mexanizmlərin tapılması və işə salınması gərəkdir.

Bazar münasibətlərinə əsaslanan yeni iqtisadi sistemə keçid ETT – nin idarə olunması sistemində mühüm dəyişikliklər edilməsini ön plana çəkir.

Bazar iqtisadiyyatı konsepsiyasında əsas diqqət ona yetirilir ki , bazar və onunla bağlı rəqabət müəssisələri istehsalçı və gəlir əldə etmək yarışında elmi – texniki nailiyyətlər üçün mübarizə aparmağa məcbur etsin.

Məlumdur ki , ETT – nin nəticələri istehsal qüvvələrinin bütün elementlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında maddiləşir.ETT iqtisadiyyatın bütün strukturunu onun texniki – iqtisadi səviyyəsini dəyişdiyindən və öz növbəsində investisiya qoyuluşunun həcmindən asılı olduğundan , elmi – texniki siyasət sosial – iqtisadi siyasətlə uzlaşdırılmalıdır.Əgər bütün bu elementlərin dövlət planlaşdırılmasının obyektləri olduğunu nəzərə alsaq onda , deməli ETT – nin dövlət planlaşdırılmasının iqtisadi hədudlarını dəyişməklə elmi – texniki inkişafın dövlət tərəfindən idarə olunmasını , onu dəstəkləməklə tənzimlənməsi vacibdir.

Bazar münasibətlərinin təşəkkülü dövründə , dövlətin elmi – texniki siyasəti , ümumi elmi – texniki potensialın saxlanmasına yönəldilməlidir.ETT – nin planlaşdırılmasının əsas məqsədi aşağıdakıların həyata keçirilməsinə xidmət etməlidir :

- respublikanın iqtisadi inkişafının ümumi elmi – texniki potensialının yaradılması və bütün

iqtisadi xidmətbr və mülkiyyət sferaları tərəfindən bu potensialdan tam istifadə olunması;

- təsərrüfatçılığın yeni şəraitdə ETT – nin dövlət planlaşdırılması və idarəetmənin əsas vəzifəsi

sosial – iqtisadi inkişafın məqsədli səviyyələrinin əldə olunmasını təmin edən istehsalın səmərəliliyinin ETT – nin təsirinin elmi əsaslandırılmış konsepsiyasının yaradılması ;

- ETT – nin mərkəzləşdirilmiş planlaşdırılmasının bu funksiyası istehsalın dövlət planlaşdırıl -

masının sərhədlərinin daraldılmasını və iqtisadi inkişafın elmi əsaslandırılmış perspektivlərinin işlənilməsinə hazırlanmasına keçməyi ;

- təsərrüfat subyektlərinin geniş müstəqilliyi daxilində bu məqsədlərə nail olunması şəraitin

yaradılmasını nəzərdə tutan bazar iqtisadiyyatı mexanizminin ümumi istiqamətinə uyğunlaşdırılmalıdır.

İdarəetmənin əsas vasitələri vergilər , normativlər və s. kimi iqtisadi tənzimləyicilər olma -lıdır.ETT – nin planlaşdırılmasında bu vasitələrdən istifadə olunmasının xüsusiyyəti onların , ETT – nin prioritet istiqamətlərinə ciddi yönəldilməsi ilə müəyyən olunur.Belə ki , məhz prioritetlər ETT – nin müəssisələrə tapşırıq şəklində çatdırılan ümumiləşmiş göstəricilərini əks etdirməlidir.Müəssisələrə dövlət sifarişi , mahiyyətinə görə , ETT – nin prioritet istiqamətlərinin yeni texnika və texnologiyalarının yaradılması tapşırığından ibarət olmalıdır.

İqtisadi normativlər və limitlər ETT - nin prioritet istiqamətlərinin resurs və investisiyalarla təmin etmək üçün şərait yaratmalı , həmçinin elmi – texniki normativlərin sürətləndirilməsinin iqtisadi təsir vasitələri və stimullarını hərəkətə gətirməlidir.

Bir sıra qərb ekspertlərinin fikrincə ETT – nin planlaşdırılmasında prioritetlərə əsaslanmaq olduqca səmərəlidir. İnteraksiyaların iqtisadiyyatın cari problemlərinin həllinə yönəldilməsi onun səmərəliliyini azaldır ki , bu da texniki geriliyə gətirib çıxarır. Bu cür halın aradan qaldırılması elmi – texniki siyasətin " prioritet texnoloji blok " ların elmi – texniki yüksəlişi təmin edən , sahələrarası xarakterə malik qarşılıqlı əlaqəli texnologiyaların maliyyələşdirilməsi istiqamətində yenidən dəyişdirilməsinin hesabına həyata keçirilməlidir.

Hazırda ABŞ – da elmə ayrılmış investisiyaların təxminən 70% - i bu cür tədqiqatlara sərf olunur. ETT – nin prioritet istiqamətlərindən bu cür innovasiyaların aşkar edilməsi , bütün plan hazırlıq işinin əsas məqsədi olmalıdır.

Yeni təsərrüfatçılıq şəraitində ETT – nin iqtisadi problemlərinin həllini təmin edən prioritet istiqamətlərinin həyata keçirilməsi dövlət elmi – texniki proqramlarının işlənilməsi ha-zırlanması əsasında mümkündür.

Bazar mexanizminin təşəkkül tapması şəraitində iqtisadiyyatın əsas sahələrinin fəaliyyət prinsipləri ilə uzlaşan qanunlar işlənməlidir. Yeni təsərrüfatçılıq şəraitində dövlət elmi – texniki siyasətinin formalaşdırılmasının xüsusiyyətləri ilk növbədə sifarişçinin rolunun və funksiyalarının dəyişməsi ilə bağlıdır. Dövlət tərəfindən bu hüquqların tapşırıldığı icraçı sifarişçi ilə təsərrüfat hesabı əsasında əlaqədə olur və deməli işlərin yerinə yetirilməsi zamanı investisiya təminatını və iqtisadi stimullaşdırma öhdəliklərini öz üzərinə götürür. Bundan çıxış edərək dövlət elmi – texniki siyasətinin işlənilməsi ha-zırlanmasında problemlərin seçilməsi meyarlarının müəyyən edilməsi və resursların optimal paylanması əhəmiyyəti artır.

Dövlətin elmi – texniki proqramları müəssisə tərəfindən elm və texnika üzrə dövlət sifarişləri əsasında həyata keçirilir. Dövlət sifarişi, ETT – nin mərkəzləşdirilmiş planlaşdırılmasının əsas vasitəsi kimi elmi – texniki işlərin sürətləndirilməsini və iqtisadiyyata yeni nəsil texnika və texnologiyalarının tətbiqini təmin etməlidir.

İstehsalın inkişafının mövcud səviyyəsinin qiymətləndirilməsi elmi – texniki siyasətdə investisiya resursları və səylərin cəmləşdirilməsini tələb edən aşağıdakı prioritetləri müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bu , hər şeydən əvvəl maddi və enerji resurslarına qənaətdən, itkisiz və ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların tətbiqindən, informatika, mikroelektronika sahələrində qabaqcıl texnologiyaların geniş inkişafından və s. ibarət olan resurslara qənaət etməyə imkan verir.

Elm və texnikanın inkişafı üzrə dövlət sifarişləri, yəni əsas işlərin və məhsul növlərinin siyahısı məhz bu ilkin bazarda təşkil olunmalıdır. Məhsulun rəqabət qabiliyyətinin artırılması və bununla əlaqədar müəssisələrin ixracat potensialının artırılmasıdır.

Elm və texnikanın inkişafının planlaşdırılması işinin əsas hissəsinin yeni məhsul is-tehsalının mənimsənilməsi üzrə təkliflərin seçilməsi və qiymətləndirilməsi ilə bağlı olmalıdır. Adətən belə vəziyyətdə prinsipial yeni texnika və texnologiyaların yaradılması üzrə məsələlər seçilir , çünki onların yerinə yetirilməsi istehsalın texniki səviyyəsini yüksəldir.

İqtisadiyyatın inkişafının hazırkı dövründə elm – texnika üzrə dövlət sifarişlərinin maddi tarazlaşdırılması mərkəzləşdirilmiş planın funksiyasına daxil edilməlidir. Dövlət özünün mərkəzləşdirilmiş resursları vasitəsi ilə iqtisadiyyatda üstünlük təşkil edən elmi – texniki yeniliklərin işlənməsi və tətbiqi zamanı müəssisə və təşkilatlara köməklik göstərməlidir. Bu zaman , nəinki ilk növbədə dövlət sifarişləri üçün maddi, maliyyə və əmək resursları ilə təminatı, eləcə də elmi – texniki nailiyyətlərin istehsalatda tətbiqi səbəbləri dövlətin dəstəyi ilə reallaşdırıla bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. İ.Mehdiyev , V.Şirəliyev. “ Tikintinin iqtisadiyyatı ”. Bakı 2007.
2. T.Hüseynov . “ Sənayenin iqtisadiyyatı ” Bakı 2005.
3. Ş.Səmədzadə. “ İntestisiyanın layihələndirilməsi ”. Bakı 2003.
4. R.Əliyev , N.Novruzov. “ İntestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi ”. Bakı 2005.
5. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı 2008.
6. Ə.Əhmədov , H.Allahverdiyev. “ İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi ”. Bakı 2006.

KITAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

"TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki : “ Bugün

Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufanalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür... inanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.” “ Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@yahoo.com